Zeszyty Naukowe
Zbliżenia Cywilizacyjne

Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku

Zeszyty Naukowe
Zbliżenia Cywilizacyjne

Tom XVI (1)/2020

Włocławek 2020

Rada naukowa

prof. dr hab. Antonina Magdalena Śniadecka-Kotarska (Uniwersytet Łódzki); prof. dr hab. Radosław Zenderski (UKSW w Warszawie); prof. dr hab. Tadeusz Srogosz (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie); prof. dr hab. Waldemar Paruch (UMCS w Lublinie); prof. dr hab. Marek Jakubowski (UMK w Toruniu); dr hab. Dariusz Góra-Szopiński (UKSW w Warszawie); dr Małgorzata Legiędź-Gałuszka (PUZ we Włocławku); dr Magdalena Rekść (Uniwersytet Łódzki); dr Lucyna Chmielewska (Uniwersytet Łódzki); mgr Pilar Palmira Gil Cánovas (Uniwersytet Łódzki); dr M. Carmen Fonseca-Mora (University of Huelva, Spain); Andrei Glinskii, candidate of philosophical sciences (Moscow Region State University); prof. Antonio J. Sosa Alonso (University of La Laguna, Spain)

Kolegium redakcyjne

dr Monika Kamper-Kubańska – redaktor naczelny
dr Karolina Kaszlińska – z-ca redaktora naczelnego
dr Paweł Sobierajski – sekretarz redakcji
mgr Jacek Wojciechowski – sekretarz redakcji
dr Fabian Nalikowski – redaktor tematyczny
dr Ireneusz Koepke – redaktor tematyczny
mgr Piotr Gołembiewski – redaktor językowy (j. angielski)
mgr Magdalena Machcińska-Szczepaniak – redaktor językowy (j. angielski)

Lista recenzentów publikowana jest na stronie czasopisma:

Skład i łamanie tekstu

Paweł Sobierajski

Projekt okładki

Kamil Zgodziński

Czasopismo jest wydawane na zasadach licencji niewyłącznej Creative Commons

ISSN 1896-4087
Wersją pierwotną czasopisma jest wersja elektroniczna
© Copyright by Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku
Włocławek 2020

Redakcja czasopisma:

Zeszyty Naukowe Zbliżenia Cywilizacyjne
Instytut Humanistyczny
Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku
ul. Mechaników 3, 87-800 Włocławek
http://wyd.edu.pl/index.php/czasopisma-naukowe/zblizenia-cywilizacyjne

Wersja papierowa jest dostępna w druku na żądanie

Spis treści

Od redaktorów tomu 6

MICHAŁ MIKULSKI
Edukacja dla bezpieczeństwa w zakresie udzielania pierwszej pomocy dla uczniów klasy VIII szkoły podstawowej 10

MICHALINA MIĄZEK
Występek uprowadzenia osoby małoletniej lub nieporadnej na tle regulacji międzynarodowych 26

ARTUR SPIRKA
Karnoprawna regulacja bezpieczeństwa publicznego 54

ARTUR MUSIAŁ
Ćwiczenia kompleksowe na lotnisku jako element doskonalenia zawodowego strażaków Państwowej Straży Pożarnej 66

ŻANETA NIECKARZ
Funkcjonowanie dziecka w rodzinie z problemem alkoholowym 100

ISSN: 1896-4087
http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2020.001

Od redaktorów tomu

Na Państwa ręce składamy kolejny numer czasopisma naukowego „Zbliżenia Cywilizacyjne" zawierający zbiór artykułów będących pokłosiem cyklicznej konferencji naukowo-szkoleniowej pn. „Strategia Bezpieczeństwa Narodowego w sytuacji zagrożenia – implikacje praktyczne do współpracy samorządów, społeczeństwa, służb mundurowych" zorganizowanej w dniach 22–23 maja 2019 roku przez pracowników Państwowej Uczelni Zawodowej we Włocławku. Ich Autorami są Studenci-młodzi naukowcy, którzy regularnie i aktywnie uczestniczą w kolejnych edycjach Konferencji wygłaszając swoje rozważania w dedykowanym dla nich panelu tj. „Młodzi dla Bezpieczeństwa – Młodzi o Bezpieczeństwie", koordynowanym przez mgr. Roberta Kwaśniewskiego. W gronie Autorów znaleźli się również praktycy oraz doktoranci, których przedmiotem pracy zawodowej oraz badawczej są zagadnienia dotyczące szeroko pojętego bezpieczeństwa.

Zawarte w numerze opracowania naukowe są różnorodne pod względem tematycznym, wskazują na rozległość zagadnień związanych z bezpieczeństwem narodowym oraz pokazują różne jego wymiary, szczególnie w zakresie przestrzeni społecznej. Przeważająca większość artykułów podejmuje zagadnienia związane z podsystemem ochronnym państwa i ludności, ukierunkowanym na bezpieczeństwo cywilne, pozamilitarne, które należą do ważnych elementów Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP. Autorzy w swoich artykułach nie ograniczyli się wyłącznie do rozważań o charakterze stricte teoretycznym, ale dokonali również wnikliwej analizy zagadnień związanych z bezpieczeństwem społecznym z uwzględnieniem konkretnych implikacji praktycznych.

Niniejszy numer otwiera artykuł Michała Mikulskiego pt. „Edukacja dla bezpieczeństwa w zakresie udzielania pierwszej pomocy dla uczniów klasy VIII szkoły podstawowej" traktujący o wymiarze bezpieczeństwa w aspekcie rzeczywistości edukacyjnej uczniów szkół podstawowych. Rozważania Autora dotyczą reformy oświatowej, która do podstawy programowej wprowadziła obowiązek prowadzenia zajęć uczniom klas VIII w zakresie podstaw udzielania pierwszej pomocy w ramach edukacji dla bezpieczeństwa. Podczas prowadzenia zajęć edukacyjnych w zakresie udzielania pierwszej pomocy, jak Autor wskazuje, należy pamiętać o dostosowaniu poziomu nauczania z tego zakresu do potrzeb i możliwości uczniów. W artykule przedstawiono przykładowy autorski scenariusz zajęć dotyczących pierwszej pomocy wraz z wynikami przeprowadzonej obserwacji w zakresie udzielania pierwszej pomocy wśród uczniów klasy VIII Szkoły Podstawowej nr 100 im. płk. Francesco Nullo w Warszawie Wyniki przeprowadzonych zajęć praktycznych, jak wskazuje Autor, pokazały zaangażowanie, rozwijanie umiejętności i skuteczności uczniów w zakresie udzielania pierwszej pomocy.

W kolejnym artykule pt. „Występek uprowadzenia osoby małoletniej lub nieporadnej na tle regulacji międzynarodowych" autorstwa Michaliny Miązek dokonano wnikliwej analizy aktów prawa międzynarodowego odnoszących się do ochrony osób małoletnich lub nieporadnych przed czynem uprowadzenia, który penalizowany jest w przepisach prawa krajowego jako występek. Autorka w podsumowaniu wskazuje, że niezwykle istotne jest edukowanie społeczeństwa w przedmiocie negatywnych skutków przedmiotowego występku, a zwłaszcza jego destrukcyjnego wpływu na instytucje opieki i nadzoru oraz dobro osób małoletnich bądź nieporadnych.

Celem artykułu autorstwa Artura Spirki pt. „Karnoprawna regulacja bezpieczeństwa publicznego" było zbadanie zasadności zmian postulowanych przez ustawodawcę w zakresie podniesienia wysokości kar dla przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu. W rozważaniach przedstawiono kształt obecnej karnoprawnej ochrony bezpieczeństwa publicznego poprzez analizę rozdziału XX Kodeksu Karnego. Autor

w swoim opracowaniu ukazał również sposób realizacji owej ochrony analizując praktykę orzeczniczą w zakresie orzekanych kar na przestrzeni lat 2008–2018.

Opracowanie Artura Musiała pt. „Ćwiczenia kompleksowe na lotnisku jako element doskonalenia zawodowego strażaków Państwowej Straży Pożarnej" stanowi próbę analizy postrzegania tematyki ratownictwa lotniskowego przez pryzmat zadań wykonywanych przez strażaków Państwowej Straży Pożarnej. Autor artykułu prowadzi rozważania na podstawie przeprowadzonych wcześniej przez niego badań na temat przydatności w procesie doskonalenia zawodowego udziału strażaków Państwowej Straży Pożarnej w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku. W podsumowanie formułuje on uwagi *de lege ferenda* w zakresie omawianego zagadnienia wraz ze wskazaniem potencjalnych korzyści związanych z zaproponowanym rozwiązaniem dotyczącym uruchomienia ośrodka doskonalenia zawodowego, który pozwoliłby na symulację różnorakich wariantów sytuacji zagrożenia mogących zdarzyć się na lotnisku.

W kolejnym artykule Żaneta Nieckarz porusza ważny z punktu widzenia społecznego problem nadużywania alkoholu będący czynnikiem wywołującym dysfunkcyjność rodziny oraz zaburzający relację pomiędzy poszczególnymi członkami systemu jakim jest rodzina, skupiając się szczególnie na sytuacji dziecka. Opracowanie pt. „Funkcjonowanie dziecka w rodzinie z problemem alkoholowym" ukazuje skutki nadużywania alkoholu w odniesieniu do osoby uzależnionej i członków jej rodziny oraz wpływ nadużywania alkoholu na funkcjonowaniu całego systemu rodziny. Autorka zwraca uwagę, że dysfunkcyjność wynikająca z zaistniałej sytuacji związanej z nadużywania alkoholu burzy właściwe relacje w rodzinie jako całości i ma negatywny wpływ na funkcjonowanie całego systemu rodzinnego.

Poruszone w publikacji zagadnienia i problemy nie są jedynymi, które ujawniają określone deficyty w zakresie szeroko pojętego bezpieczeństwa. Ich lista jest zdecydowanie dłuższa, co wynika z wieloaspektowości problematyki bezpieczeństwa oraz znaczenia Strategii Bezpie-

czeństwa Narodowego RP. Mamy nadzieję, że lektura tego numeru „Zbliżeń Cywilizacyjnych" przybliży Państwa do tematyki bezpieczeństwa i zainspiruje do dalszych rozważań zarówno teoretycznych, jak i praktycznych. Zachęcamy do publikowania Państwa opracowań naukowych na łamach kolejnych numerów naszego kwartalnika.

Robert Kwaśniewski
Jacek Wojciechowski

Zeszyty Naukowe
Zbliżenia Cywilizacyjne XVI (1)/2020

ISSN: 1896-4087
http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2020.002

MICHAŁ MIKULSKI
Szkoła Podstawowa nr 100 im. płk. Francesco Nullo w Warszawie

Edukacja dla bezpieczeństwa w zakresie udzielania pierwszej pomocy dla uczniów klasy VIII szkoły podstawowej

Safety education in the field of first aid for 8th grade students of primary school

Streszczenie:
Edukacja dla bezpieczeństwa w klasie VIII szkoły podstawowej w zakresie udzielania pierwszej pomocy jest tematem nowatorskim i ważnym dla naszego społeczeństwa. W wieku dorastania uczeń zdobywa wiedzę, rozwija swoje umiejętności i uczy się współpracować zespołowo. Podczas prowadzenia zajęć edukacyjnych w zakresie udzielania pierwszej pomocy należy pamiętać o dostosowaniu poziomu nauczania z tego zakresu do potrzeb i możliwości uczniów. Celem przeprowadzonych zajęć praktycznych zawsze powinno być utrwalenie schematów postępowania z pierwszej pomocy. Przedmiotem obserwacji uczestniczącej były zastosowane ćwiczenia praktyczne dla uczniów z klasy VIII szkoły podstawowej. Wyniki przeprowadzonych zajęć pokazały zaangażowanie, rozwijanie umiejętności i skuteczności uczniów w zakresie udzielania pierwszej pomocy.
Słowa kluczowe: defibrylator treningowy AED, konkursy z pierwszej pomocy, scenariusz zajęć z pierwszej pomocy, zajęcia edukacyjne z pierwszej pomocy, fantom

Abstract:
Safety education in the 8th grade of primary school in the field of first aid is an innovative and important subject for our society. Adolescent pupils acquire knowledge, develop skills and learn to collaborate in a team. While conducting educational classes in the field of first aid it is important to remember to adjust the level of teaching to the needs and abilities of the students. The aim of practical classes should always be to consolidate the protocols of first aid treatment. The subject of participant observation

were practical exercises for pupils from the 8th grade of primary school. The results of the classes showed the pupils' involvement and skill development as well as effectiveness in the field of first aid.
Keywords: AED training defibrillator, first aid competitions, first aid class scenario, first aid educational activities, phantom

Wprowadzenie

Nowa reforma oświaty wprowadziła od roku szkolnego 2018/2019 edukację dla bezpieczeństwa dla klas VIII szkoły podstawowej. Zgodnie z podstawą programową[1] jednym z ogólnych celów kształcenia jest kształtowanie umiejętności z zakresu podstaw udzielania pierwszej pomocy. Szkoły podstawowe są zobowiązane zapewnić uczniom klas 8. zajęcia z pierwszej pomocy w ramach edukacji dla bezpieczeństwa. Zgodnie z ustawą[2] zajęcia edukacyjne w zakresie udzielania pierwszej pomocy są realizowane z udziałem: lekarza systemu, pielęgniarki systemu lub ratownika medycznego. Ustawodawca dopuścił również udział nauczyciela posiadającego odpowiednie przygotowanie do prowadzenia tych zajęć.

Ważna jest edukacja, która uczy ratowania życia. Pozwala młodemu człowiekowi poznać i zrozumieć jasne schematy działania w zakresie udzielania pierwszej pomocy. System ratowniczy jest w Polsce bardzo rozwinięty. Szczególnym przykładem jest Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (GOPR), w którym ratownicy wykonują na bieżąco ćwiczenia, pozoracje tak, aby umieć udzielić pomocy na wypadek nieoczekiwanego zdarzenia w górach. Współpraca szkoły podstawowej z GOPR pokazuje, że uczniowie nie mają żadnych barier, aby w uzasadnionych przypadkach wezwać służby ratunkowe, dzwoniąc pod numer 601 100 300, 985 lub skorzystać z aplikacji „Ratunek". Uczniowie klas VIII nie mają oporu przed udzielaniem pierwszej pomocy, podczas gdy osoby dorosłe mają bardzo dużo lęku i obaw przed konsekwencjami

[1] Dz.U. z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356.

[2] Art. 8 Ustawy z dnia 8 września 2006 r. z późn. zm. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U. z 2006 r., nr 191, poz. 1410).

prawnymi, co często sprowadza do tego, że jedynie dzwonią pod numer 112 i nie robią nic, aby zapobiec nieszczęściu. Uczniowie powinni mieć zajęcia praktyczno-edukacyjne w zakresie udzielania pierwszej pomocy w służbach, organizacjach ratowniczych, aby mogli zobaczyć i poznać ludzi, którzy na co dzień ratują ludzkie życie, wyjeżdżając do pożarów, wypadków, skażeń chemicznych oraz innych zdarzeń. Ćwiczenia te uczą współpracy, szczególnie podczas realizacji zajęć z edukacji dla bezpieczeństwa.

Zajęcia edukacyjne z pierwszej pomocy

Przed poprowadzeniem zajęć edukacyjnych z zakresu udzielania pierwszej pomocy należało zadać sobie następujące pytania, niezbędne w obserwacji uczestniczącej:

1. Jaki poziom wiedzy mają uczniowie klasy VIII z pierwszej pomocy?
2. W jaki sposób uczniowie klasy VIII uczą się resuscytacji krążeniowo-oddechowej u osoby dorosłej?
3. W jaki sposób uczniowie klasy VIII uczą się zastosowania standardowej pozycji bocznej bezpiecznej u osoby nieprzytomnej, oddychającej?
4. W jaki sposób uczniowie uczą się postępować na miejscu wypadku komunikacyjnego?
5. Czy uczniowie wiedzą, w jakich przypadkach i jak należy posługiwać się defibrylatorem AED?
6. W jaki sposób uczniowie mogą sprawdzić swoją wiedzę zdobytą podczas zajęć?

Treścią obserwacji uczestniczącej mogą być zagadnienia dotyczące:

- oceny własnego bezpieczeństwa,
- zapewnienia pomocy,
- reakcji uczniów na niebezpieczeństwo,
- rozpoznawania symptomów zagrożenia,
- zachowania uczniów w sytuacji zagrożenia życia i zdrowia,

- udzielania pierwszej pomocy, wykonywania resuscytacji krążeniowo-oddechowej,
- reakcji na komunikaty wydawane przez defibrylator AED.

Podczas zajęć należy zwracać szczególną uwagę na przebieg ćwiczeń dla uczniów oparty na wytycznych[3]:

1. Sprawdzenie własnego bezpieczeństwa i podejście do osoby poszkodowanej.
2. Ocena przytomności u osoby poszkodowanej.
3. Wołanie o pomoc.
4. Udrażnianie dróg oddechowych poprzez odciągnięcie głowy do tyłu.
5. Ocenianie oddechu przez 10 sek.
6. Rozmowa z dyspozytorem służb ratowniczych (numer 999 lub 112).
7. Przystąpienie do resuscytacji krążeniowo-oddechowej (30 uciśnięć klatki piersiowej i wykonania 2 oddechów ratowniczych).
8. Ułożenie osoby poszkodowanej w pozycji bocznej bezpiecznej.
9. Używanie defibrylatora AED podczas ćwiczeń z resuscytacji krążeniowo-oddechowej.

Przeprowadzone zajęcia edukacyjne z zakresu udzielania pierwszej pomocy dla uczniów klasy VIII szkoły podstawowej pozwoliły odpowiedzieć prowadzącemu zajęcia na postawione wcześniej pytania, a następnie sformułować odpowiednie wnioski.

[3] Zob. http://www.prc.krakow.pl/wyt2015/2_BLS.pdf [dostęp: 30-05-2020].

Przykładowy autorski scenariusz zajęć z pierwszej pomocy dla uczniów klasy VIII szkoły podstawowej

Temat: Wypadki komunikacyjne[4]
Klasa VIII szkoły podstawowej

Cele ogólne:

- Poznanie przyczyn i zagrożeń wypadków komunikacyjnych.
- Pozoracje wypadku komunikacyjnego i postępowanie ratownicze na miejscu zdarzenia.

Cele szczegółowe – uczeń[5]:

- Wymienia główne przyczyny wypadków komunikacyjnych.
- Opisuje zagrożenia towarzyszące tym wypadkom.
- Wymienia czynności, które należy wykonać, aby ocenić sytuację na miejscu zdarzenia i stosuje tę wiedzę w praktyce.
- Omawia sposoby zapewnienia bezpieczeństwa poszkodowanym, ratownikowi, osobom postronnym i w miejscu zdarzenia.
- Omawia podstawowe zasady postępowania ratownika w miejscu zdarzenia (wypadek komunikacyjny).

Czas realizacji: 1 dzień

Miejsce: sala lekcyjna

Metody: słowne, praktyczne, pokaz, ćwiczenia[6]

Formy: indywidualne i grupowe

[4] Podstawa programowa edukacji dla bezpieczeństwa dla klas VIII, Dz.U. z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356.

[5] J. Słoma, *Żyję i działam bezpiecznie. Podręcznik do edukacji dla bezpieczeństwa dla szkoły podstawowej*, Warszawa 2017, s. 54–59.

[6] J. Ropski, *Jak przygotować się do lekcji? Edukacja dla bezpieczeństwa. Poradnik metodyczny dla nauczycieli i studentów*, Katowice 2012, s. 95.

Pomoce dydaktyczne: kamizelka odblaskowa, opaski odblaskowe, apteczka pierwszej pomocy, trójkąt ostrzegawczy, fantom do nauki resuscytacji krążeniowo-oddechowej, defibrylator treningowy AED, schemat działań-wypadek drogowy.

Przebieg zajęć:

1. Czynności organizacyjne: powitanie uczniów, sprawdzenie listy obecności. Rozdanie uczniom schematu działań-wypadek drogowy (Rys. 1).
2. Omówienie przez nauczyciela tematu, a następnie wymienienie przez uczniów głównych przyczyn i skutków wypadków komunikacyjnych.
3. Nauczyciel pokazuje i omawia na fantomie znajdującym się w makiecie samochodu, w jaki sposób należy zachować się na miejscu wypadku komunikacyjnego[7], zwracając szczególną uwagę na bezpieczeństwo ratownika.
4. Prowadzący wybiera spośród uczniów grupę, której zadaniem jest przećwiczenie zadania. Podczas ćwiczeń nauczyciel w oparciu o kartę oceny zawartą w scenariuszu 31[8] sprawdza umiejętności praktyczne uczniów w zakresie wypadku komunikacyjnego.
5. Zakończenie zajęć: omówienie ćwiczeń praktycznych, nagrodzenie aktywnych uczniów plusami lub ocenami w zależności od zaangażowania i posiadanej wiedzy.

[7] A. Mikołajczak, *Pierwsza pomoc. Ilustrowany poradnik*, Poznań 2019, s. 25-29.
[8] M. Chomoncik, U. Cisoń-Apanasewicz, P. Kuchnia, J. Nitecki, *Pomoc przedszpitalna. Scenariusze ćwiczeń*, Warszawa 2018, s. 68.

Rys. 1. Wypadek drogowy – schemat działań

Źródło: http://scholaris.pl/resources/run/id/54682 [dostęp 30-05-2020].

Sprzęt dydaktyczny:

Na zajęciach konieczne było oprócz teoretycznych założeń przygotowanie dla uczniów specjalistycznego sprzętu dydaktycznego. Sprzęt składał się z:

a) fantomu „Little Anne QCPR" osoby dorosłej,
b) defibrylatora treningowego AED.

Uczniowie słuchali i wykonywali polecenia defibrylatora, który był sterowany przez nauczyciela.

Zdjęcie 1. Fantom „Little Anne QCPR" osoby dorosłej

Źródło: opracowanie własne.

Zdjęcie 2. Defibrylator treningowy AED

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie wyników przeprowadzonej przeze mnie obserwacji uczestniczącej w terminie 23.11.2018–14.06.2019 mogłem stwierdzić, iż uczniowie klasy VIII Szkoły Podstawowej nr 100 im. płk. Francesco Nullo w Warszawie potrafią udzielać pierwszej pomocy w sytuacji zatrzymania akcji serca u osoby dorosłej przy użyciu AED. Przeprowadzone ćwiczenia miały na celu utrwalenie schematów postępowania w sytuacji wypadku komunikacyjnego, kiedy osoba jest nieprzytomna i nie oddycha. Przebieg zajęć edukacyjnych z zakresu udzielania pierwszej pomocy pozwolił na udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania.

Jaki poziom wiedzy mają uczniowie klas VIII z pierwszej pomocy?

Uczniowie klas ósmych mają znaczną wiedzę na temat postępowania w sytuacji zagrożeń. Przy omawianiu wyposażenia apteczki potrafili wymienić i opowiedzieć, do czego służy wyposażenie podstawowych barier ochrony osobistej, którymi są: rękawiczki, maseczka do sztucznego oddychania, maseczka typu „Pocet Mask", bandaże, chusty trójkątne, opatrunki jałowe, szyny Kramera itp. Są zainteresowani i zaciekawieni poznawaniem zasad udzielania pierwszej pomocy szczególnie z użyciem fantomu do nauki resuscytacji krążeniowo-oddechowej „Little Anne QCPR" (Zdjęcie 1). Manekin odwzorowywał osobę poszkodowaną, na której uczniowie wykonywali praktyczne ćwiczenia z resuscytacji krążeniowo-oddechowej.

W jaki sposób uczniowie klas VIII uczą się resuscytacji krążeniowo-oddechowej u osoby dorosłej?

Uczniowie uczą się resuscytacji krążeniowo-oddechowej u osoby dorosłej poprzez zaprezentowanie następującego schematu udzielania pierwszej pomocy.

Schemat 1. Postępowanie w zatrzymaniu krążenia u osób dorosłych przy zastosowaniu AED

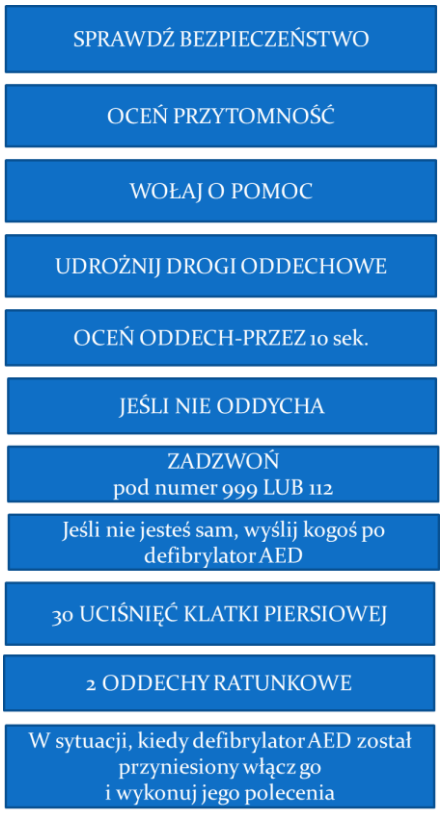

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wytycznych z 2015 r. Polskiej Rady Resuscytacji

Podczas ćwiczeń wyjaśniono uczniom, że resuscytację krążeniowo-oddechową wykonujemy do chwili, kiedy:

a) przejmą od nas osobę poszkodowaną służby ratownicze;
b) stracimy własne siły – wykonywanie masażu serca i oddechów ratowniczych wymaga od ratownika dużej pracy fizycznej, dlatego ważne jest zapewnienie osoby dodatkowej, która może nas zmienić, tzn. jedna osoba wykonuje wówczas masaż serca, a druga oddechy ratownicze;

c) zagraża nam niebezpieczeństwo, np. kiedy ktoś próbuje nas zaatakować;
d) osoba poszkodowana zacznie sama oddychać.

W jaki sposób uczniowie klas VIII uczą się zastosowania standardowej pozycji bocznej bezpiecznej u osoby nieprzytomnej, oddychającej?

Została pokazana pozycja boczna bezpieczna, a następnie uczniowie ćwiczyli ją na sobie w parach. Uczniowie klas VIII chętnie wykonują ćwiczenia w zespołach dwuosobowych według następujących czynności:

- Sprawdź własne bezpieczeństwo;
- Oceń przytomność osoby poszkodowanej;
- Wołaj o pomoc lub jeżeli nie jesteś sam wyznacz osobę, która Ci pomoże;
- Udrożnij drogi oddechowe poprzez wysunięcie głowy do tyłu;
- Przyłóż swoje ucho pomiędzy nos a usta osoby poszkodowanej, patrząc cały czas na klatkę piersiową osoby poszkodowanej i oceń oddech przez 10 sek.;
- Poszkodowany oddycha, ułóż osobę w pozycji bocznej bezpiecznej, okryj folią termoizolacyjną;
- Zawiadom służby ratownicze pod numerem 999 lub 112 i czekaj do ich przyjazdu.

Wszyscy uczniowie umieli zastosować poprawnie ww. czynności. Na końcu uczniowie przykrywali osobę poszkodowaną folią termoizolacyjną służącą do utrzymywania komfortu cieplnego.

W jaki sposób uczniowie uczą się postępować na miejscu wypadku komunikacyjnego?

Dobrze przystosowana i wyposażona sala lekcyjna ułatwia naukę pierwszej pomocy w przypadku wypadku komunikacyjnego. Należy zadbać o odpowiedni sprzęt dydaktyczny służący do symulacji wypad-

ku, w tym przypadku może to być np. rower, fantom, kask rowerowy, apteczka pierwszej pomocy, zestaw do pozoracji ran, kamizelka odblaskowa, makieta ulicy, trójkąt ostrzegawczy oraz makieta samochodu. Uczniowie klas VIII bardzo chwalą sobie ćwiczenia praktyczne oraz symulacje różnych zdarzeń, dzięki którym zapamiętują schemat udzielania pomocy.

Czy uczniowie wiedzą, w jakich przypadkach i jak należy posługiwać się defibrylatorem AED?

Prowadzone ćwiczenia z resuscytacji krążeniowo-oddechowej wymagały zastosowania defibrylatora treningowego AED (Zdjęcie 2). Uczniowie w zespołach dwuosobowych testowali defibrylator treningowy. Sprzęt wydawał polecenia głosowe, stąd uczniowie wiedzieli, jak mają postąpić w danej sytuacji. Uczniowie odklejali elektrody oraz przyklejali je na fantomie w odpowiednich miejscach wskazanych na elektrodach na rysunku. Następnie na polecenie „cofnąć się, trwa wyładowanie" zachowali bezpieczną odległość i cofali się. Uczniowie wiedzą, gdzie na co dzień znajdują się defibrylatory. Najczęściej padały odpowiedzi: na dworcu, w metrze oraz w centrum handlowym.

W jaki sposób uczniowie mogą sprawdzić swoją wiedzę zdobytą podczas zajęć?

Uczniowie mogą sprawdzić wiedzę z pierwszej pomocy zdobytą podczas zajęć z edukacji dla bezpieczeństwa np. podczas turniejów, konkursów, mistrzostw z zakresu udzielania pierwszej pomocy. Cennym doświadczeniem dla uczniów klasy VIII był udział w XVII Ogólnopolskim Turnieju Wiedzy „Pierwsza Pomoc", który odbył się 20 maja 2019 r. w Nowej Rudzie. Organizatorem turnieju było Stowarzyszenie Komitet Obywatelski Ziemi Kłodzkiej. Symulacje różnych zdarzeń, wypadków, utraty przytomności, omdlenia, udaru, urazu kręgosłupa itp. pozwoliły uczniom w grupie czteroosobowej sprawdzić się w roli ratownika. Zwycięstwo w tym turnieju i zajęcie trzeciego miejsca w Polsce w kategorii poniżej 16 roku życia (Zdjęcie 3) okazało się dla

zespołu cenną lekcją, doświadczeniem, radzeniem w trudnych sytuacjach i umiejętnością współpracy między sobą.

Zdjęcie 3. Zajęcie III miejsca w Polsce w kategorii poniżej 16 roku życia

Źródło:
https://www.facebook.com/1368338936540495/photos/a.1651737201533999/2763685773672464/?type=3&theater [dostęp: 31-05-2020].

Dla najlepszych uczestników XVII Ogólnopolskiego Turnieju Wiedzy „Pierwsza Pomoc" była przewidziana nagroda w postaci szkolenia z zakresu ratownictwa w warunkach górskich (Zdjęcie 4), które odbyło się 10–11.06.2019 r. w Sokolcu (gm. Nowa Ruda). Uczniowie pod opieką ratowników Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego – Grupy Wałbrzysko-Kłodzkiej ćwiczyli udzielanie pomocy w górach oraz sposoby transportowania osób poszkodowanych.

Zdjęcie 4. Szkolenie z ratownictwa w warunkach górskich

Źródło:
https://www.facebook.com/turniejpierwszapomoc/photos/a.2419340448127403/2419367748124673/?type=3&theater [dostęp: 31-05-2020].

Podsumowanie

Zajęcia z edukacji dla bezpieczeństwa uczniów klasy VIII w zakresie udzielania pierwszej pomocy w Szkole Podstawowej nr 100 im. płk. Francesco Nullo w Warszawie były udanymi zajęciami. Uczniowie mają znaczną wiedzę na temat udzielania pierwszej pomocy, którą można wykorzystać do zajęć edukacyjnych. Celem obserwacji uczestniczącej było udowodnienie, że uczniowie potrafią:

a) zastosować resuscytacje krążeniowo-oddechową u osoby nieprzytomnej i nieoddychającej;
b) zastosować pozycję boczną bezpieczną u osoby nieprzytomnej, lecz oddychającej;
c) współpracować w grupie i prowadzić resuscytacje krążeniowo-oddechową z użyciem defibrylatora treningowego AED, wykonywać polecenia defibrylatora, nakleić odpowiednio elektrody na fantomie zgodnie z obrazkiem przedstawionym na elektrodzie;
d) postępować na miejscu wypadku komunikacyjnego;
e) posługiwać się apteczką pierwszej pomocy przy opatrywaniu krwotoków, złamań, zwichnięć i innych urazów.

Obserwacja uczestnicząca została specjalnie przygotowana, aby można było stwierdzić, czy uczniowie klas VIII szkoły podstawowej potrafią udzielać pierwszej pomocy. Praktyczne ćwiczenia są najlepszą metodą, która uczy, jak ratować ludzkie życie. Uczniowie mogą sprawdzać wiedzę zdobytą podczas zajęć w różnych turniejach, konkursach i szkoleniach z zakresu udzielania pierwszej pomocy, ratownictwa wodnego, górskiego itp. Właśnie pierwsza pomoc uczy pracy zespołowej, radzenia sobie w trudnych sytuacjach, w których czasami jesteśmy zdani tylko na siebie.

Bibliografia:

Ustawa z dnia 8 września 2006 r. z późn. zm. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U. z 2006 r., nr 191, poz. 1410).

Chomoncik M., Cisoń-Apanasewicz U., Kuchnia P., Nitecki J., *Pomoc przedszpitalna. Scenariusze ćwiczeń*, wyd. I, PZWL Wydawnictwo Lekarskie, Warszawa 2018.

Mikołajczak A., *Pierwsza pomoc. Ilustrowany poradnik*, Wyd. Publicat S.A., Poznań 2019.

Mikulski M., *Edukacja dla bezpieczeństwa uczniów w wieku wczesnoszkolnym w zakresie udzielania pierwszej pomocy*, [w:] J. Wojciechowski (red.) *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego w ujęciu interdyscyplinarnym*, t. II, Wydawnictwo PWSZ we Włocławku, Włocławek 2018.

Kubiak K., Mickiewicz P. (red.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Przewodnik dla nauczycieli*, wyd. II uzupełnione, Wyd. Akademickie AMW, Gdynia 2017.

Ropski J., *Jak przygotować się do lekcji? Edukacja dla bezpieczeństwa. Poradnik metodyczny dla nauczycieli i studentów*, Wyd. AWF Katowice, Katowice 2012.

Podstawa programowa edukacji dla bezpieczeństwa dla klas VIII, Dz.U. z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356.

Słoma J., *Żyję i działam bezpiecznie*. *Podręcznik do edukacji dla bezpieczeństwa dla szkoły podstawowej*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2017.

Netografia:

Oficjalna strona internetowa Polskiej Rady Resuscytacji, wytyczne 2015 http://www.prc.krakow.pl/wyt2015/2_BLS.pdf [dostęp: 30-05-2020].
http://scholaris.pl/resources/run/id/54682 [dostęp 30-05-2020].
https://www.facebook.com/1368338936540495/photos/a.1651737201533999/2763685773672464/?type=3&theater [dostęp 31-05-2020].
https://www.facebook.com/turniejpierwszapomoc/photos/a.241934044812740 3/2419367748124673/?type=3&theater [dostęp 31-05-2020].

Zeszyty Naukowe
Zbliżenia Cywilizacyjne XVI (1)/2020

ISSN: 1896-4087
http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2020.003

MICHALINA MIĄZEK
Uniwersytet Łódzki

Występek uprowadzenia osoby małoletniej lub nieporadnej na tle regulacji międzynarodowych

Crime of abduction or detention on the background of international regulations

Streszczenie:
Regulacje międzynarodowe zapewniają kompleksową i wystarczającą ochronę przed uprowadzeniami i zatrzymaniami o charakterze transgranicznym. Wśród najważniejszych aktów prawa międzynarodowego, należy wyróżnić Konwencję dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzeń dziecka za granicę (Haga, 25 października 1980 r.). Wspomniana umowa międzynarodowa pozwala na zapewnienie ochrony pokrzywdzonym omawianym przestępstwem przed jego negatywnymi skutkami. Ponadto, na mocy Konwencji zagwarantowany jest bezzwłoczny powrót bezprawnie uprowadzonego bądź zatrzymanego do państwa stałego pobytu. Wśród omówionych dokumentów prawa międzynarodowego, na szczególną uwagę zasługuje również Rozporządzenie Rady Nr 2201/2003 (tzw. Bruksela II bis – 27 listopada 2003 r.). Reguluje ono jurysdykcję oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach małoletnich oraz dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej.
Słowa kluczowe: przestępstwo, uprowadzenie, zatrzymanie, małoletni, prawo karne, prawo międzynarodowe

Abstract:
International regulations provide comprehensive and sufficient protection against cross-border abductions and detentions. Among the most important international law instruments is the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction. (The Hague, 25th October 1980) This international agreement allows protection for victims of the crime in question against its negative effects. In addition, the Convention

guarantees the immediate return of the unlawfully abducted or detained to the country of permanent residence. Among the discussed international law documents, the Council Regulation No. 2201/2003 (the so-called Brussels II bis 27th November 2003) deserves special attention. It regulates jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments and parental responsibility.
Keywords: crime, abduction, detention, child, criminal law, international law

Wprowadzenie

Pomimo upływu wielu lat, nie tracą na wartości słowa Jana Jakuba Rousseau ,,wszystko wychodzące z rąk stwórcy jest dobre, wszystko wyrodnieje w rękach człowieka”[1]. Rację miał ten wybitny XVIII wieczny filozof, który zauważył, iż kluczem do poprawy kondycji ówczesnego społeczeństwa jest pozytywne oddziaływanie na dziecko przez dorosłych. Nie ulega wątpliwości, iż osoba małoletnia lub nieporadna nie ma całkowitej zdolności samodzielnego funkcjonowania, a także pełnej swobody podejmowania decyzji. Dlatego też, wskazane podmioty muszą znajdować się pod opieką lub nadzorem innych, powołanych do ich sprawowania osób – rodziców bądź opiekunów.

Niezbędnym warunkiem wypełnienia przewidzianych obowiązków opiekuńczych bądź nadzorczych, a więc rzeczywistego wpływania na los i decydowanie o sprawach podopiecznych, jest realna styczność rodzica bądź opiekuna z osobą małoletnią lub nieporadną. Wskazane podmioty są pierwszymi decydentami w kwestii kierowania podopiecznymi w sposób bezpośredni. W praktyce zdarzają się sytuacje, w których styczność przybiera również postać pośrednią, m.in. gdy zgodnie z wolą rodzica czy opiekuna osoba małoletnia lub nieporadna, znajduje się poza zwyczajowym miejscem zamieszkania bliskich, np. w szkole z internatem. Sprawowanie pieczy może także zostać czasowo powierzone innej osobie, np. w wyniku wyjazdu zagranicznego rodziców.

[1] J. J. Rousseau, *Emil czyli o wychowaniu.* T. 1, tłum. W. Husarski, Warszawa 1955, s. 12.

Tematem niniejszej pracy jest ujęcie międzynarodowe występku uprowadzenia osoby małoletniej lub nieporadnej, uregulowanego w polskim porządku prawnym w art. 211 k.k.[2]. Wspomniany przepis jest klarowny w wersji deskryptywnej, jednakże pojawiają się kontrowersje w warstwie dyrektywnej, więc na etapie przekształcania treści w normę prawną. Zgodnie z treścią omawianej normy prawnej, kto wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Omawiany czyn zabroniony został stypizowany w rozdziale XXVI kodeksu karnego, zatytułowanym ,,Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece". Celem ustawodawcy było zagwarantowanie prawidłowego funkcjonowania rodziny w zakresie wypełniania jej funkcji opiekuńczo-wychowawczej oraz ochrona sprawowania instytucji opieki jako takiej.

Pierwsze wzmianki o uprowadzeniach pojawiały się w Europie już na przełomie XVIII i XIX w. W 1791 r. opublikowano, w amerykańskiej gazecie codziennej ,,The Vermont Journal and the Universal Advertiser Windsor", ogłoszenie o porwaniu dziewczynki. Wówczas, sprawcą czynu zabronionego była matka, która zabrała dziecko od ojca. Dziś tematyka uprowadzeń budzi w polskiej przestrzeni publicznej coraz większe zainteresowanie. Można sądzić, iż tytułowy występek staje się problemem społecznym. Choć jeszcze kilkanaście lat temu, umniejszano jego znaczenie, bagatelizując płynące zeń zagrożenia. Czyn karalny popełniany był epizodycznie, najczęściej na podłożu politycznym (np. porwania dla okupu).

Po II wojnie światowej ochrona praw człowieka przestała być aspektem interesującym wyłącznie struktury wewnątrzpaństwowe. Omawiana kwestia na skutek tzw. otwarcia prawa międzynarodowego na jednostkę, stała się przedmiotem regulacji prawa międzynarodo-

[2] Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2019, poz. 730 ze zm.

wego, w tym prawa europejskiego[3]. Zainteresowanie ochroną praw człowieka spowodowało także dostrzeżenie potrzeby uregulowania uprawnień przysługujących dzieciom. Rada Generalna Międzynarodowego Związku Pomocy Dzieciom przyjęła w Genewie w dniu 17 listopada 1924 roku Deklarację praw dziecka, następnie uzupełnioną w 1948 roku m.in. o aspekty dotyczące zachowania integralności rodziny, narodowości czy wyznania. Znaczną rolę w kształtowaniu ochrony małoletnich miał Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci powołany w 1946 roku przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych[4]. Analiza międzynarodowych i europejskich aktów prawnych pozwala zauważyć, iż jako główny przedmiot ochrony przyjmują one dobro dziecka. Wartość ta jest subiektywna i zależna od wielu czynników, jak na przykład światopogląd, osobiste doświadczenia czy przyjęte koncepcje wychowawcze. Osoba małoletnia to podmiot zasługujący na szczególną troskę, w zakresie przysługujących mu praw i wolności[5]. Jednakże uregulowania międzynarodowe nie zapewniają całościowej ochrony, gdyż do jej zagwarantowania konieczne jest uwzględnienie prawa krajowego i ustroju społeczno-politycznego[6]. Na gruncie polskiego porządku prawnego, ustawodawca w art. 211 k.k. zabezpiecza dobro prawne w postaci prawidłowych warunków sprawowania opieki i nadzoru. Współdziałanie sądów państw członkowskich Unii Europejskiej w dobie postępującej globalizacji, zanikaniu granic i swobodnego poruszania się w strefie Schengen, jest niezbędne w celu zapewnienia ochrony dobra prawnego w postaci prawa rodziców do kontaktów z dziećmi. Wypracowanie przejrzystych przepisów, skutecznych w obrębie każdego państwa członkowskiego umożliwia prawi-

[3] W. Czaplińska, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe,* Warszawa 2014, s. 539.

[4] E. Myszona-Kostrzewa, *Prawo międzynarodowe a prawa dzieci i ich rodziców,* [w:] E. Karska (red.), *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym,* Warszawa 2014, s. 15.

[5] E. Czyż, J. Szymańczak, *Prawa dziecka w rodzinie,* [w:] *Wokół praw dziecka,* cz. I, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1993.

[6] O. Sitarz, *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka,* Katowice 2004, s. 30.

dłowe postępowanie w okoliczności wystąpienia uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego, o charakterze transgranicznym.

Do najważniejszych aktów prawa międzynarodowego dotyczących problematyki uprowadzeń lub zatrzymań osób małoletnich bądź nieporadnych należą:[7]

1) Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.[8].
2) Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, Haga, 25 października 1980 r.[9].
3) Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, Haga, 19 października 1996 r.[10].
4) Rozporządzenie w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylenie rozporządzenia (WE) nr 1347/2000 (2201/2003/WE)[11].

Wśród regulacji prawa europejskiego ustanowionych przez Radę Europy wyróżnia się trzy konwencje wiążące państwa – strony (tzw. *hard law*) oraz jedną rekomendację (tzw. *soft law*):

[7] Por. K. Michałowicz, *Ochrona praw człowieka w Rzeczpospolitej Polskiej na tle standardów europejskich,* Lublin 2009.

[8] Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, Nr 16, poz. 71 i Dz.U. 2012, poz. 1333, zwana dalej Konwencją o prawach dziecka.

[9] Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z dnia 25 października 1980 r., Haga, Dz. U. 1995, Nr 108, poz. 528 i Dz. U. 1999, Nr 93, poz. 1085.

[10] Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci z dnia 19 października 1996 r., Haga, Dz. U. 2010, Nr 172, poz. 1158.

[11] Rozporządzenie w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylenie rozporządzenia (WE) nr 1347/2000 (2201/2003/WE), Dz. Urz. UE L. 2003.338.1.

1) Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.[12].
2) Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz przywracaniu pieczy nad dzieckiem z 1980 r.[13].
3) Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci z 1996 r.[14].
4) Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy nr R(84)4 w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej z 1984 r.[15].

W obrębie prawa unijnego sporządzono rozporządzenie Rady (WE) Nr 2201/2003 (Bruksela II bis) z dnia 27 listopada 2003 roku dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej[16].

[12] Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. – Rzym, następnie zmieniona Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. 1993, nr 61, poz. 284, nazywana także Europejską konwencją praw człowieka lub konwencją europejską.

[13] Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz przywracaniu pieczy nad dzieckiem z dnia 20 maja 1980 r. – Luksemburg, Dz. U. 1996, nr 31, poz. 134.

[14] Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci z dnia 25 stycznia 1996 r. – Strasburg, Dz. U. 00.107.1128

[15] Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (84)4 of the Committee of Ministers to Member States on Parental Responsibilities (Adopted by the Committee of Ministers on 28 February 1984 at the 367th meeting of the Ministers' Deputies), http://euromed-justiceii.eu/files/repository/20090707173539_Coe.Recommendation(84)4onParentalResponsabilities.pdf [dostęp: 15-03-2019]; Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy nr R(84)4 w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej z dnia 28 lutego 1984 r., [w:] M. Safjan, *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze,* t. I, Warszawa, 1994, s. 201–204.

[16] Rozporządzenie Rady (WE) Nr 2201/2003 (Bruksela II bis) z dnia 27 listopada 2003 roku dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000, Dz.U. L. 338 z 23.12.2003.

1. Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku

Bodźcem do podjęcia prac legislacyjnych nad projektem Konwencji o prawach dziecka było uprzednie uchwalenie przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1959 roku Deklaracji Praw Dziecka. Komisja Praw Człowieka ONZ rozpoczęła prace nad omawianym aktem w 1978 roku, którego, co interesujące, głównymi pomysłodawcami byli polscy prawnicy z Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk.[17] Ten doniosły akt w sferze ochrony praw dzieci, został uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 roku, zaś Polska ratyfikowała go 30 kwietnia 1991 roku.

W Preambule Konwencji o prawach dziecka z 1989 roku czytamy, iż każde dziecko ma prawo do szczególnej troski i pomocy. Ponadto, powinno się wychowywać w atmosferze miłości, szczęścia i zrozumienia, ponieważ takie środowisko rodzinne ma wpływ na harmonijny rozwój osobowości. Tylko wychowanie ukształtowane w duchu pokoju, godności, tolerancji, wolności, równości i solidarności (ideały zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych), przygotowuje jednostkę do życia w społeczeństwie.

W art. 9 Konwencji o prawach dziecka została uregulowana problematyka porwań rodzicielskich. Na mocy powyższego przepisu, Państwa – Strony konwencji zobowiązują się do zapewnienia, aby dziecko nie zostało oddzielone od rodziców, wbrew ich woli. Regulacja nie ma zastosowania, jeśli decyzja o oddzieleniu zostanie podjęta przez kompetentne władze, pod nadzorem sądu, zgodnie z prawem i procedurą, z uwagi na interes dziecka. Koniecznym może być na przykład decyzja dotycząca miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka, którego rodzice zamieszkują osobno i dopuszczają się wobec niego zaniedbań. Zakaz odseparowywania dzieci od rodziców, zapewnia autonomię rodziny

[17] L. Wiśniewski, *Geneza Konwencji o prawach dziecka i stosunek jej norm do innych aktów prawa międzynarodowego* [w:] T. Smyczyński, *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia,* Poznań 1999, s. 15.

w stosunku do organów państwowych i gwarantuje nienaruszalność więzi rodzinnych[18].

Dla prawidłowego przebiegu postępowania, konieczne jest zapewnienie stronom możliwości uczestnictwa w postępowaniu oraz zajęcie stanowiska. Zgodnie z art. 9 ust. 3 Konwencji, Państwa- Strony zobowiązują się do przestrzegania praw małoletniego do kontaktu z odseparowanym rodzicem, jeśli nie sprzeciwia się temu interes dziecka.

Państwo – Strona Konwencji jest ponadto zobowiązana do podania na żądanie rodziców, dziecka bądź innych członków rodziny, informacji dotyczących miejsca pobytu nieobecnego członka rodziny, jeśli separacja jest wynikiem zatrzymania, uwięzienia, wygania, deportacji czy śmierci oraz jej treść nie zagraża dobru dziecka.

Swoim zakresem Konwencja zabezpiecza uprawnienia małoletniego do kontaktów z rodzicem oraz w sytuacji, gdy są one utrudniane przez jednego z nich, wspiera drugiego rodzica w walce o nie. Akt nakłada na organy państwa obowiązek wstrzymania się od ingerencji w integralność podstawowej komórki społecznej, przy jednoczesnym respektowaniu uprawnień rodziców bądź opiekunów. Prawo dziecka do kontaktu z rodzicem, a nie odwrotnie, o którym stanowi art. 9 ust. 1 i 3, jak i sama nazwa Konwencji, świadczą o nadrzędnej roli przedmiotu ochrony w postaci interesu małoletniego, nad interesami dorosłych[19].

W art. 11 Konwencji Państwa – Strony są zobowiązane do zwalczania nielegalnego transferu dzieci. Czyn ten, polega na bezprawnym oddzieleniu małoletnich, bez względu na ich zgodę, od osób powołanych do sprawowania opieki i nadzoru[20]. Ponadto, Państwa–Strony powinny zapobiegać nielegalnemu wywozowi dzieci za granicę kraju, w którym na stałe zamieszkują (najczęściej przez jednego z rodziców).

---

[18] L. Kuziak, *Zwalczanie nielegalnego transferu dzieci w świetle regulacji międzynarodowych,* [w:] S. L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka. Wybór zagadnień,* Warszawa 2015, s. 319.

[19] M. Gruzińska, *Kontakty z dzieckiem,* Warszawa 2000, s. 59.

[20] L. Kociucki, *Zwalczanie nielegalnego transferu dzieci,* [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia,* Poznań 1999, s. 356.

Art. 35 Konwencji również dotyczy problemu izolacji dziecka od środowiska rodzinnego, a ponadto stanowi zobowiązanie dla Państw-Stron do podejmowania wszelkich starań w celu przeciwdziałania uprowadzeniom, a także sprzedaży bądź handlu dziećmi, dokonywanym w jakichkolwiek postaciach i dla jakichkolwiek celów. Przepis dotyczy przede wszystkim uprowadzeń wewnątrz kraju.[21] Treść art. 35 pozwala sądzić, iż osoba realizująca czynność działa w celu osiągnięcia jakiejś korzyści i realizacji ustalonego zamierzenia.

Postanowienia Konwencji nie ustanawiają instrumentów prawnych, pozwalających na przeciwdziałanie uprowadzeniom bądź zatrzymaniom. Przepisy omawianej umowy międzynarodowej stanowią zobowiązanie dla Państw- Stron, do podejmowania działań o charakterze zapobiegawczym. Zadaniem sygnatariuszy Konwencji jest wypełnianie jej założeń w oparciu o instrumenty prawa krajowego.

2. Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę sporządzona w Hadze w dniu 25 października 1980 roku

Celem Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę jest zapewnienie powrotu bezprawnie uprowadzonych lub zatrzymanych małoletnich z państwa – strony umowy międzynarodowej[22]. Sądy Rzeczpospolitej Polskiej są zobowiązanie do bezpośredniego przestrzegania jej postanowień, w ramach krajowych procedur, bowiem stanowią one część porządku prawnego. Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 1992 roku, wykładnia uregulowań Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzeń dziecka za granicę, powinna również uwzględniać postanowienia Konwencji

[21] O. Sitarz, *Ochrona dziecka w polskim*…, op. cit., s. 180.

[22] Por. A. Jasztal, *Ochrona dziecka przed nielegalnym transferem w świetle Konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z 25 października 1980 r. – doświadczenia Rzecznika Praw Dziecka,* [w:] S. L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: wybór zagadnień (artykuły i komentarze),* Warszawa, s. 330 i n.

o prawach dziecka z 20 listopada 1989 roku. Szczególnie istotne są respektowanie art. 3[23], który wskazuje, iż nadrzędnym w każdym postępowaniu jest interes dziecka[24].

Jak podkreślił Sąd Najwyższy, omawiana Konwencja nie wyłącza jurysdykcji sądów krajowych w sprawach o wydanie małoletniego za granicę[25]. Państwo może odmówić wydania dziecka, jeśli uzna, iż jego powrót do pierwotnego miejsca stałego pobytu nie będzie służyć jego dobru. Najlepiej pojęty interes dziecka ma znaczenie priorytetowe przed zasadą niezwłocznego wydania dziecka. Miejsce stałego pobytu dziecka określone jest przez fakty, które uzewnętrzniają długotrwałe przebywanie małoletniego, gdzie zaspokajane są wszystkie jego potrzeby, niezależnie od zamiaru osób, pod opieką osób których pozostaje[26].

[23] **Artykuł 3** *Konwencji o prawach dziecka z 20 listopada 1989 roku:*

1. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.

2. Państwa-Strony działają na rzecz zapewnienia dziecku ochrony i opieki w takim stopniu, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra, biorąc pod uwagę prawa i obowiązki jego rodziców, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie za nie odpowiedzialnych, i w tym celu będą podejmowały wszelkie właściwe kroki ustawodawcze oraz administracyjne.

3. Państwa-Strony czuwają, aby instytucje, służby oraz inne jednostki odpowiedzialne za opiekę lub ochronę dzieci dostosowały się do norm ustanowionych przez kompetentne władze, w szczególności w dziedzinach bezpieczeństwa, zdrowia, jak również dotyczących właściwego doboru kadr tych instytucji oraz odpowiedniego nadzoru.

[24] Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 1992 r., III CZP 48/92 OSNCP 1992, nr 10, poz. 179.

[25] Postanowienie Sądu Najwyższego- Izba Cywilna z dnia 8 listopada 2001 r., II CZ 126/01, OSNC 2002, nr 7–8, poz. 95.

[26] Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 26 września 2000 r., I CKN 776/2000, „Palestra" 2001, nr 3–4, s. 213.

3. Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, Haga, 19 października 1996 roku

Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, zwana dalej konwencją haską z 1996 roku, zaczęła obowiązywać w Polsce od 1 listopada 2010 roku. Wejście w życie omawianego aktu prawnego, poprzedzone było jego ratyfikacją w dniu 8 czerwca 2010 roku, przez Marszałka Sejmu wykonującego obowiązki Prezydenta RP[27].

Konwencja haska z 1996 roku powstała w celu ujednolicenia obowiązującego porządku prawnego, poprzez zastąpienie jednym aktem prawnym, dwóch obowiązujących regulacji – konwencji dotyczącej uregulowania opieki nad małoletnim sporządzonej 12 czerwca 1902 roku oraz konwencji o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich z 5 października 1961 roku[28].

W preambule konwencji haskiej wyrażona została zasada nakazu niezwłocznego wydania bezprawnie uprowadzonego lub zatrzymanego małoletniego, bez względu, czy w miejscu popełnienia omawianego występku, dziecko miałoby lepsze warunki dla rozwoju psychofizycznego niż w miejscu stałego pobytu. Inspiracją dla uchwalenia konwencji była potrzeba zapewnienia ochrony dobra małoletniego w sytuacji przestępczości międzynarodowej oraz zapobieżenie kolizji norm prawnych pomiędzy państwami – stronami umowy.

[27] Oświadczenie rządowe z dnia 23 sierpnia 2010 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzonej w Hadze dnia 19 października 1996 r., Dz.U. 2010, nr 172, poz. 1159.

[28] Uzasadnienie projektu ustawy o ratyfikacji Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzonej w Hadze dnia 19 października 1996 r., druk nr 2615.

Art. 5 omawianej konwencji, środki zmierzające do ochrony osoby lub majątku dziecka właściwe są organy państwowe[29]. W sytuacji uprowadzenia lub zatrzymania dziecka, czego skutkiem jest zmiana zwykłego pobytu dziecka, do innego państwa – strony konwencji, właściwe są organy państwowe nowego miejsca zwykłego pobytu. Przepis ma zastosowanie, jeśli zwykły pobyt dziecka jest w państwie, będącym stroną konwencji, w przeciwnym wypadku jurysdykcja może być oparta na art. 11 i 12 Konwencji, a więc na regulacjach krajowego porządku prawnego[30].

[29] Artykuł 5 Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, Haga, 19 października 1996 r.:

1. Władze sądownicze lub administracyjne Umawiającego się Państwa miejsca stałego pobytu dziecka są właściwe do podejmowania środków skierowanych na ochronę osoby lub własności dziecka.

2. Z zastrzeżeniem artykułu 7, w przypadku zmiany miejsca stałego pobytu dziecka do innego Umawiającego się Państwa, właściwe są władze Państwa nowego miejsca stałego pobytu.

[30] Artykuł 11 Konwencji o jurysdykcji..., op. cit.:

1. We wszystkich nagłych przypadkach władze Umawiającego się Państwa, na terytorium którego znajduje się dziecko lub własność należąca do dziecka, są właściwe do podejmowania wszelkich niezbędnych środków ochrony.

2. Środki podjęte na podstawie poprzedniego ustępu w odniesieniu do dziecka posiadającego zwyczajowe miejsce zamieszkania w Umawiającym się Państwie tracą ważność jak tylko władze właściwe na mocy artykułów 5-10 podjęły środki wymagane z uwagi na sytuację.

3. Środki podjęte na podstawie ustępu 1 w odniesieniu do dziecka posiadającego zwyczajowe miejsce zamieszkania w nie Umawiającym się Państwie tracą ważność w każdym Umawiającym się Państwie jak tylko środki wymagane z uwagi na sytuację i podjęte przez władze innego Państwa zostają uznane w danym Umawiającym się Państwie.

Artykuł 12 Konwencji o jurysdykcji..., op. cit.:

1. Z zastrzeżeniem artykułu 7, władze Umawiającego się Państwa, na terytorium którego znajduje się dziecko lub własność należąca do dziecka, są właściwe do podejmowania środków o charakterze tymczasowym dla ochrony osoby lub własności dziecka, które odnoszą skutek terytorialny ograniczony do danego Państwa, w zakresie w jakim takie środki nie są niezgodne ze środkami już podjętymi przez władze właściwe na mocy artykułów 5–10.

2. Środki podjęte na podstawie poprzedzającego ustępu w odniesieniu dziecka posiadającego zwyczajowe miejsce zamieszkania w Umawiającym się Państwie tracą ważność jak tylko władze właściwe na mocy artykułów 5-10 podjęły decyzję w odniesieniu do środków ochrony, które mogą być wymagane z uwagi na sytuację.

Z uwagi na problematykę omawianego zagadnienia interesujące wydaje się orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 15 grudnia 2005 roku, w sprawie Karadzić przeciwko Chorwacji[31]. W powyższej sprawie uznano, iż władze państwowe nie podjęły właściwych działań w celu wykonania orzeczenia sądu krajowego o władzy rodzicielskiej, a poważne opóźnienia postępowania nie zostały przekonująco usprawiedliwione. Policja nie dołożyła wystarczających starań w znalezieniu ojca dziecka i pozwoliła na jego dwukrotną ucieczkę po zatrzymaniu. Ponadto, nie wykonano orzeczonych sankcji w postaci kary grzywny i aresztu. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, iż ze względu na upływ czasu skutki w sferze relacji matka – dziecko nie mogą ulec naprawieniu i nałożył na władze Chorwacji zobowiązanie na przyszłość do szybkiego działania. Niewywiązanie się z obowiązku efektywnych i adekwatnych działań w celu przywrócenia dziecka pod opiekę skarżącej jest naruszeniem prawa do poszanowania życia rodzinnego, wynikającego z art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka[32]. Zdaniem Trybunału nie należy rozstrzygać omawianego stanu faktycznego w kontekście naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji, mówiącego o prawie do rozpoznania sprawy w rozsądnym czasie.

3. Środki podjęte na podstawie ustępu 1 w odniesieniu do dziecka posiadającego zwyczajowe miejsce zamieszkania w nie Umawiającym się Państwie tracą ważność w Umawiającym się Państwie, w którym zostały podjęte środki jak tyko środki wymagane z uwagi na sytuację i podjęte przez władze innego Państwa zostają uznane w danym Umawiającym się Państwie.

[31] Karadzić p. Chorwacji, wyrok z dnia 15 grudnia 2005 r. w sprawie nr 35030/04.

[32] K. Degórska, *Ochrona prawa do prywatności w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w latach 1998–2003,* „Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka" 2003, nr 9, s. 35–55.

4. Rozporządzenie w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylenie rozporządzenia (WE) nr 1347/2000 (2201/2003/WE)

Na temat wykładni rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003, z dnia 27 listopada 2003 roku, w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 wypowiedział się Trybunał Europejski. W wyroku wydanym 5 października 2010 roku, na skutek pytania prejudycjalnego złożonego przez Supreme Court w Irlandii, stwierdzono, iż interpretacja rozporządzenia nie stoi na przeszkodzie, aby państwo członkowskie uzależniało uzyskanie przez ojca, niebędącego mężem matki, prawa do sprawowania pieczy nad dzieckiem, od wydania przez właściwy sąd krajowy, orzeczenia takie prawo przyznającego, które może spowodować uznanie uprowadzenia lub zatrzymania dziecka przez matkę za bezprawne[33].

Z treści rozporządzenia w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej dowiadujemy się na temat definicji pojęcia „bezprawnego uprowadzenia albo zatrzymania dziecka". Ma ono miejsce, gdy zostaje naruszone prawo do sprawowania pieczy nad małoletnim. Uprawnienie to przysługuje na mocy prawa państwa członkowskiego, w którym bezpośrednio przed uprowadzeniem lub zatrzymaniem, małoletni miał miejsce zwykłego pobytu, wynika z orzeczenia sądowego lub prawnie wiążącego porozumienia międzynarodowego. Prawo do pieczy nad dzieckiem, musi być samodzielnie lub wspólnie, faktycznie wykonywane w czasie uprowadzenia lub zatrzymania, alb o byłoby wykonywane, gdyby nie doszło do popełnienia czynu. Zgodnie z treścią roz-

[33] Wyrok Trybunału (trzecia izba) z dnia 5 października 2010 r. (wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Supreme Court – Irlandia) – *J. McB przeciwko L.E.* (Sprawa C-400/10 PPH, Dz.U. UE C 260 z 25.09.2010 r., Dz.U. UE C.2010.328.10.

porządzenia, wspólne sprawowanie pieczy nad dzieckiem polega na tym, iż z mocy prawa lub w wyniku orzeczenia sądowego, jeden z rodziców nie może samodzielnie, bez wyrażenia zgody drugiego z rodziców, stanowić o miejscu pobytu podopiecznego.

Jak stwierdził Trybunał Europejski w wyroku z dnia 22 grudnia 2010 roku[34], sąd państwa członkowskiego nie może odmówić wykonania orzeczenia, które zasądza powrót uprowadzonego lub zatrzymanego dziecka, w przypadku wystawienia zaświadczenia, iż sąd państwa pochodzenia, naruszył art. 42 omawianego rozporządzenia[35], który należy interpretować zgodnie z art. 24 Karty praw podstawowych Unii

[34] Wyrok Trybunału (pierwsza izba) z dnia 22 grudnia 2010 r. (wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Oberlandesgericht Celle – Niemcy) – *Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz* (Sprawa C*491/10), Dz.U. UE C 346 z 18.12.2010 r., Dz.Urz.UE C.2011.63.12/2.

[35] Artykuł 42 Rozporządzenia w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylenie rozporządzenia (WE) nr 1347/2000 (2201/2003/WE):

Powrót dziecka

1. Powrót dziecka określony w art. 40 ust. 1 lit. b) wynikający z wykonalnego orzeczenia wydanego w jednym Państwie Członkowskim uznaje się i wykonuje w innym Państwie Członkowskim bez potrzeby nadania klauzuli wykonalności oraz możliwości sprzeciwienia się uznaniu, jeżeli orzeczenie uzyskało świadectwo w Państwie Członkowskim pochodzenia zgodnie z ust. 2.

Nawet jeżeli prawo krajowe nie przewiduje wykonalności z mocy prawa, bez względu na odwołanie się, orzeczenia wymagającego powrotu dziecka wspomnianego w art. 11 ust. 8, sąd pochodzenia może oświadczyć, że orzeczenie podlega wykonaniu.

2. Sędzia pochodzenia, który wydał orzeczenie określone w art. 40 ust. 1 lit. b) wydaje świadectwo określone w ust. 1 wyłącznie jeżeli:

a) dziecko zostało wysłuchane, chyba że uznano, że byłoby to niewłaściwe uwzględniając jego wiek i poziom dojrzałości;

b) zainteresowane strony zostały wysłuchane; oraz

c) sąd uwzględnił przy wydawaniu orzeczenia przyczyny i dowody leżące u podstaw nakazu wydanego na podstawie art. 13 Konwencji haskiej z 1980 r.

Jeżeli sąd lub inny organ podejmuje środki zapewniające ochronę dziecka po jego powrocie do państwa miejsca stałego pobytu, świadectwo zawiera szczegóły dotyczące takich środków.

Sąd pochodzenia wydaje wspomniane świadectwo z urzędu przy użyciu standardowego formularza określonego w załączniku IV (świadectwo dotyczące powrotu dziecka (dzieci)).

Świadectwo wypełnia się w języku orzeczenia.

Europejskiej[36]. W uzasadnieniu Trybunał Europejski wskazał, iż ocena, czy naruszenie miało miejsce, stanowi wyłączną właściwość sądu państwa członkowskiego, z którego pochodzi dziecko.

5. Konwencja Rady Europy o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r.

Postanowienia Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności wiążą Polskę od 19 stycznia 1993 roku. Do problematyki uprowadzeń rodzicielskich odnosi się art. 8 Konwencji, który traktuje o prawie do poszanowania życia prawa prywatnego i rodzinnego, mieszkania oraz korespondencji. Organy władzy publicznej nie mogą ingerować w korzystanie z wymienionych praw przez jednostkę, jeśli nie zezwala na to ustawa lub wymagają tego względy bezpieczeństwa wymagane w państwie demokratycznym, takie jak m.in. ochrona porządku, zapobieganie przestępstwom, czy ochrona praw i wolności. Polska jest związana, w sytuacji naruszenia praw jednostek wynikających z postanowień Konwencji, jurysdykcją Europejskiego Trybunału Praw Człowieka[37].

Na gruncie art. 8 omawianej Konwencji, uprowadzenie lub zatrzymanie rozumiane jest jako zabranie małoletniego spod opieki drugiego rodzica lub osoby powołanej do sprawowania opieki bądź nadzoru, które zawiera się w zakresie życia rodzinnego. Przedmiotem ochrony

[36] Artykuł 24 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej
Prawa dziecka
1. Dzieci mają prawo do takiej ochrony i opieki, jaka jest konieczna dla ich dobra. Mogą one swobodnie wyrażać swoje poglądy. Poglądy te są brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i stopnia dojrzałości.
2. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, zarówno podejmowanych przez władze publiczne, jak i instytucje prywatne, należy przede wszystkim uwzględnić najlepszy interes dziecka.
3. Każde dziecko ma prawo do utrzymywania stałego, osobistego związku i bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców, chyba że jest to sprzeczne z jego interesami.

[37] Oświadczenie rządowe w sprawie deklaracji o uznawaniu kompetencji Europejskiej Komisji Praw Człowieka oraz jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 kwietnia 1993 r., Dz.U. nr 61, poz. 286.

jest ogół relacji w rodzinie, o charakterze socjalnym, kulturowym, moralnym i materialnym[38].

Osoby pokrzywdzone uprowadzeniem lub zatrzymaniem dziecka, mają prawo złożyć skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jeśli w ich ocenie władze krajowe nie zapewniły prawidłowej ochrony dobra przysługującego na podstawie art. 8 Konwencji. Europejski Trybunał Praw Człowieka bada zgodność krajowego rozstrzygnięcia z postanowieniami Konwencji. W szczególności ocenia, czy drugiemu rodzicowi zostało zapewnione prawo do kontynuacji życia rodzinnego w postaci kontaktów z dzieckiem oraz kształt uprawnień procesowych przysługujących obojgu rodzicom[39].

W przedmiocie naruszenia uprawnień wynikających z art. 8 Konwencji, Europejski Trybunał Praw Człowieka wypowiedział się w orzeczeniu w sprawie *H. N. vs. Polska.* Skarżący, obywatel Norwegii, zawarł związek małżeński z Polką. Po rozwodzie, sąd norweski przyznał mu prawo do opieki nad trojgiem wspólnych dzieci, przy czym nie ograniczył władzy rodzicielskiej matki. Kobieta, pomimo orzeczenia sądowego, wywiozła je do Polski. H. N. zwrócił się o pomoc w odzyskaniu dzieci do Ministerstwa Sprawiedliwości RP. Postępowanie przed Sądem Rejonowym m.st. Warszawy trwało długo, skutkiem czego skarżący odzyskał dzieci dopiero po 4 latach od pierwszej rozprawy. Norweg złożył skargę do ETPC, powołując się na naruszenie art. 8 omawianej Konwencji, podnosząc, iż postępowanie toczące się przed polskimi organami miało charakter przewlekły, gdyż władze nie podjęły wszystkich możliwych działań w celu odzyskania dzieci w rozsądnie szybki terminie. Trybunał przyznał rację skarżącemu, w uzasadnieniu podając, iż na Państwu–Stronie umowy międzynarodowej spoczywa obowiązek ułatwienia połączenia kontaktów rodzica z uprowadzonym dzieckiem. Nie podjęcie stosownych działań zmierzających do zwrotu

[38] Por. M. A. Nowicki, *Komentarz do art. 8,* [w:] *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka,* Warszawa 2013, s. 706.

[39] L. Garlicki, *Komentarz do art. 8,* [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności,* t. I: *Komentarz do art. 1–18,* Warszawa 2010, s. 530.

małoletniego, stanowi naruszenie prawa do poszanowania życia rodzinnego, wyrażonego w art. 8 Konwencji[40].

6. Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz przywracaniu pieczy nad dzieckiem z 20 maja 1980 r. sporządzona w Luksemburgu

Omawiana Konwencja dotyczy sprawowania pieczy nad dzieckiem. Rzeczpospolita Polska dokonała jej ratyfikacji 7 sierpnia 1995 roku. We wstępie aktu prawnego wskazano, iż przy orzekaniu w przedmiocie ustanowienia opieki nad dzieckiem, największe znaczenie ma dobro dziecka, czego konsekwencją jest prawo obojga rodziców do kontaktu z nim. Zadaniem Państw-Stron umowy międzynarodowej jest przywracanie pieczy nad dzieckiem, w sytuacji jej bezprawnego przerwania. Zgodnie z art. 1 Konwencji, bezprawne przejęcie pieczy nad dzieckiem dotyczy wywiezienia małoletniego poza granice Państwa–Strony umowy, wbrew wydanego w nim orzeczeniu sądowemu. Jeśli brak jest rozstrzygnięcia dotyczącego sprawowania pieczy, w chwili wywozu podopiecznego zagranicę, ale na wniosek zainteresowanego, zostało wydane później, odebranie dziecka również ma charakter bezprawny. Zagadnienie to, dotyczy także odmowy powrotu dziecka z zagranicy, po upływie określonego czasu przewidzianego do sprawowania nad nim pieczy. Państwa- strony Konwencji są zobowiązane do podjęcia działań mających na celu przywrócenie przerwanej opieki uprawnionemu, jeśli bezprawne przejęcie pieczy ma miejsce wbrew orzeczeniu sądowego jednego z państw, jednakże wykonane w innym państwie, do którego zabrano dziecko, co reguluje art. 7 Konwencji[41].

[40] Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 września 2005 r., sprawa o sygn. 77710/01, *H. N. przeciwko Polsce,* Legalis nr 126159 [dostęp: 26-03-2019].

[41] Por. Paweł J. Jaros, *Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy,* Opracowanie: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2013, s. 86 i nast., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_dokumenty_rady_europy.pdf. [dostęp: 15-04-2019],

7. Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci z 29 lipca 1996 r. – Strasburg

Przedmiotowa Konwencja dotyczy upowszechniania praw dzieci, które nie ukończyły 18 lat. Celem dokumentu jest przyznanie i ułatwienie wykonywania uprawnień procesowych małoletnim, w toczących się postępowaniach sądowych, ich dotyczących.

Według założeń Konwencji, małoletni, który posiada dostateczne rozeznanie na temat toczącego się postępowania sądowego, ma prawo do bycia informowanym o jego przebiegu oraz wyrażać swoje stanowisko w jego toku.

Uwzględniając problematykę uprowadzeń, sądzić należy, iż konsekwentne stosowanie postanowień Konwencji, stanowiłoby swoistą funkcję zapobiegawczą, przeciwko popełnieniu tego przestępstwa. Sąd, po wysłuchaniu małoletniego i zapoznaniu go z istotnymi ustaleniami w sprawie, mógłby w sposób bardziej dogłębny poznać okoliczności popełnienia czynu i wydać adekwatne rozstrzygnięcie.

Bardzo często bowiem, do uprowadzeń dochodzi na prośbę małoletniego. Wydanie wcześniej stosownego rozstrzygnięcia, uwzględniającego kompleksowo całokształt sytuacji rodzinnej dziecka, mogłoby zapobiec nieporozumieniom pomiędzy rodzicami, których konsekwencją bywa uprowadzenie[42].

8. Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy nr R(84)4 w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej z 1984 r.

Rekomendacja w Preambule nakłania rządy Państw Członkowskich do uchwalania aktów prawnych, które będą zgodne z wyrażonymi w niej zasadami. Omawiana Rekomendacja definiuje odpowiedzialność rodzicielską jako całokształt praw i obowiązków, które mają na celu zapewnienie moralnego i materialnego dobra dziecka. Co do zasady, ro-

[42] Por. A. Ryng, R. Zegadło, *Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci a prawo polskie,* „Rodzina i Prawo" 2007, nr 1, s. 35 i n.

dzice bądź opiekunowie powinni sprawować pieczę nad dzieckiem, utrzymywać z nim bezpośredni kontakt, wychowywać, dostarczać środki utrzymania oraz zarządzać jego majątkiem.

Dziecko, jeśli pozwala na to jego rozwój, ma prawo do wyrażenia opinii na temat decyzji podejmowanych przez rodziców, w przedmiocie spraw bezpośrednio go dotyczących. Jeśli rodzice bądź opiekunowie, realizują uprawnienia i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrem dziecka, wówczas właściwy organ powinien podjąć stosowną reakcję. Wydaje się, iż może to znaleźć zastosowanie w przypadku uprowadzenia małoletniego, gdyż izolacja dziecka od rodzica godzi w jego interesy.

Kolejna zasada Rekomendacji obejmuje zakaz dyskryminacji, ze względu na płeć, kolor skóry, język, religię itp. Priorytetową wartością jest dobro dziecka i równość rodziców.

Rekomendacja statuuje również postępowanie w przypadku rozwodu lub separacji rodziców. Zasadą jest, iż organ krajowy podejmuje stosowne środki w celu podziału obowiązków rodzicielskich. Decyzją sądu rodzinnego, wykonywanie odpowiedzialności rodzicielskiej może być za zgodą rodziców, wykonywane łącznie, o ile nie jest to sprzeczne z dobrem dziecka.

W sytuacji, gdy oboje rodzice wykonują prawa i obowiązki rodzicielskie, powinni wspólnie podejmować decyzje dotyczące istotnych spraw dziecka. Gdy brak między nimi porozumienia w tym zakresie, uprawniony organ sądowy powinien dążyć do zawarcia ugody między nimi, a gdy jest to niemożliwe, samodzielnie podjąć decyzję, zgodnie z najlepiej pojętym interesem dziecka. Tożsame rozwiązania obowiązują na gruncie polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Każdy rodzic, nawet w sytuacji ograniczenia mu władzy rodzicielskiej, ma prawo do bycia informowanym, w zakresie wykonywania praw i obowiązków odpowiedzialności rodzicielskiej, powierzonej

drugiemu z rodziców, w szczególności, gdy dotyczą one istotnych spraw dziecka[43].

9. Rozporządzenie Rady (WE) Nr 2201/2003 (Bruksela II bis) z dnia 27 listopada 2003 roku dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej

Omawiane Rozporządzenie wiąże w całości i jest stosowane bezpośrednio od 1 marca 2005 roku, we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej. W jego preambule wskazano, iż jurysdykcja w sprawach odpowiedzialności rodzicielskiej odbywa się zgodnie z interesem małoletniego. W pierwszej kolejności, uwzględnia się kryterium bliskości miejsca stałego pobytu dziecka przez państwo członkowskie, jednakże dopuszczalne jest również przekazanie sprawy sądowi innemu państwu członkowskiemu.

Sąd państwa członkowskiego, w którym przebywa uprowadzony lub zatrzymany małoletni, ma w szczególnie uzasadnionych przypadkach możliwość zgłoszenia sprzeciwu wobec powrotu dziecka.

Art. 2 Rozporządzenia wprowadza definicję odpowiedzialności rodzicielskiej. Stanowią ją przysługujące osobie fizycznej lub prawnej, prawa i obowiązki dotyczące małoletniego i jego majątku. Z kolei, prawa do opieki, dotyczą dotyczącą obowiązki nad dzieckiem, takie jak w szczególności, ustalenie miejsca zamieszkania podopiecznego. Natomiast prawo do kontaktów z dzieckiem, dotyczy zabrania go w na czas określony w miejsce inne, niż miejsce stałego pobytu.

W art. 11 rozporządzenia wskazano, iż bezprawne zabranie lub zatrzymanie dziecka, dokonuje się poprzez naruszenie prawa do opieki, umocowanego w orzeczeniu sądowym, przepisie prawa lub umowy, które ma skutek w porządku prawnym miejsca zamieszkania dziecka.

[43] Por. W. Stojanowska, *Rekomendacja Nr R(84)4 w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej a stan prawny obowiązujący w Polsce,* [w:] M. Safjan (red.), *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze,* t. I, Warszawa 1994, s. 140 i n.

Warunkiem jest, aby prawo do opieki byłoby wykonywane wspólnie lub samodzielnie, gdyby nie doszło do zabrania lub zatrzymania.

Zasadą jest, iż w zakresie jurysdykcji, właściwy do rozstrzygania w sprawach odpowiedzialności rodzicielskiej, jest sąd państwa członkowskiego, gdzie zamieszkuje on zwykle w chwili wytoczenia powództwa.

Sądy państwa członkowskiego, z którego dziecko się przeniosło, zachowują swoją jurysdykcję przez okres trzech miesięcy, od chwili zmiany miejsca zamieszkania. Świadczy o tym zasada nieprzerwanej właściwości poprzedniego miejsca zamieszkania, wyrażona w jurysdykcji art. 9 rozporządzenia. Możliwe jest przedłużenie okresu poprzedniego stałego miejsca zamieszkania dziecka, jednak nie ma ono zastosowania, gdy uprawniony do kontaktów z dzieckiem, zaakceptował właściwość nowego sądu stałego miejsca zamieszkania małoletniego, poprzez uczestnictwo w postępowaniu sądowym[44].

Podsumowanie

Występek uprowadzenia lub zatrzymania osoby małoletniej bądź nieporadnej stanowi złożony problem prawny i kryminologiczny. Omawiane zagadnienie w sposób znaczący oddziałuje na sferę życia rodzinnego. Wnikliwa analiza naukowa literatury przedmiotu pozwoliła na zobrazowanie tytułowego występku w ujęciu międzynarodowym.

Sądzić należy, iż regulacje międzynarodowe zapewniają kompleksową i wystarczającą ochronę przed uprowadzeniami i zatrzymaniami o charakterze transgranicznym. Wśród najważniejszych aktów prawa międzynarodowego, należy wyróżnić Konwencję dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzeń dziecka za granicę. (Haga, 25 października 1980 r.) Wspomniana umowa międzynarodowa pozwala na zapewnienie ochrony pokrzywdzonym omawianym przestępstwem przed jego ne-

[44] Por. *Praktyczny przewodnik dotyczący stosowania rozporządzenia Bruksela II bis,* Belgia 2014, http://ec.europa.eu/justice/civil/files/brussels_ii_practice_guide_pl.pdf [dostęp: 14-04-2019].

gatywnymi skutkami. Ponadto, na mocy Konwencji zagwarantowany jest bezzwłoczny powrót bezprawnie uprowadzonego bądź zatrzymanego do państwa stałego pobytu. Wśród omówionych dokumentów prawa międzynarodowego, na szczególną uwagę zasługuje również Rozporządzenie Rady (WE) Nr 2201/2003 (tzw. Bruksela II bis- 27 listopada 2003 r.). Reguluje ono jurysdykcję oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach małoletnich oraz dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej.

Nie ulega wątpliwości, iż omawiane zagadnienie stanowi żywotny problem, który w przypadku braku stosowych zmian może się nasilać. Niezwykle istotne jest edukowanie społeczeństwa w przedmiocie negatywnych skutków przedmiotowego występku, a zwłaszcza jego destrukcyjnego wpływu na instytucje opieki i nadzoru oraz dobro osób małoletnich bądź nieporadnych.

Uważam, iż główne trudności interpretacyjne polegają na ustaleniu sprawcy omawianego czynu. Zgodnie z treścią przepisu art. 211 k.k., podmiotem przedmiotowego występku jest osoba, która działa wbrew woli powołanego do opieki bądź nadzoru. W moim mniemaniu, wykładnia regulacji nie wyklucza uznania za sprawcę rodzica, który jest uprawniony do opieki bądź nadzoru, gdyż jego zachowanie również może mieć charakter sprzeczny z wolą drugiego rodzica, mającego równorzędne uprawnienia w tym zakresie. Polski wymiar sprawiedliwości oraz organy ścigania spotykają się z problemem uprowadzeń coraz częściej, jednakże sądzić należy, iż dotychczasowa analiza prawna i kryminologiczna powinna zostać pogłębiona. Problem odseparowania osób małoletnich lub nieporadnych od osób uprawnionych do opieki bądź nadzoru, a więc najczęściej zabrania przedmiotu bezpośredniego działania sprawcy ze znajomego mu środowiska rodzinnego, jest zwykle rezultatem konfliktów wewnątrzrodzinnych. Należy w tym miejscu podkreślić, iż rolą organów państwowych jest ochrona życia rodzinnego. Możliwość wychowywania się w spokojnej atmosferze, jest uprawnieniem małoletniego. Uważam, iż należy poświęcić więcej uwagi i zaangażowania naukowego zapobieganiu lub rozwiązywaniu

konfliktów, a nie bagatelizować problem, pozostawiając go nierozstrzygniętym w czterech ścianach domu czy mieszkania.

Poruszone zagadnienie coraz częściej pojawia się w dyskursie publicznym. Potrzebę zmian penalizacji omawianego czynu podnoszą m.in. Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Rzecznik Praw Dziecka. Kwestia kryminalizacji uprowadzeń bądź zatrzymań osób małoletnich bądź nieporadnych przez jednego z rodziców, kontestowana jest przez wieloletnią linię orzeczniczą Sądu Najwyższego. W myśl argumentacji judykatury problem niejako nie istnieje, gdyż bezprawne uprowadzenia bądź zatrzymania są zagrożone karą, jednakże wobec ograniczonego kręgu podmiotów.

W obecnym stanie faktycznym i prawnym, nasilają się głosy krytyczne m.in. organizacji pozarządowych na temat braku efektywności, a czasem nawet lekceważeniu tzw. porwań rodzicielskich. Niezwykle istotne pozostaje tutaj ustalenie, czy ów problem wynika z niepoprawnej konstrukcji przepisu czy jest spowodowany niewłaściwością jego interpretacją. Należy podkreślić, że systematycznie wzrasta świadomość społeczna, zmienił się ustrój polityczno-gospodarczy i pozycja Polski na arenie międzynarodowej. Dla rozwiązania omawianego problemu kluczowe jest odejście od pewnego automatyzmu sądów karnych, które stoją na stanowisku, iż sprawcą uprowadzeń lub zatrzymań osób małoletnich bądź nieporadnych mogą być wyłącznie rodzice pozbawieni lub mający ograniczoną władzę rodzicielską.

Podsumowując pragnę zauważyć, iż niezwykle istotne jest, aby upowszechniać edukację i wychowanie społeczeństwa w duchu poszanowania prawa, nie ograniczając się wyłącznie do zaostrzenia sankcji karnej. W odniesieniu do problematyki uprowadzeń bądź zatrzymań należy podkreślić, iż poszkodowanym jest dziecko bądź nieporadna. Podmioty te, cierpią najbardziej, ponieważ bardzo często nie pojmują okoliczności czynu, który prowadzi do postrzegania świata jako niebezpieczny. Życie w atmosferze lęku czy zagrożenia ma negatywny wpływ na ich psychikę i może zaburzać poprawne funkcjonowanie w przyszłości.

Bibliografia:

Czaplińska W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe,* Warszawa 2014.

Czyż E., Szymańczak J., *Prawa dziecka w rodzinie,* [w:] *Wokół praw dziecka,* cz. I, Warszawa 1993.

Degórska K., *Ochrona prawa do prywatności w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w latach 1998 – 2003,* „Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka" 2003, nr 9.

Garlicki L., *Komentarz do art. 8,* [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności,* t. I: *Komentarz do art. 1–18,* Warszawa 2010.

Gruzińska M., *Kontakty z dzieckiem,* Warszawa 2000.

Jaros P. J., *Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy*, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa, 2013, http:// brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_dokumenty_rady_europy.pdf.

Jasztal A., *Ochrona dziecka przed nielegalnym transferem w świetle Konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z 25 października 1980 r. – doświadczenia Rzecznika Praw Dziecka,* [w:] S. L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: wybór zagadnień (artykuły i komentarze),* Warszawa 2015.

Kociucki L., *Zwalczanie nielegalnego transferu dzieci* [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o prawach dziecka – analiza i wykładnia,* Poznań 1999.

Kuziak L., *Zwalczanie nielegalnego transferu dzieci w świetle regulacji międzynarodowych,* [w:] S. L. Stadniczeńko (red.), *Konwencja o Prawach...*, op. cit.

Michałowicz K., *Ochrona praw człowieka w Rzeczpospolitej Polskiej na tle standardów europejskich,* Lublin 2009.

Myszona-Kostrzewa E., *Prawo międzynarodowe a prawa dzieci i ich rodziców* [w:] E. Karska (red.), *Prawa dziecka w prawie międzynarodowym,* Warszawa 2014.

Nowicki M .A., *Komentarz do art.8,* [w:] *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka,* Warszawa 2013.

Praktyczny przewodnik dotyczący stosowania rozporządzenia Bruksela II bis, Belgia 2014, http://ec.europa.eu/justice/civil/files/brussels_ii_practice_guide_pl.pdf.

Rousseau J. J., *Emil czyli o wychowaniu*, T.1, tłum. Wacław Husarski, Warszawa 1955.

Ryng A., Zegadło R., *Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci a prawo polskie,* „Rodzina i Prawo", 2007, nr 1.

Sitarz O., *Ochrona dziecka w polskim prawie karnym na tle postanowień Konwencji o prawach dziecka,* Katowice 2004.

Stojanowska W., *Rekomendacja Nr R(84)4 w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej a stan prawny obowiązujący w Polsce,* [w:] M. Safjan (red.), *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze,* t. I, Warszawa 1994.

Akty prawne:

Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25 października 1980 r., Dz. U. 1995, Nr 108, poz. 528 i Dz. U. 1999, Nr 93, poz. 1085.

Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, Dz. U. 2010, Nr 172, poz. 1158.

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. 1993, nr 61, poz. 284 (nazywana także Europejską Konwencją Praw Człowieka lub Konwencją Europejską).

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, Nr 16, poz. 71 i Dz.U. 2012, poz. 1333.

Oświadczenie rządowe w sprawie deklaracji o uznawaniu kompetencji Europejskiej Komisji Praw Człowieka oraz jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 7 kwietnia 1993 r., Dz. U. nr 61, poz. 286.

Rozporządzenie w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylenie rozporządzenia (WE) nr 1347/2000 (2201/2003/WE), Dz. Urz. UE L.2003.338.1.

Ustawa z dnia 6.06.1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2019, poz. 730 ze zm.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 września 2005 r., sprawa o sygn. 77710/01, *H. N. przeciwko Polsce,* Legalis nr 126159 [dostęp: 26.03.2019].

Wyrok Trybunału (pierwsza izba) z dnia 22 grudnia 2010 r. (wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Oberlandesgericht Celle – Niemcy) – *Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz*

(Sprawa C*491/10), Dz.U. UE C 346 z 18.12.2010 r., Dz.U. UE C.2011.63. 12/2.

Wyrok Trybunału (trzecia izba) z dnia 5 października 2010 r. (wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Supreme Court – Irlandia) – *J. McB przeciwko L.E.* (Sprawa C-400/10 PPH, Dz.U. UE C 260 z 25.09.2010 r., Dz.U. UE C.2010.328.10.

Zeszyty Naukowe
Zbliżenia Cywilizacyjne XVI (1)/2020

ISSN: 1896-4087
http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2020.004

ARTUR SPIRKA
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Karnoprawna regulacja bezpieczeństwa publicznego

Criminal law regulations of public safety

Streszczenie:
Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu są głównie przestępstwami z narażenia dobra[1]. Przedmiotem ochrony jest życie ludzkie, zdrowie wielu osób czy mienie w wielkich rozmiarach. Do najczęściej popełnianych przestępstw z katalogu przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu należy spowodowanie pożaru i sprowadzenie niebezpieczeństwa zdarzenia zagrażającego wyżej wymienionym dobrom. Rośnie tendencja orzekania kar nieizolacyjnych[2]. Nadchodzące zmiany ustawodawcze mają podnieść wysokość kar dla tej grupy przestępstw[3].
Słowa kluczowe: bezpieczeństwo publiczne, przestępstwo, prawo karne

Abstract:
Crimes against public safety are mainly crimes involving exposure to danger. The subject of protection is human life, health of many people or property of large sizes. One of the most common crimes against public safety is causing a fire and bringing the danger of an event threatening the above-mentioned goods. The trend of adjudicating non-

[1] R. Stefański, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018 [dostęp: 10-07-2020]; L. Gardocki (red.), *System Prawa Karnego Tom 8 Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, Warszawa 2018, s. 172, [dostęp: 10-07-2020].

[2] „Skazania prawomocne z oskarżenia publicznego – dorośli – wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w l. 2008–2018" Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie [dostęp: 9-07-2020].

[3] The government bill amending the Act – The Penal Code and certain other acts (Parliamentary Print No. 3451).

custodial penalties is growing. The upcoming legislative changes are expected to raise the penalties for this category of crimes.
Keywords: public safety, crime, criminal law

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł ma na celu zbadanie zasadności zmian postulowanych przez ustawodawcę w zakresie przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu. W pracy przedstawiono kształt obecnej karnoprawnej ochrony bezpieczeństwa publicznego poprzez analizę rozdziału XX kodeksu karnego[4]. Ukazany został również sposób realizacji owej ochrony poprzez analizę praktyki orzeczniczej w zakresie orzekanych kar na przestrzeni lat 2008-2018 oraz kierunek zmian, w jakim dąży ustawodawca. W pracy zastosowano metody badawcze: dogmatyczną oraz statystyczną.

1. Dogmatyczna analiza przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu

Bezpieczeństwo publiczne jest jednym z podstawowych warunków rozwoju ludzkości, zarówno w wymiarze personalnym (odnosząc się do indywidualnie oznaczonych podmiotów), jak i zbiorowym, obejmując całość życia społecznego. Na straży jego zapewnienia przez państwo pośrednio stoi prawo międzynarodowe poprzez liczne konwencje o prawach człowieka statuujące prawo do bezpieczeństwa osobistego, które jednak nie może być zrealizowane w sytuacji braku bezpieczeństwa publicznego. Bezpieczeństwo publiczne zabezpieczone jest również normami prawa krajowego poprzez nakazowe regulacje administracyjnoprawne, takie jak przebieg zgromadzeń, funkcjonowanie centrów zarządzenia kryzysowego czy działające w sposób pośredni wszelkiego rodzaju ewidencje. Zapewnienie bezpieczeństwa realizowane jest również poprzez normy prawa karnego, które wyznaczając

[4] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2019, poz. 1950).

zakres penalizacji, pozwala zwalczać konkretne przypadki jego naruszeń.

Szeroko rozumiana karnoprawna regulacja bezpieczeństwa charakteryzuje się przedmiotem ochrony w postaci bezpieczeństwa. Realizacja tej ochrony następuje najczęściej poprzez główny przedmiot ochrony, jakim jest bezpieczeństwo. Istnieją jednak typy czynów zabronionych chroniące w sposób pośredni przed naruszeniami tego dobra prawnego, gdyż w procesie interpretacji danej normy karnoprawnej uwidacznia się dodatkowy (dalszy, uboczny) przedmiot ochrony w postaci bezpieczeństwa.

Przechodząc bezpośrednio do ochrony życia publicznego, można zauważyć, że już sama systematyka kodeksowa wskazuje kilka grup przepisów prawnych chroniących je. Należą do nich: rozdział XX przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, rozdział XXI przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, rozdział XXXII przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu. O ile problemu nie stanowi odnalezienie kryterium podziału na przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (którym jest miejsce zajścia zdarzeń niebezpiecznych), o tyle wskazanie kryterium podziału na przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu a porządkowi publicznemu nastręczać może nieco większy problem. Przybliżyć w tym miejscu należy różnicę zachodzącą między bezpieczeństwem a porządkiem, która *prima facie* leży w ciężarze gatunkowym czynu. Chcąc dokonać bardziej szczegółowej analizy tych pojęć, a brakuje takiej możliwości z powodu nieistnienia ich definicji legalnych, sięgnąć należy do wyników pracy doktryny i orzecznictwa. I tak, chcąc zdefiniować bezpieczeństwo, należy dokonać tego *a contrario* z definicji niebezpieczeństwa stanowiącej, iż jest to „powstanie sytuacji, która w drodze dalszych dynamicznych przekształceń może doprowadzić do powstania zmian w świecie realnym, które podlegają negatywnej ocenie z punktu widzenia społecznie akceptowanego wzorca”[5]. Bezpieczeństwem jest więc sytuacja,

[5] G. Bogdan [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, t. II, A. Zoll (red.), Kraków 2006, s. 43.

w której nie zachodzą zmiany w świecie realnym, które podlegają negatywnej ocenie z punktu widzenia społecznie akceptowanego wzorca.

Z kolei definicję porządku publicznego wywieść należy z orzeczenia Sądu Najwyższego, opisującego stan zakłócenia porządku publicznego jako „stan, który w danym miejscu, czasie i okolicznościach, zgodnie z przyjętymi zwyczajami, obowiązującymi przepisami, uważa się za nienormalny. W obiektywnym odbiorze powszechnie akceptowanych zachowań, odczuwany jest jako utrudnienie lub uniemożliwienie ludziom normalnego zachowania się w miejscu dostępnym dla bliżej nieokreślonej liczby osób”[6]. Porządkiem publicznym jest więc stan, który w danym miejscu, czasie i okolicznościach, zgodnie z przyjętymi zwyczajami, obowiązującymi przepisami, odczuwany jest jako nieutrudniający oraz nieuniemożliwiający ludziom normalnego zachowania w miejscu dostępnym dla bliżej nieokreślonej liczby osób.

Po wyznaczeniu kryterium podziału na przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji oraz przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu przejść należy do omówienia tych pierwszych. Rozdział XX kodeksu karnego składa się z 11 jednostek redakcyjnych w postaci artykułów, z czego 4 z nich dotyczą zdarzeń niebezpiecznych, 3 – formy sprowadzenia zdarzenia niebezpiecznego (art. 163, 165 i 171 KK) oraz sprowadzenia bezpośredniego niebezpieczeństwa zdarzenia niebezpiecznego, 3 – dotyczące piractwa (porwanie statku, umieszczenie na nim substancji lub urządzenia niebezpiecznego oraz klasyczne piractwo), po jednym przepisie dotyczącym finansowania terroryzmu i przeszkadzania w akcji ratunkowej oraz 2 przepisy odnoszące się do karalności przygotowania i stosowania czynnego żalu wobec niektórych z powyższych przestępstw.

Rodzajowym przedmiotem ochrony jest bezpieczeństwo powszechne, które konkretyzuje się w postaci naruszenia bądź zagrożenia takich dóbr, jak życie ludzkie, zdrowie wielu osób czy mienie w wielkich rozmiarach (tu w znaczeniu przestrzennym, którego nie należy mylić

[6] Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1992 r., III KRN 189/92, Lex nr 162227.

z mieniem wielkiej wartości z art. 115§6 KK). Jak wskazuje A. Marek, niebezpieczeństwo jest zdarzeniem lub uruchomionym ciągiem przyczynowo-skutkowym stwarzającym zagrożenie dla życia, zdrowia wielu osób lub mienia w wielkich rozmiarach[7]. Zaznaczyć należy również, iż do karalności czynów, o których stanowią przepisy omawianego rozdziału, wymagane jest zagrożenie życia lub zdrowia wielu nieoznaczonych indywidualnie osób[8]. Jest to element wskazujący na powszechność zagrożenia bezpieczeństwa[9].

Cechą widoczną *prima facie* jest to, iż przestępstwa w typie podstawowym są przestępstwami z zagrożenia, a nie naruszenia dobra[10]. Ustawodawca dokonał w ten sposób zabezpieczenia społeczeństwa przed samym wystąpieniem sytuacji zagrożenia. Przestępstwa z art. 163–172 KK są przestępstwami umyślnymi, w przypadku części z nich ustawodawca przewiduje typ uprzywilejowany w postaci działania nieumyślnego objętego łagodniejszą karą. Przestępstwa te mają również bardzo często typ kwalifikowany, który sprowadza się do wystąpienia skutku w postaci śmierci człowieka lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, jest to też doskonały przykład występowania konstrukcji winy kombinowanej.

Kolejną cechą charakterystyczną przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu jest karalność przygotowania. Art. 16 §2 KK stanowi, że przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi. W przypadku rozdziału XX KK ustawodawca karalnością przygotowania objął 4 przestępstwa: sprowadzenie zagrożenia dla życia lub zdrowia wielu osób lub mienia w wielkich rozmiarach (art. 163 KK), sprowadzenie niebezpieczeństwa (art. 165 KK) oraz przejęcie kontroli nad statkiem (art. 166 KK) i przestępstwo umieszczenia na nim urzą-

[7] A. Marek, V. Konarska-Wrzosek, *Prawo karne*, Warszawa 2016, s. 481–483.

[8] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.) *Kodeks karny. Komentarz,* Warszawa 2018, Legalis/el. [dostęp: 9-07-2020].

[9] R. Stefański [w:] *Kodeks karny*, M. Filar (red.), Warszawa 2012, s. 754; A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221*, Warszawa 2010, Legalis/el. [dostęp: 9-07-2020].

[10] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221*, Warszawa 2017, Legalis/el. [dostęp: 9-07-2020].

dzeń lub substancji niebezpiecznych (art. 167 KK). Regulacja przygotowania jest przejawem wysokiej wagi, jaką ustawodawca przywiązuje do kwestii bezpieczeństwa, dążąc do zapobieżenia popełnienia przestępstwa już na etapie jego przygotowania.

Wobec niektórych przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu ma zastosowanie instytucja czynnego żalu. Sprawca nie podlega karze za przestępstwa sprowadzenia bezpośredniego niebezpieczeństwa (art. 164 KK) oraz przestępstwa umieszczenia na statku urządzenia lub substancji niebezpiecznej (art. 167 KK), jeżeli uchylił grożące niebezpieczeństwo. Ten sam warunek musi spełnić sprawca, by zostać objęty nadzwyczajnym złagodzeniem kary za przestępstwa sprowadzenia zdarzenia niebezpiecznego (art. 163 i 165 KK zarówno w przypadku umyślności, jak i działania nieumyślnego) oraz przejęcia kontroli nad statkiem, sprowadzając przy tym bezpośrednie niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób (art. 166§2 KK).

2. Analiza praktyki orzeczniczej oraz rządowego projektu nowelizacji kodeksu karnego

2.1. Analiza praktyki orzeczniczej

Przedstawione w Tabeli 1 dane statystyczne wskazują na brak tendencji spadkowych czy wzrostowych w zakresie ogólnej liczby skazań za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu. Zauważyć należy, że w roku 2016 doszło do wzrostu orzekania kar nieizolacyjnych, co przesądza o relewancji dyrektywy stosowania kar nieizolacyjnych. Odnotować należy również spadek orzekania kary pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania, która wcześniej stanowiła powyżej 75% przypadków kary pozbawienia wolności, natomiast w latach 2016-2017 stosunek ten spadł do 60%.

Tabela 1. Skazania za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu według orzekanych kar z uwzględnieniem zawieszenia wykonania kary

Lata	Skazania						
	Ogółem	Grzywna samoistna		Ograniczenie wolności		Pozbawienie wolności	
		Ogółem	Z zawieszeniem	Ogółem	Z zawieszeniem	Ogółem	Z zawieszeniem
2008	510	9	0	4	1	494	406
2009	426	12	2	3	0	410	328
2010	407	7	2	5	1	395	319
2011	332	16	1	7	1	308	227
2012	325	7	1	6	2	312	241
2013	301	2	0	4	0	295	235
2014	277	6	0	8	3	263	203
2015	268	12	1	8	0	248	206
2016	296	23	1	31	1	237	152
2017	264	32	0	29	0	198	122
2018	257	31	0	26	0	192	99

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości

Dokonując głębszej analizy danych oraz wychodząc poza ramy przedstawione w powyższej tabeli, wskazać należy na częstotliwość skazań w zakresie poszczególnych typów czynów zabronionych, z których najczęstszym jest sprowadzenia zdarzenia, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach, mające postać pożaru. Kolejnym jest sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa zdarzenia z art. 163 KK, a trzecim w kolejności nieumyślne sprowadzenia zdarzenia, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób albo

mieniu w wielkich rozmiarach. W przypadku tego ostatniego jego zaledwie trzecie miejsce wynikać może z możliwości stosowania warunkowego umorzenia postępowania karnego w stosunku do najlżejszych przypadków popełnienia tego przestępstwa[11].

2.2. Rządowy projekt nowelizacji kodeksu karnego ustawą z dnia 13 czerwca 2019 r.[12]

Ustawa z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw wprowadza liczne zmiany, zarówno co do wprowadzenia nowych typów czynów zabronionych poprzez zmiany w katalogu kar, jak i wysokości kar za poszczególne przestępstwa. W zakresie przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu ma ona marginalne znaczenie, ponieważ nie zmienia znamion żadnego z zawartych w tym rozdziale typów czynów zabronionych, a jedynie w kilku przypadkach podnosi wysokość górnej granicy kary pozbawienia wolności z 12 lat do lat 15. W dwóch przypadkach jednak ma zastosowanie nowy katalog kar, który usuwa samoistnie występującą w nim karę 25 lat pozbawienia wolności, by wypełnić jej miejsce poprzez rozszerzenie górnej granicy terminowej kary pozbawienia wolności z 15 do 30 lat. Przypadkami tymi są: typ kwalifikowany przejęcia kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym (art. 166 §2 KK) oraz typ kwalifikowany drugiego stopnia (superkwalifikowany) tego samego przestępstwa (art. 166 §3 KK). Pierwszy z nich penalizujący sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia wielu osób zagrożony jest karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Przy braku określenia górnej granicy ustawowego zagrożenia oznacza to, zgodnie z art. 37 KK, iż maksymalna wysokość kary pozbawienia wolności w tym przypadku wynosi 15 lat. Projekt nowelizacji sankcjonuje naruszenie tego przepisu karą od 3 do 20 lat pozbawienia wolności, wykorzystując do poniesienia górnej granicy ustawowego

[11] „Skazania prawomocne...", op. cit.

[12] Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Druk sejmowy nr 3451).

zagrożenia nową konstrukcję kary pozbawienia wolności. Wspomniany wcześniej drugi przypadek wykorzystujący tę samą konstrukcję to typ kwalifikowany drugiego stopnia (superkwalifikowany), polegający na wystąpieniu skutku w postaci śmierci człowieka lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu wielu osób w wyniku następstwa wcześniej wspomnianego bezpośredniego niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia wielu osób. Ustawodawca pragnie tutaj zrezygnować z terminowej kary pozbawienia wolności, której dolna granica wynosi 5 lat pozbawienia wolności oraz alternatywy w postaci kary 25 lat pozbawienia wolności na rzecz wspomnianej już wcześniej jednolitej kary pozbawienia wolności, którą w tym wypadku wyznaczył na okres od 5 do 25 lat pozbawienia wolności.

W zakresie potrzeby podniesienia kar za przestępstwa warto odwołać się do statystyki sądowej[13] w zakresie skazań w latach 2008–2018. W przypadku przestępstw z art. 163 §3 KK, 165 §3 KK, 165a §1 KK i art. 166 §1 KK zagrożonych obecnie karą od 2 do 12 lat pozbawienia wolności najwyższa orzeczona kara mieściła się w przedziale od 8 do 10 lat pozbawienia wolności, a wyrok tej treści zapadł zaledwie dwukrotnie w omawianym 10-letnim okresie. Na uwagę zasługuje również fakt, iż w tym samym okresie za przestępstwa z art. 165 §3 KK, 165a §1 KK i art. 166§1 KK skazano pięciokrotnie, a żadna z kar nie przekroczyła 5 lat pozbawienia wolności, natomiast za przestępstwo z art. 163 §3 KK (sprowadzenie zdarzenia niebezpiecznego, którego następstwem jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób) zapadło 28 wyroków. W stosunku do art. 166 §2 KK i art. 166 §3 KK zagrożonych wyższymi karami (od 3 do 15 lat dla art. 166 §2 KK i od 5 od 15 lat lub kara 25 lat pozbawienia wolności dla art. 166 §3 KK) statystyka sądowa milczy, albowiem w latach 2008–2018 nie zapadł żaden wyrok skazujący za te przestępstwa.

Z przedstawionej powyżej statystyki zdaje się płynąć wniosek o braku potrzeby podnoszenia wysokości górnej granicy ustawowego zagrożenia, albowiem sądy nie orzekały maksymalnej wysokości kary, co

[13] „Skazania prawomocne..., op. cit.

może świadczyć o właściwie zbilansowanym katalogu sankcji za naruszenie przepisów z rozdziału XX kodeksu karnego.

Do proponowanych zmian należy odnieść się krytycznie, bowiem są one wynikiem populizmu penalnego, polegającego na podnoszeniu wysokości kar, co w oczach społeczeństwa miałoby jakoby powodować refleksje u sprawców czynów zabronionych nad „opłacalnością" swej działalności. Ustawa ta również nie została podpisana przez Prezydenta, a skierowana do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie zgodności jej postanowień z Konstytucją[14].

Podsumowanie

Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu uregulowane w rozdziale XX Kodeksu karnego stanowią grupę przepisów wysokiej jakości prawnej, o czym świadczyć może brak sporów interpretacyjnych w doktrynie oraz dotychczasowy brak zainteresowania przez ustawodawcę. Statystyka orzecznicza również zdaje się potwierdzać skuteczność owej regulacji prawnej, notując ciągły spadek przestępczości tego rodzaju oraz brak potrzeby korzystania z maksymalnych sankcji oznaczonych w tych przepisach. Z powyższym jednak nie korespondują zmiany proponowane przez ustawodawcę, które w zakresie przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu zdają się być jedynie przykładem populizmu penalnego.

Bibliografia:

Filar M. (red.), *Kodeks karny*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2012.

Gardocki (red.), *System Prawa Karnego Tom 8 Przestępstwa przeciwko państwu i dobrom zbiorowym*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2018.

[14] Wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 czerwca 2019 r. o zbadanie zgodności z Konstytucją ustawy z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, https://www.prezydent.pl/prawo/ustawy/odeslane-do-tk/art,8,komunikat-w-zwiazku-ze-skierowaniem-przez-prezydenta-rp-wniosku-do-trybunalu-konstytucyjnego.html [dostęp: 9-07-2020].

Gardocki L., *Prawo karne*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2017.

Grześkowiak A., Wiak K.(red.) *Kodeks karny. Komentarz,* Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2018.

Królikowski M., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2017.

Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2016.

Lis W. (red.) *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu państwa i bezpieczeństwu publicznemu*, Wyd. KUL, Lublin 2017.

Marek A., Konarska-Wrzosek V., *Prawo karne*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2016.

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Druk sejmowy nr 3451).

„Skazania prawomocne z oskarżenia publicznego – dorośli – wg rodzajów przestępstw i wymiaru kary w l. 2008–2018", Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, Internet [dostęp: 09-07-2020].

Stefański R., *Kodeks karny. Komentarz*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2018.

The government bill amending the Act – The Penal Code and certain other acts (Parliamentary Print No. 3451).

Wąsek A., Zawłocki R.(red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2010.

Wniosek Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 czerwca 2019 r. o zbadanie zgodności z Konstytucją ustawy z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Internet [dostęp: 9-07-2020].

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1992 r., III KRN 189/92, Lex nr 162227.

Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz, t. II*, Wyd. „Zakamycze", Kraków 2006.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1950).

Zeszyty Naukowe
Zbliżenia Cywilizacyjne XVI (1)/2020

ISSN: 1896-4087
http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2020.005

ARTUR MUSIAŁ
Akademia WSB

Ćwiczenia kompleksowe na lotnisku jako element doskonalenia zawodowego strażaków Państwowej Straży Pożarnej

Comprehensive (full-scale) exercises at the airport as element of the professional development of firefighters of the State Fire Service

Streszczenie:
Niniejszy artykuł stanowi próbę analizy postrzegania tematyki ratownictwa lotniskowego przez pryzmat zadań wykonywanych przez strażaków Państwowej Straży Pożarnej, czyli pomocniczej służby zewnętrznej. Autor artykułu prowadzi rozważania na podstawie przeprowadzonych wcześniej przez niego badań na temat przydatności w procesie doskonalenia zawodowego udziału strażaków Państwowej Straży Pożarnej w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku.
Słowa kluczowe: ćwiczenia kompleksowe na lotnisku, ratownictwo lotniskowe, doskonalenie zawodowe PSP, Państwowa Straż Pożarna

Abstract:
This article is an attempt to analyze the perception of the subject of airport rescue through the prism of tasks performed by the State Fire Service firefighters, i.e. an auxiliary external service. The reflections of the author are based on his earlier research on the usefulness of the participation of State Fire Service firefighters in comprehensive (full-scale) exercises at the airport in the process of professional development.
Keywords: comprehensive (full-scale) exercises at the airport, airport rescue, professional training of the State Fire Brigade, State Fire Brigade

Wprowadzenie

Na mocy art. 5 ustawy zasadniczej organy państwa odgrywają z instytucjonalnego punktu widzenia główną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa obywateli[1]. Lotnisko jest miejscem szczególnym, na którym zagadnieniami bezpieczeństwa zajmują się zarówno podmioty państwowe, jak i pozapaństwowe. W komunikacji lotniczej kwestię bezpieczeństwa należy rozpatrywać pod kątem operacyjnym *(safety)*, w rozumieniu bezpiecznego wykonywania lotów, jak również w sensie ochrony i przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym lub aktom bezprawnej ingerencji[2] *(security).* Obowiązujące przepisy czynią podmiot zarządzający lotniskiem[3], a więc pozapaństwowy, odpowiedzialnym za bezpieczeństwo zarówno w rozumieniu *safety*, jak i *security*. Naczelnym krajowym aktem prawnym regulującym tenże obowiązek jest Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze, jednakże unormowania obszarów bezpieczeństwa i odpowiedzialności za nie zarządzającego zawarte są również w przepisach międzynarodowych i unijnych.

W dniu 7 grudnia 1944 r. w Chicago została podpisana Konwencja o międzynarodowym lotnictwie cywilnym[4] (potocznie – konwencja chicagowska). Treść konwencji w postaci umowy międzynarodowej regulującej zakres prawa lotniczego oraz na jej podstawie przyjęte wówczas 18 załączników[5] uznawane są za główne źródło międzynarodowego prawa lotniczego. Jej najważniejszym zapisem jest powołanie Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ang. *Internatio-*

[1] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483).

[2] A. K. Siadkowski, *Prawodawstwo w ochronie lotnictwa cywilnego*, Dąbrowa Górnicza 2015, s. 9.

[3] Podmiot, który został wpisany jako zarządzający do rejestru lotnisk cywilnych – art. 2 ust. 7. ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (t.j. Dz.U. 2002, Nr 130, poz. 1112).

[4] Polska ratyfikowała Konwencję w 1958 r. (Dz.U. 1959, Nr 35, poz. 212 ze zm.).

[5] 14 listopada 2013 r. wszedł w życie Załącznik 19 – Zarządzanie bezpieczeństwem, http://www.ulc.gov.pl/pl/prawo/prawo-mi%C4%99dzynarodowe/206-konwencje [dostęp;12-04-2019].

nal Civil Aviation Organization, ICAO)[6]. Ułatwianie międzynarodowej żeglugi powietrznej oraz ciągłe dążenie do poprawy jej efektywności i bezpieczeństwa, poprzez m.in. stosowanie się do międzynarodowych norm i zaleceń w kwestii bezpieczeństwa (jest tam także odniesienie do organizacji ćwiczeń na lotnisku) ustanowionych przez ICAO, jest jednym z podstawowych obowiązków państw członkowskich organizacji. Dla bezpieczeństwa lotnisk kluczowym załącznikiem jest załącznik 14 i wydane do niego podręczniki.

W Europie z chwilą utworzenia Agencji Unii Europejskiej d.s. bezpieczeństwa lotniczego (ang. European Union Aviation Safety Agency – EASA) w roku 2002 bezpieczeństwo w znaczeniu *safety* ujęto w nowe ramy instytucjonalne. EASA przejęła od państw członkowskich Unii Europejskiej (UE) zadania w obszarze bezpieczeństwa lotniczego. Swą działalność rozpoczęła w 2003 r. i na jest dzisiaj obok Komisji Europejskiej, organizacji EUROCONTROL oraz krajowych władz lotniczych najważniejszym filarem UE w zakresie bezpieczeństwa operacyjnego (*safety)*. EASA opracowuje specyfikacje certyfikacyjne (*Certification Specifications* – CS) i materiały zawierające wytyczne (*Guidance Material* – GM)[7]. Stanowią one instrument interpretacyjny dla przepisów technicznych i nie mają charakteru prawa powszechnie obowiązującego. W całości regulacji prawa unijnego EASA, a wraz za nią Parlament Europejski i Rada, wprowadzają odwołania do regulacji międzynarodowych ustanawianych przez ICAO. Polityka ta uwidacznia dążenie do ujednolicania przepisów, co ma na celu utrzymanie jednolitego poziomu bezpieczeństwa w transporcie lotniczym[8].

Ustawa Prawo lotnicze w art. 84 nakłada na zarządzającego konieczność zapewnienia ochrony przeciwpożarowej lotniska, a w tym także znajdujących się na jego terenie obiektów budowlanych. Wymaganie to realizowane jest poprzez opracowanie planu działania w sytu-

[6] J. Szczucki, M. Gąsior, G. Zając, M. Szczelina *Zarządzanie bezpieczeństwem lotnictwa cywilnego. Skrypt dydaktyczny,* Wrocław 2011, s. 113.

[7] K. Łuczak (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie cywilnym,* Katowice 2016, s. 133.

[8] Ibidem, s. 135.

acji zagrożenia i uzgodnienie go z właściwym terenowo komendantem wojewódzkim Państwowej Straży Pożarnej oraz organizację i zapewnienie funkcjonowania służby ratowniczo-gaśniczej (Lotniskowej Służby Ratowniczo-Gaśniczej – LSR-G) wyposażonej w specjalistyczny sprzęt. Widać zatem, że działania te mieszczą się w obszarze *safety.* Planowanie działań w sytuacji zagrożenia wymaga uwzględnienia w tym procesie służb zewnętrznych. Jedną z nich, dla której przewidziane są – z uwzględnieniem jej statutowych zadań – działania ratowniczo-gaśnicze, jest Państwowa Straż Pożarna[9] (PSP). Mimo że PSP jest służbą państwową, stanowi niezbędny substytut dla LSR-G podczas działań w sytuacji zagrożenia na terenie portu lotniczego, dlatego też znajomość i umiejętność stosowania taktyk ratowniczych oraz koordynacja współpracy obu formacji staje się rzeczą ogromnie ważną dla skutecznego prowadzenia działań ratowniczo-gaśniczych czy to podczas realizacji ratownictwa lotniskowego po wypadku statku powietrznego, czy też innych zagrożeń mogących wystąpić na lotnisku, nie związanych z udziałem statku powietrznego.

Na potrzeby niniejszego artykułu zamiennie zastosowano użycie nazw: lotnisko (domyślnie lotnisko użytku publicznego[10]) i port lotniczy[11]. Pojęcia: lotnisko i port lotniczy są ze sobą powiązane i współzależne – jednak w ogólnym znaczeniu różnią się od siebie. Ujmując oba terminy w najprostsze ramy, stwierdzić należy, że pojęciu lotnisko bliżej jest do zagadnień operacyjnych, natomiast port lotniczy kieruje się w stronę działalności gospodarczej (handlowej). Biorąc jednak pod uwagę temat rozważań poruszany w niniejszym artykule, przyjąć moż-

[9] Państwowa Straż Pożarna jest zawodową, umundurowaną i wyposażoną w specjalistyczny sprzęt formację, przeznaczoną do walki z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami – art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (t.j. Dz.U. 1991, Nr 88, poz. 400).

[10] Lotnisko otwarte dla wszystkich statków powietrznych w terminach i godzinach ustalonych przez zarządzającego tym lotniskiem i podanych do publicznej wiadomości – art. 54 ust. 2 ustawy Prawo lotnicze

[11] Port lotniczy jest to lotnisko użytku publicznego wykorzystywane do lotów handlowych – art. 2 ust. 17 ustawy Prawo lotnicze.

na, że oba pojęcia są tożsame i można je stosować zamiennie. Interpretację taką przyjął właśnie autor artykułu.

Niniejszy artykuł stanowi próbę analizy postrzegania tematyki ratownictwa lotniskowego przez pryzmat zadań wykonywanych przez strażaków Państwowej Straży Pożarnej, czyli służby zewnętrznej w tym jednym z nielicznych przypadków pomocniczej. Zagadnienie ratownictwa lotniskowego zostało wybrane do rozważań nieprzypadkowo, gdyż priorytetem w założeniach ćwiczeń kompleksowych jest wypadek statku powietrznego. Na podstawie pytań zawartych w ankiecie skierowanej do strażaków PSP, biorąc pod uwagę ich udział w ćwiczeniach służb ratowniczych na lotnisku, dokonano eksploracji ich przygotowania do podjęcia działań wspierających, znajomości zasad współpracy ze służbami lotniskowymi, a także potrzeb szkoleniowych w zakresie ratownictwa lotniskowego.

1. Metodologia badań

2.1. Przedmiot i cel badań

Przedmiotem badań autor uczynił ćwiczenia kompleksowe na lotnisku ze scenariuszem wypadku statku powietrznego, a także przygotowanie strażaków Państwowej Straży Pożarnej do udziału w działaniach ratowniczych na terenie portu lotniczego oraz w jego rejonie operacyjnym po wypadku statku powietrznego.

Celem teoretyczno-poznawczym, jaki autor przyjął, było zebranie informacji sondażowych od strażaków PSP na temat poziomu ich przygotowania do udziału w działaniach ratowniczych po wypadku statku powietrznego oraz sposobu postrzegania przez nich ćwiczeń kompleksowych jako elementu w procesie ich doskonalenia zawodowego.

Grupę badanych z racji specyficznego ulokowania w stosunku do Lotniska Katowice-Pyrzowice stanowili strażacy Jednostek Ratowniczo-Gaśniczych[12] PSP w Będzinie i Zawierciu.

2.2. Problemy i hipotezy badawcze

W niniejszym artykule autor wyróżnił następujące problemy badawcze:

Problem główny: Czy obecnie stosowany system szkolenia strażaków Państwowej Straży Pożarnej daje im przynajmniej minimalną wiedzę potrzebną do podjęcia skutecznych działań ratowniczych w przypadku zaistnienia wypadku statku powietrznego?

Problemy szczegółowe:

- Jakie są źródła wiedzy na temat ratownictwa lotniskowego strażaków Państwowej Straży Pożarnej?
- Czy strażacy Państwowej Straży Pożarnej znają zasady prowadzenia działań ratowniczych na lotnisku w stopniu umożliwiającym ich skuteczne podjęcie?
- Czy strażacy Państwowej Straży Pożarnej odczuwają potrzebę uczestniczenia w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku?
- Jakich rezultatów oczekują strażacy Państwowej Straży Pożarnej po wzięciu udziału w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku?

Na podstawie analizy obowiązujących przepisów, wiedzy własnej i doświadczenia zawodowego autora artykułu zostały sformułowane następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza ogólna: Strażacy Państwowej Straży Pożarnej odczuwają potrzebę doskonalenia zawodowego w zakresie ratownictwa lotniskowego, gdyż ich system szkolenia obejmuje te zagadnienia w minimalnym stopniu.

[12] Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza (JRG) jest komórką organizacyjną Komendy Powiatowej/Miejskiej Państwowej Straży Pożarnej, wyposażoną w specjalistyczny sprzęt do walki z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami. JRG składa się z osób pełniących służbę zawodową na podstawie stosunku służbowego – definicja własna na podstawie art. 1 ust. 1 i art. 8. ust. 2 ustawy o Państwowej Straży Pożarnej.

Hipotezy szczegółowe:

- Ćwiczenia kompleksowe na lotnisku są jednym ze źródeł wiedzy strażaków Państwowej Straży Pożarnej w temacie ratownictwa lotniskowego.
- Znajomość zasad prowadzenia działań ratowniczych na lotnisku przez strażaków Państwowej Straży Pożarnej kształtuje się na średnim poziomie.
- Strażacy Państwowej Straży Pożarnej odczuwają potrzebę uczestniczenia w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku.
- Strażacy Państwowej Straży Pożarnej postrzegają uczestnictwo w ćwiczeniach kompleksowych jako przydatny element doskonalenia zawodowego.
- System szkolenia strażaków Państwowej Straży Pożarnej w zakresie ratownictwa lotniskowego powinien zawierać większą liczbę godzin zajęć teoretycznych i praktycznych.

2.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Uzyskanie możliwości weryfikacji powyższych hipotez determinuje dobranie adekwatnych metod i technik badawczych, opracowanie narzędzi do przeprowadzenia badań oraz prawidłowe ich przeprowadzenie.

Do celów badawczych autor zastosował metodę sondażu diagnostycznego z techniką ankiety i narzędziem w postaci kwestionariusza skierowanego do dwóch grup respondentów stanowiących jedną grupę zawodową.

2. Ćwiczenia służb ratowniczych na lotnisku

Przepisy we wszystkich trzech obszarach oddziaływania prawa nakładają na operatora[13] lotniska obowiązek opracowania planu działa-

[13] Pojęcie „operator" używane jest w prawie unijnym. W ustawodawstwie polskim odpowiada mu pojęcie „zarządzający"

nia w sytuacji zagrożenia dla lotniska (PDSZ). Plan ten powinien stanowić ramy postępowania, umożliwiając służbom ratowniczym, medycznym, ochrony oraz pozostałym służbom portu lotniczego, a także podmiotom zewnętrznym w efektywny i skoordynowany sposób reagowanie na sytuacje zagrożenia na lotnisku. Obowiązkiem podmiotu zarządzającego portem lotniczym jest opracowanie i wdrożenie procedury na okresowe testowanie adekwatności PDSZ i przegląd wyników testu w celu poprawy jego skuteczności. Narzędziem służącym do tego jest organizacja i przeprowadzenie ćwiczeń. Rodzaje i czasookresy przeprowadzania ćwiczeń działania w sytuacjach zagrożenia[14] zebrano w Tabeli 1.

Tabela 1. Rodzaje ćwiczeń działania w sytuacjach zagrożenia w porcie lotniczym

Rodzaj ćwiczeń	**Czasookres przeprowadzenia**
Kompleksowe	nie rzadziej niż co dwa lata
Częściowe	w ciągu roku po danym ćwiczeniu kompleksowym
sztabowe (teoretyczne)	przynajmniej raz na sześć miesięcy z wyjątkiem tego okresu sześciomiesięcznego, w którym przeprowadzono ćwiczenia kompleksowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obowiązujących przepisów.

Cele ćwiczeń działania w sytuacjach zagrożenia najprościej określić można jako sprawdzenie:

[14] Doc 9137-AN/898 Podręcznik służb lotniskowych Część 7 *Planowanie działań w sytuacjach zagrożenia w porcie lotniczym*, „Wytyczne nr 11 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 22 września 2016 r. w sprawie wprowadzenia do stosowania wymagań ustanowionych przez Organizację Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ICAO) – Doc 9137-AN/898 Część 1 i 7" (Dz. Urz. ULC 2016, poz. 76), s. 56.

AMC1 ADR.OPS.B.005(c), GM2 ADR.OPS.B.005(c), Łatwo dostępne przepisy dla lotnisk (Rozporządzenie (UE) nr 139/2014) wersja w języku polskim opublikowana na podstawie dokumentu EASA: *Easy Acces Rules For Aerodromes (Regulation (EU) No 139/2014),* EASA maj 2019, https://www.ulc.gov.pl/_download/lotniska/Latwo_ dostepne_przepisy_dla_lotnisk_pl_28.06.2019.pdf, [dostęp: 12-04-2019].

§ 20 ust. 4 pkt 1–3 rozporządzenia Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 4 kwietnia 2013 r. w sprawie przygotowania lotnisk do sytuacji zagrożenia oraz lotniskowych służb ratowniczo-gaśniczych (Dz.U. 2013, poz. 487).

- reakcji wszystkich służb biorących udział w działaniach ratowniczych,
- planów i procedur działania w sytuacjach zagrożenia,
- wyposażenia ratowniczego i środków łączności.

Sprawdzenie poprzez ćwiczenia poprawności procedur zawartych w PDSZ ma kluczowe znaczenie dla wskazania potencjalnych poważnych luk w jego treści. Organizacja ćwiczeń umożliwia służbom lotniskowym podejmującym działania w sytuacji zagrożenia głębszą integrację i wzajemne poznanie swoich sposobów działania. Służbom zewnętrznym zaś stwarza możliwość zapoznania się z infrastrukturą lotniska, doskonalenia współpracy z personelem lotniskowym oraz dokładniejsze zidentyfikowanie obszarów zagrożenia. Dążyć należy do organizacji ćwiczeń zarówno w porze dziennej jak i w nocy oraz w różnych warunkach atmosferycznych, aby w sposób dokładny odwzorować sytuację zagrożenia na lotnisku.

O ile ideą ćwiczeń częściowych i sztabowych jest sprawdzenie tylko niewielkiego fragmentu działań w sytuacji zagrożenia, o tyle sprawdzenia PDSZ we wszystkich obszarach działania w konkretnej sytuacji dokonuje się poprzez przeprowadzenie ćwiczeń kompleksowych. Elementy, na weryfikację których zwracana jest szczególna uwaga to: procedury działania, stan techniczny i poprawność działania urządzeń i wyposażenia oraz czas reakcji podmiotów uczestniczących w ćwiczeniach. Ćwiczenia kompleksowe kończy pełne sprawozdanie ze szczegółową analizą i oceną krytyczną. Przyjętą zasadą jest aktywne uczestnictwo przedstawicieli wszystkich podmiotów biorących udział w ćwiczeniach w przygotowaniu analizy i oceny krytycznej.

3. Charakterystyka terenu badawczego i organizacja przebiegu badań

Do badań zostali wybrani strażacy z dwóch spośród dziesięciu JRG PSP przewidzianych do udziału w działaniach ratowniczych na Lotnisku Katowice-Pyrzowice na podstawie rozkazu Śląskiego Komendanta

Wojewódzkiego PSP. Ze statystyk zamieszczonych w Tabeli 2 wynika, że prawdopodobieństwo wypadku statku powietrznego w rejonie podejścia do lądowania jest stosunkowo duże w stosunku do pozostałych faz lotu.

Tabela 2. Zestawienie liczby wypadków i ofiar śmiertelnych w poszczególnych fazach lotu w przedziale czasowym od 2008 do 2017 r.

	Faza lotu								
	postój	**start**	**początkowe wznoszenie**	**wznoszenie**	**przelot**	**zniżanie**	**początkowe podejście**	**końcowe podejście**	**lądowanie**
Wypadki	5	4	4	3	6	2	4	15	12
Ofiary śmiertelne	0	180	18	92	515	74	399	730	273

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Statistical Summary of Commercial Jet Airplane Accidents Worldwide Operations (1959–2017)*, http://www.boeing.com/resources/boeingdotcom/company/about_bca/pdf/statsum.pdf [dostęp:12-04-2019].

Stąd też głównym i nieprzypadkowym powodem wytypowania przez autora do badań strażaków z tych dwóch jednostek był wzgląd na zasadniczy kierunek podejścia do lądowania dla Lotniska Katowice-Pyrzowice przebiegający nad terenem powiatu będzińskiego i zawierciańskiego, a więc nad terenem działania JRG Będzin i JRG Zawiercie.

W okresie 1–30 września 2017 r. za zgodą komendantów powiatowych PSP w Będzinie i Zawierciu przeprowadzone zostało badanie ankietowe na terenie jednostek ratowniczo-gaśniczych należących do tychże komend. Przyjęty okres jednego miesiąca miał na celu umożliwienie udziału w badaniu jak największej liczbie funkcjonariuszy. Grupę badanych stanowili strażacy w zdecydowanej większości pełniący służbę w podziale bojowym. Jako zmienne wykorzystane zostały: płeć respondentów, ich wiek, staż służby w PSP, stopień służbowy, zajmowane stanowisko oraz przynależność do komendy powiatowej PSP.

4. Prezentacja i analiza wyników badań

Do ankietera spłynęło 46 ankiet z JRG Będzin i 38 z JRG Zawiercie, co dało w sumie 84 ankiety. W badaniu udział wzięli tylko mężczyźni. W Tabeli 3 dokonano zestawienia informacji zawartych w metryczce ankiety.

Tabela 3. Zestawienie informacji zawartych w metryczce

	Przedział wiekowy						
JRG	20 – 25	26 – 30	31 – 35	36 – 40	41 – 45	powyżej 45	Razem
Będzin	1	12	14	11	6	2	46
Zawiercie	3	3	16	12	3	1	38
Razem	4	15	30	23	9	3	84
	Staż służby						
JRG	poniżej 1 roku	1 – 5	6 – 10	11 – 15	16 – 20	powyżej 20	Razem
Będzin	0	5	23	12	2	4	46
Zawiercie	0	4	15	13	4	2	38
Razem	0	9	38	25	6	6	84
	Korpus						
JRG	szeregowych	podoficerów	aspirantów	oficerów	Razem		
Będzin	0	29	10	7	46		
Zawiercie	0	28	9	1	38		
Razem	0	57	19	8	84		
	Stanowisko						
JRG	dowódca	podział bojowy	dyspozytor	administracyjne	Razem		
Będzin	15	28	2	1	46		
Zawiercie	10	27	1	0	38		
Razem	25	55	3	1	84		

Źródło: badania własne

Z analizy odpowiedzi zamieszczonych w metryczce ankiety wynika, że strażacy obu jednostek stanowią doświadczoną grupę zawodową z przewagą funkcjonariuszy w wieku od 31 do 40 lat i stażem służby

kształtującym się w przedziale od 6 do 15 lat. Widać również z przeglądu deklarowanego wieku i stażu służby naturalną rotację personelu. Biorąc pod uwagę stopnie służbowe i zajmowane stanowiska, zauważyć można, iż najliczniejszą i najbardziej zainteresowaną grupą, która wzięła udział w badaniu, byli przedstawiciele podziału bojowego, czyli funkcjonariusze biorący bezpośredni udział w działaniach ratowniczych.

Zdecydowana większość, bo 77% ankietowanych, udzieliła prawidłowej odpowiedzi na pierwsze pytanie zamieszczone w ankiecie, dotyczące postrzegania przez nich roli PSP odgrywanej w zdarzeniach na lotnisku. Widać zatem, że strażacy są świadomi roli PSP w działaniach ratowniczych na lotnisku. Wynik badania przedstawia Tabela 4.

Tabela 4. Świadomość ankietowanych w kwestii roli jaką pełni Państwowa Straż Pożarna w działaniach ratowniczych na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
jest służbą wiodącą	11	8	19	23%
jest służbą pomocniczą	35	30	65	77%
nie odgrywa żadnej roli, bo LSR-G jest w stanie samodzielnie zapewnić bezpieczeństwo	0	0	0	0%

Źródło: badania własne

Odpowiedzi udzielone na pytanie drugie (zestawienie w Tabeli 5.) nakreślają deklarowany przez ankietowanych poziom ich wiedzy w zakresie ratownictwa lotniskowego. Tylko 33% z ankietowanych określa poziom swojej wiedzy jako wystarczający. Liczba odpowiedzi z deklaracją braku odpowiedniego poziomu wiedzy (w interpretacji autora odpowiedzi: raczej niewystarczający – 13% i niewystarczający – 1%) oraz odpowiedzi z poczuciem niepewności co do poziomu posiadanej wiedzy (raczej wystarczający – 54%) świadczy o odczuwaniu przez

strażaków potrzeby poszerzenia swych wiadomości z zakresu ratownictwa lotniskowego.

Tabela 5. Świadomość ankietowanych w kwestii roli jaką pełni Państwowa Straż Pożarna w działaniach ratowniczych na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
wystarczający	16	12	28	33%
raczej wystarczający	22	23	45	77%
raczej niewystraczający	8	2	10	54%
niewystarczający	0	1	1	1%

Źródło: badania własne

W odpowiedzi na pytanie trzecie ankietowani podali źródła czerpania wiedzy na temat ratownictwa lotniskowego. Konstrukcja pytania pozwalała dokonać wielokrotnego wyboru spośród sześciu proponowanych przez autora odpowiedzi, a także podać własne źródła. Zestawienie odpowiedzi przedstawiono w Tabeli 6. Jako własne źródła ankietowani wskazali:

- szkolenia na lotnisku,
- Internet,
- pracę w LSR-G.

Z interpretacji udzielonych odpowiedzi można wysnuć wniosek, że udział w ćwiczeniach na lotnisku jest u ankietowanych jednym z bardziej cenionych źródeł wiedzy. Tezę tę popiera także wariant udzielonych odpowiedzi własnych, wśród których również wymienia się szkolenia na lotnisku, a także wcześniejszą pracę w LSR-G. Sądząc po ilości wskazań opcji samodoskonalenia i Internetu jako źródła wiedzy (odpowiedź własna), należy stwierdzić, że ankietowani interesują się zagadnieniem ratownictwa lotniskowego i w sposób ciągły, nawet indywidualnie poszukują wiadomości na ten temat.

Tabela 6. Źródła wiedzy ankietowanych na temat ratownictwa lotniskowego

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem
odbyte kursy w PSP	19	18	37
udział w ćwiczeniach na lotnisku	16	16	32
Szkoła Aspirantów PSP	14	6	20
Szkoła Podoficerska PSP	4	8	12
Szkoła Główna Służby Pożarniczej	3	2	5
Samodoskonalenie	8	5	12
inne, wskazane przez ankietowanych	3	0	3

Źródło: badania własne

Pytanie czwarte dotyczyło znajomości pojęcia ćwiczeń kompleksowych organizowanych na lotnisku. Udzielone odpowiedzi (zestawienie w Tabeli 7) świadczą o znajomości tego pojęcia przez większość strażaków PSP. Fakt ten można zinterpretować jako stosunkowo dobre przygotowanie teoretyczne.

Tabela 7. Znajomość pojęcia ćwiczeń kompleksowych deklarowana przez ankietowanych

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	38	33	71	85%
Nie	8	5	13	15%

Źródło: badania własne

W pytaniu piątym zapytano o udział respondenta w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku. Wynik badania zamieszczono w Tabeli 8. Wynik badania wskazuje, że niewiele ponad 50% personelu z badanych jednostek brało udział w tego rodzaju ćwiczeniach. Taki stan rzeczy może tłumaczyć dynamiczny w ostatnim czasie proces wymiany kadr w PSP lub migracja personelu z innych jednostek ratowniczo-gaśniczych, nie przewidzianych do działań na lotnisku.

Tabela 8. Udział w ćwiczeniach kompleksowych deklarowana przez ankietowanych

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	25	21	46	55%
Nie	27	11	38	45%

Źródło: badania własne

Pytanie szóste ukierunkowane było na poznanie poziomu odczuwania przez ankietowanych potrzeby uczestnictwa w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku. W odpowiedziach udzielonych na to pytanie wyraźnie dostrzec można potrzebę strażaków PSP uczestnictwa w tych ćwiczeniach. Zestawienie udzielonych odpowiedzi zawarto w Tabeli 9.

Tabela 9. Odczuwanie przez ankietowanych potrzeby uczestnictwa w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	38	8	46	55%
Nie	34	4	38	45%

Źródło: badania własne

Nie sposób pominąć dwóch uzasadnień, o które poprosił autor w przypadku braku deklaracji potrzeby uczestnictwa w ćwiczeniach kompleksowych. W pierwszym przypadku odpowiedzi udzielił dyspozytor stanowiska kierowania. Swoje odczucie uzasadnił brakiem udziału w czynnych działaniach ratowniczych. Drugi zaś wariant: przekonanie o wystarczającym zakresie obowiązków służbowych (pisownia oryginalna zmieniona przez autora z zachowaniem treści merytorycznej), nie rozwinięte w pełni, zinterpretować można jako przejaw wypalenia zawodowego respondenta i uznać za marginalną wartość w odniesieniu do całości badania.

W pytaniu siódmym poruszony został temat odwzorowania przez ćwiczenia kompleksowe realnej sytuacji zagrożenia na lotnisku. Analizując wszystkie udzielone odpowiedzi zawarte w Tabeli 10, można

zauważyć, że strażacy PSP postrzegają odwzorowanie realnej sytuacji zagrożenia na lotnisku przez ćwiczenia kompleksowe jako prawidłowe – przewaga odpowiedzi w wariancie „Tak" i „Raczej tak". Można zatem założyć, że strażacy PSP, którzy brali udział w ćwiczeniach kompleksowych, tworzą dla tych, którzy nie mieli okazji w nich uczestniczyć, pozytywny przekaz odbioru ćwiczeń. Wynik badania wskazuje również na wyrobioną pozytywną opinię wśród ankietowanych na temat organizacji tychże ćwiczeń.

Tabela 10. Opinia ankietowanych w kwestii odwzorowania przez ćwiczenia kompleksowe realnej sytuacji zagrożenia na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	21	15	36	43%
Raczej tak	10	18	28	33%
Raczej nie	9	4	13	16%
Nie	6	1	7	8%

Źródło: badania własne

Temat oceny zasadności przeprowadzania ćwiczeń kompleksowych na lotnisku z punktu widzenia doskonalenia zawodowego strażaków PSP zawiera pytanie ósme. Pytanie to należy do grupy zamkniętych z czterema wariantami odpowiedzi. Wynik badania ujęto w Tabeli 11. Ze zdecydowanej większości udzielonych odpowiedzi w wariancie „Tak" i „Raczej tak" wynika postrzeganie ćwiczeń kompleksowych za element przydatny i pożądany do ujęcia w planie doskonalenia zawodowego strażaków PSP.

Tabela 11. Zasadność przeprowadzania ćwiczeń kompleksowych na lotnisku z punktu widzenia doskonalenia zawodowego strażaków PSP

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	33	19	52	62%
Raczej tak	11	17	28	33%
Raczej nie	1	1	2	1,68%
Nie	1	1	2	1,68%

Źródło: badania własne

W dziewiątym pytaniu respondenci za pomocą odpowiedzi „Tak" lub „Nie" wyrazili opinie na temat umieszczenia ćwiczeń kompleksowych jako stałego elementu rocznego planu doskonalenia zawodowego realizowanego w jednostkach Państwowej Straży Pożarnej. Można także było uzasadnić odpowiedź negatywną. Zestawienie odpowiedzi zawiera Tabela 12.

Tabela 12. Opinia respondentów w kwestii umieszczenia ćwiczeń kompleksowych jako stałego elementu rocznego planu doskonalenia zawodowego realizowanego w jednostkach Państwowej Straży Pożarnej

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	38	8	46	86%
Nie	34	4	38	14%

Źródło: badania własne

Po przeanalizowaniu odpowiedzi wyraźnie widać u strażaków PSP świadomość powagi zagadnień ratownictwa lotniskowego i chęć posiadania przez nich ćwiczeń kompleksowych w rocznym planie doskonalenia zawodowego. W przypadku wyboru odpowiedzi „Nie" autor poprosił o krótkie uzasadnienie. Tylko dwóch ankietowanych uzasadniło swój wybór. Argumenty, jakich użyto, to:

- nie wnoszą nic nowego,
- ćwiczenia co rok to zbyt często.

Autor założył, że odpowiedzi tych udzielili strażacy z wieloletnim stażem służby. W pewnych okolicznościach można przyznać im rację, ale spoglądając na zagadnienie z punktu widzenia strażaków mniej doświadczonych zawodowo i wyrażonych opinii w ankiecie, trzeba stwierdzić, że uzasadnienia te nie powinny wystąpić.

Inne spojrzenie na ćwiczenia kompleksowe rzuca pytanie dziesiąte. Ankietowani wyrazili w nim opinię na temat przydatności ćwiczeń kompleksowych do planowania działań przez PSP na wypadek sytuacji zagrożenia na lotnisku. Wynik badania zestawiono w Tabeli 13. Analiza udzielonych odpowiedzi pokazuje, że zdecydowana większość strażaków PSP dostrzega związek tych dwóch przedsięwzięć i kwalifikuje ćwiczenia kompleksowe jako narzędzie pomocne w planowaniu działań na wypadek sytuacji zagrożenia na lotnisku.

Tabela 13. Opinia ankietowanych na temat przydatności ćwiczeń kompleksowych w planowaniu działań przez PSP na wypadek sytuacji zagrożenia na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	33	20	53	63%
Raczej tak	9	16	25	30%
Raczej nie	2	1	3	3,5%
Nie	2	1	3	3,5%

Źródło: badania własne

W jedenastym pytaniu ankietowani wyrazili swoje zdanie w kwestii częstotliwości przeprowadzania ćwiczeń kompleksowych. Autor przewidział dwie podstawowe odpowiedzi. Odpowiedź „Tak" należało uzupełnić jednym z czterech wariantów odpowiedzi, natomiast odpowiedź „Nie" jest traktowana jako uznanie obecnej częstotliwości – raz na dwa lata – jako wystarczającej. W Tabeli 14 zebrano wstępne wyniki bada-

nia dla odpowiedzi podstawowych, natomiast odpowiedzi uzupełniające z podanymi czasookresami przedstawiono w Tabeli 15.

Tabela 14. Opinia ankietowanych na temat zmiany częstotliwości przeprowadzania ćwiczeń kompleksowych

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	31	25	56	67%
Nie	15	13	28	33%

Źródło: badania własne

Tabela 15. Proponowany przez ankietowanych czasookres przeprowadzania ćwiczeń kompleksowych na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
raz na rok	23	16	39	70%
raz na trzy lata	7	8	15	27%
raz na cztery lata	0	1	1	1,5%
raz na pięć lat	1	0	1	1,5%

Źródło: badania własne

Z powyższego wynika, że strażacy PSP odczuwają potrzebę częstszego udziału w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku. Dowodzi tego sugestia większości z nich zmiany częstotliwości przeprowadzania ćwiczeń z okresu dwuletniego na roczny. Może to być spowodowane naturalną rotacją personelu, a także chęcią poznania nowej rzeczywistości przez personel mniej doświadczony zawodowo.

Określenie w skali 1 – 7 priorytetu dla elementów, na które należy zwrócić uwagę podczas przeprowadzania ćwiczeń kompleksowych na lotnisku, było zagadnieniem zawartym w pytaniu dwunastym. Elementy te odnoszą się do strefy zagrożenia, a więc do obszaru, do którego mają dostęp tylko służby ratownicze. Autor przyjął skalę, w której „1" oznacza największy priorytet, a „7" – priorytet najmniejszy. Ankietowa-

ni mieli możliwość podania również własnych propozycji. Nikt z nich nie skorzystał jednak z tej możliwości. Wynik badania zestawiono w Tabeli 16.

Tabela 16. Ocena priorytetu dla elementów ćwiczeń

Element	**Skala oceny**						
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
działania gaśnicze	15 (10; 5)	18 (12; 6)	28 (11; 17)	11 (7; 4)	5 (3; 2)	5 (1; 4)	2 (2; 0)
działania ratownicze	26 (21; 5)	36 (15; 21)	7 (3; 4)	8 (4; 4)	4 (1; 3)	3 (2; 1)	0 (0; 0)
obsługa sprzętu ratowniczo-gaśniczego	0 (0; 0)	3 (3; 0)	6 (2; 4)	10 (8; 2)	13 (8; 5)	28 (9; 19)	24 (16; 8)
segregacja poszkodowanych	6 (2; 4)	14 (10; 4)	21 (14; 7)	31 (13; 18)	10 (6; 4)	2 (1;1)	0 (0; 0)
zaopatrywanie poszkodowanych	2 (0; 2)	9 (4; 5)	29 (10; 19)	15 (9; 6)	32 (13; 19)	9 (7; 2)	4 (3; 1)
koordynacja współpracy służb ratowniczych	32 (11; 21)	2 (1; 1)	8 (6; 2)	7 (4; 3)	15 (11; 4)	19 (13; 6)	1 (1; 0)
logistyka w sytuacji zagrożenia	3 (2; 1)	2 (1; 1)	1 (0; 1)	2 (1;1)	4 (3; 1)	19 (14; 5)	53 (25; 28)
Wynik główny dla każdego z elementów stanowi sumę odpowiedzi umieszczonych w nawiasie. W pozycji pierwszej w nawiasie umieszczono liczbę odpowiedzi udzielonych przez strażaków JRG Będzin, natomiast w pozycji drugiej liczbę odpowiedzi strażaków JRG Zawiercie.							

Źródło: badania własne

Autor zawęził prezentację wyniku badania do trzech najważniejszych w opinii ankietowanych elementów. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że elementem o największym priorytecie wskazanym przez strażaków jest odpowiednia koordynacja współpracy służb ratowniczych. Jako kolejne ankietowani wskazali działania ratownicze i następnie gaśnicze. Świadczyć to może o potwierdzeniu założenia z po-

przedniego pytania, a mianowicie o potrzebie częstszego uczestniczenia strażaków PSP w ćwiczeniach na lotnisku.

Treść pytania trzynastego, na zasadzie wielokrotnego wyboru, została ukierunkowana na zbadanie rezultatów po udziale w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku oczekiwanych przez ankietowanych. Autor przygotował cztery gotowe odpowiedzi oraz pozostawił możliwość zamieszczenia własnych propozycji. Ankietowani korzystali tylko z oferowanych odpowiedzi. Nikt z nich nie wymienił własnych oczekiwań. Zestawienie wyników badań autor zamieścił w Tabeli 17.

Tabela 17. Rezultaty oczekiwane przez ankietowanych po udziale w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
doskonalenie już nabytych umiejętności	23	20	43	51%
wymiana doświadczeń zawodowych	13	15	28	33%
nabycie nowych umiejętności	20	17	37	44%
brak konkretnych oczekiwań	3	2	5	6%

Źródło: badania własne

Analiza wyborów wskazanych w odpowiedziach kolejny raz ukazuje pozytywny aspekt udziału w ćwiczeniach deklarowany przez strażaków PSP. Pozwoli to na dostosowanie odpowiedniego scenariusza ćwiczeń zaspokajającego ich potrzeby.

W pytaniu czternastym przygotowano sześć wariantów odpowiedzi. Poproszono w nim respondentów o wskazanie, z możliwością zaznaczenia kilku z odpowiedzi, elementów ćwiczeń, które powinny zostać szczególnie wnikliwie weryfikowane. Wyniki zebrane w Tabeli 18 pokazują, jak dużą rolę wśród ankietowanych odgrywa praktyczne działanie. Taktykę ratowniczo-gaśniczą powiązaną ze znajomością budowy statków powietrznych wskazano jako trzy kolejne elementy.

Wynik ten można uznać za odzwierciedlenie chęci doskonalenia praktycznych umiejętności i poznania nowoczesnych konstrukcji statków powietrznych.

Tabela 18. Opinia ankietowanych na temat elementów ćwiczeń, które powinny zostać szczególnie wnikliwie weryfikowane podczas ćwiczeń kompleksowych

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
przygotowanie teoretyczne ratowników	4	6	10	12%
umiejętności praktyczne ratowników	34	18	52	62%
wyposażenie osobiste i w sprzęt ratowniczy	6	5	11	13%
znajomość budowy statków powietrznych przez ratowników, możliwości prowadzenia działań w ich wnętrzu oraz w pobliżu	17	15	32	38%
założenia taktyki działań w odniesieniu do zaistniałej sytuacji	19	11	30	36%
kompletność oraz ilość sił i środków w odniesieniu do możliwych zdarzeń	11	4	15	18%

Źródło: badania własne

Treść pytania piętnastego ma odniesienie do opinii ankietowanych na temat odpowiedniego (dobrego) przygotowania ratowników poprzez ich udział w ćwiczeniach kompleksowych na rzeczywistą sytuację zagrożenia. Autor przygotował ankietowanym cztery warianty odpowiedzi do wyboru z prośbą o jego uzasadnienie. Zestawienie dokonanych wyborów przedstawia Tabela 19, natomiast uzasadnienia autor zebrał w Tabeli 20.

Tabela 19. Opinia osób ankietowanych w kwestii odpowiedniego (dobrego) przygotowania ratowników poprzez ćwiczenia kompleksowe na prawdziwą sytuację zagrożenia

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	13	8	21	25%
raczej tak	26	27	53	63%
raczej nie	5	4	9	11%
Nie	1	0	1	1%

Źródło: badania własne autora.

Tabela 20. Uzasadnienia dla poszczególnych wariantów odpowiedzi

Wariant odpowiedzi	Treść uzasadnienia
Tak	tylko tego rodzaju ćwiczenia mogą oddać obraz realnej sytuacji
Raczej tak	oddają (ćwiczenia – przyp. autor pracy) realną sytuację, którą można zastać na miejscu zdarzenia
Raczej nie	ćwiczenia nie odzwierciedlają realnej sytuacji, warunki podczas ćwiczeń odbiegają od rzeczywistych
Nie	nie udzielono żadnej odpowiedzi

Źródło: badania własne

Autor, analizując udzielone odpowiedzi na powyższe dwa pytania, doszedł do wniosku, że sposób postrzegania przez strażaków PSP realiów prowadzenia działań ratowniczo-gaśniczych na lotnisku, zwłaszcza w sytuacji zdarzenia z udziałem statku powietrznego, jest prawidłowy. Świadczyć o tym mogą trzy najczęściej wybierane elementy ćwiczeń do szczególnej weryfikacji, czyli umiejętności praktyczne ratowników, znajomość budowy statków powietrznych przez ratowników, możliwości prowadzenia działań w ich wnętrzu oraz w pobliżu, założenia taktyki działań w odniesieniu do zaistniałej sytuacji.

Ankietowani są przekonani (większość odpowiedzi „Tak" i „Raczej tak"), że udział w ćwiczeniach kompleksowych umożliwi im w sposób

odpowiedni przygotować się do działania w sytuacji realnej. Nieliczni z ankietowanych pokusili się o uzasadnienie swych odpowiedzi. Argumenty użyte w uzasadnieniach stanowią dowód na pozytywne postrzeganie elementu ćwiczeń kompleksowych w procesie przygotowania do mogących zaistnieć zdarzeń.

Po rozpatrzeniu uzasadnienia odpowiedzi „Raczej nie" o treści: „ćwiczenia nie odzwierciedlają realnej sytuacji, warunki podczas ćwiczeń odbiegają od rzeczywistych", autor doszedł do wniosku, że respondent nie jest w pełni pewien, czy tak jest w rzeczywistości. Spoglądając na problem przez pryzmat poziomu pozoracji, można po części zgodzić się z uzasadnieniem, gdyż działania pozoracyjne nie oddadzą mogącej zaistnieć realnie sytuacji z zastrzeżeniem jednak progu oczekiwań osoby wyrażającej swą opinię w kwestii ogólnego przygotowania środków pozoracji.

W pytaniu szesnastym poruszono zagadnienie postrzegania przez respondentów, jako istotnego elementu ćwiczeń kompleksowych, stosowania środków pozoracji w postaci makiet statków powietrznych, fantomów, pozorantów z uwidocznionymi obrażeniami, zadymienia, kontrolowanych pożarów itp. W celu dokładniejszego zbadania opinii ankietowanych autor przewidział możliwość zamieszczenia własnych uwag. Nikt jednak nie skorzystał z możliwości zamieszczenia własnych propozycji lub uwag, dlatego też w zestawieniu wyników badania pominięto tę opcję odpowiedzi (Tabela 21).

Ankietowani strażacy w sposób bardzo pozytywny odnoszą się do stosowania w ćwiczeniach środków pozoracji. Przyjąć można, że szczególnie przydatnym dla nich środkiem pozoracji byłyby makiety statków powietrznych, gdyż zdecydowana większość ankietowanych raczej nigdy nie odbyła ćwiczeń ratowniczo-gaśniczych z wykorzystaniem makiety statku powietrznego. Analizując odpowiedź drugą co do liczby wskazań (pozoracja w ograniczonym zakresie, nie powodująca dodatkowego stresu u ratowników), założyć można, że została ona wybrana przez strażaków ze stosunkowo krótkim stażem służby. Wypadki lotnicze mają to do siebie, że zazwyczaj są traumatyczne dla ratowników, co pozostawiać będzie głębokie rysy w ich psychice. Wybór chociażby

niewielkiej liczby tego wariantu sygnalizuje fakt dostrzegania przez strażaków PSP powagi roli działań ratowniczych po wypadku lotniczym. Nie sposób jest przeprowadzić w sposób prawidłowy ćwiczeń praktycznych bez środków pozoracji, zatem fakt odejścia od środków pozoracji wybrany przez 6% ankietowanych jest w opinii autora niewykonalny i niczym nieuzasadniony.

Tabela 21. Postrzeganie stosowania środków pozoracji w postaci makiet statków powietrznych, fantomów, pozorantów z uwidocznionymi obrażeniami, zadymienia, kontrolowanych pożarów itp. jako istotnego elementu ćwiczeń kompleksowych na lotnisku

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak, ponieważ oddają realną sytuację, z którą mogą zetknąć się ratownicy	36	25	61	73%
Tak, ale w ograniczonej formie, żeby nie powodować dodatkowego stresu u ratowników	4	6	10	12%
Nie, ponieważ pozoracje wprowadzają tylko zamieszanie, nie odwzorowują realnej sytuacji	3	2	5	6%
Nie mam zdania na ten temat i jest mi to obojętne	3	5	8	9%

Źródło: badania własne

Poprzez pytanie siedemnaste ankiety autor chciał poznać opinię respondentów na temat ich udziału w ćwiczeniach w roli obserwatorów. Założono w nim brak możliwości ich czynnego udziału w ćwiczeniach. W wynikach badania, które autor zestawił w Tabeli 22, zauważyć można odczuwanie deklarowanej przez respondentów dużej potrzeby zgłębiania wiedzy w zakresie ratownictwa lotniskowego. Tylko 8% ankietowanych zdecydowało się zdeklarować definitywny brak zainteresowania udziałem w ćwiczeniach w roli obserwatora. Dwa razy

więcej, bo 16% odpowiedzi, zaznaczono jako „Raczej nie". Można założyć, że postąpiły tak osoby nie do końca zdecydowane. Większość z grona ankietowanych deklaruje jednak chęć udziału w ćwiczeniach w roli obserwatora. Świadczą o tym wybrane odpowiedzi: „Tak" – 32% i „Raczej tak" – 44%.

Tabela 22. Opinia respondentów na temat ich udziału w ćwiczeniach w roli obserwatorów w przypadku braku możliwości uczestnictwa czynnego

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	20	7	27	32%
raczej tak	16	21	37	44%
raczej nie	6	7	13	16%
Nie	4	3	7	8%

Źródło: badania własne

Pytanie osiemnaste zostało powiązane tematycznie z poprzednim. Dotyczy ono udziału ankietowanego w ćwiczeniach w roli obserwatora i dostrzegania w związku z tym korzyści dla siebie jako pełniącego tę funkcję. Wyrażone na ten temat opinie przedstawione zostały w Tabeli 23.

Tabela 23. Opinia na temat dostrzegania korzyści dla siebie w związku z pełnieniem przez ankietowanego roli obserwatora w ćwiczeniach

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
Tak	22	15	37	44%
Raczej tak	17	11	28	33%
Raczej nie	3	11	14	17%
Nie	4	1	5	6%

Źródło: badania własne

Pomimo że założono tylko bierny udział respondentów w ćwiczeniach kompleksowych, większość z nich dostrzega korzyści płynące z takiego wariantu udziału w ćwiczeniach. Zaobserwować to można po wskaźniku procentowym dla wariantu pozytywnego (odpowiedzi: „Tak" i „Raczej tak") oraz po wskaźniku dla wariantu negatywnego w którym użyto trzy razy więcej wskazań nie do końca negatywnych (odpowiedź: „Raczej nie").

W dziewiętnastym pytaniu respondenci wyrazili swoje zdanie na temat najbardziej interesującej i przydatnej dla nich formy ćwiczeń. Mieli możliwość wskazania jednego z czterech wariantów odpowiedzi. Wynik badania – Tabela 24. Po dokonaniu interpretacji wyników badań autor doszedł do wniosku, że zdecydowanie najbardziej interesującą i przydatną w procesie doskonalenia zawodowego strażaków PSP formą ćwiczeń jest forma praktyczna. Dość ważnym elementem, na który zwracają uwagę respondenci, jest szkolenie teoretyczne lub rodzaj odprawy szkoleniowej przed częścią praktyczną ćwiczeń. Odpowiedź tę wybrało 68% ankietowanych.

Tabela 24. Opinia ankietowanych na temat najbardziej interesującej i przydatnej dla nich formy ćwiczeń

Wariant odpowiedzi	JRG Będzin	JRG Zawiercie	Razem	Ujęcie procentowe
wyłącznie aplikacyjne	1	1	2	2%
wyłącznie praktyczne	10	12	22	26%
praktyczne połączone ze szkoleniem teoretycznym / odprawą szkoleniową przed praktyką	32	25	57	68%
wyłącznie szkolenie teoretyczne z ewentualnym aplikacyjnym sprawdzeniem	3	0	3	4%

Źródło: badania własne

Ostatnie, dwudzieste pytanie ankiety, autor uczynił opisowym. Skierował w nim prośbę do ankietowanych o zamieszczenia własnych uwag,

propozycji oraz sugestii odnoszących się do zagadnienia ćwiczeń kompleksowych i samej ankiety. Dziewięciu ankietowanych zdecydowało się na własne zapisy. Niektóre treści odpowiedzi, aby nie zwiększać objętości niniejszego artykułu, zostały zmodyfikowane stylistycznie przez autora pracy z zachowaniem ich treści merytorycznej i sensu wyrażanego przesłania. Osiem odpowiedzi odnosiło się do ćwiczeń, jedna zaś dotyczyła ankiety. Ich treść zebrano w Tabeli 25.

Tabela 25. Uwagi, propozycje, sugestie respondentów dotyczące zagadnień ćwiczeń kompleksowych, a także kierowanej do nich ankiety w ujęciu podziału na przynależność do danej JRG

JRG	Treść odpowiedzi
Będzin	1. wypracowanie metod organizacji wspólnych ćwiczeń 2. brak szczegółowego omówienia ćwiczeń po części praktycznej 3. organizacja ćwiczeń na różnych zmianach służbowych 4. ankieta zrobiona profesjonalnie
Zawiercie	1. sugerowany udział w ćwiczeniach tylko pobliskich jednostek (2 odpowiedzi) 2. ćwiczenia nie powinny być organizowane dla niektórych jednostek 3. jeśli LSR-G nie opanuje sytuacji, to zastępy PSP, które dojadą z opóźnieniem, niewiele wniosą do akcji, gdyż samolot to jeden wielki zbiornik paliwa 4. przeprowadzanie ćwiczeń teoretycznych i praktycznych bez pośpiechu i stresu („na spokojnie" – pisownia oryginalna)

Źródło: badania własne

Dwie odpowiedzi zdają się odnosić do zagadnienia organizacji ćwiczeń. Mianowicie: „organizacja ćwiczeń na różnych zmianach służbowych" oraz „wypracowanie metod organizacji wspólnych ćwiczeń". Autor, bazując na wiedzy własnej i doświadczeniu zawodowym, oparł się na założeniu trzyzmianowego systemu organizacji służby w JRG PSP. Stoi to w opozycji do czterozmianowego systemu pracy LSR-G. Okoliczność ta powoduje bardzo ograniczoną możliwość przeprowadzenia ćwiczeń kompleksowych na różnych zmianach służbowych JRG

PSP, wynikającą z dążenia dopasowania terminu ćwiczeń do kolejnej zmiany LSR-G jako służby wiodącej. Rozwiązaniem idealnym, jakie nasuwa się autorowi, może być przeprowadzanie ćwiczeń częściowych. Nie zastąpi to oczywiście wykorzystania walorów, jakie dają ćwiczenia kompleksowe, lecz przy odpowiedniej organizacji i doborze wariantów ćwiczeń, daje możliwość ćwiczenia wszystkich etapów działań ratowniczych. Priorytetem w tym przypadku powinno pozostać dopasowanie terminu dogodnego dla zmian służbowych JRG PSP.

Pośród uwag znalazła się i taka, która zwraca uwagę na „brak szczegółowego omówienia ćwiczeń po części praktycznej". Autor znów odwoła się do swojej wiedzy i doświadczenia zawodowego. Odprawy organizowane w celu omówienia ćwiczeń kompleksowych są organizowane z racji prawnego obowiązku ich przeprowadzania. Ich uczestnikami są także przedstawiciele PSP. Autor nie czuje się upoważniony do wydania opinii na temat przepływu informacji w PSP. Propozycją autora po analizie treści tejże odpowiedzi jest organizacja spotkań ze strażakami PSP, których głównym elementem byłoby szczegółowe omówienie niedociągnięć i błędów popełnionych podczas ćwiczeń kompleksowych. Autor chciałby odnieść się także całościowo do kolejnych sugestii. Będą to „sugerowany udział w ćwiczeniach tylko pobliskich jednostek (2 odpowiedzi)" i „ćwiczenia nie powinny być organizowane dla niektórych jednostek". W połączeniu tychże sugestii z przeanalizowanym w tych przypadkach stażem zawodowym ankietowanych można dojść do wniosku, że są to opinie osób z niewielkim doświadczeniem zawodowym. Uzasadnieniem założenia autora, może być fakt nie do końca poprawnego zrozumienia potrzeby i idei przeprowadzania ćwiczeń kompleksowych, brak znajomości aktów prawnych regulujących zasady ich organizacji i zadań, jakie pełni jednostka ratowniczo-gaśnicza znajdująca się w pobliżu lotniska.

Do niemal identycznych wniosków można dojść po analizie kolejnej wypowiedzi: „jeśli LSR-G nie opanuje sytuacji, to zastępy PSP, które dojadą z opóźnieniem, niewiele wniosą do akcji, gdyż samolot to jeden wielki zbiornik paliwa". Można zgodzić się w pewnym sensie z autorem

tejże wypowiedzi, lecz dostrzec w niej można brak doświadczenia zawodowego. W rzeczywistości podczas wypadku statku powietrznego na lotnisku PSP jako priorytet wykonuje działania ratownicze, lecz należy wziąć pod uwagę, iż wypadki lotnicze nie zawsze zdarzają się nieoczekiwanie. W swojej karierze zawodowej autor doświadczył kilkudziesięciu awaryjnych lądowań stanowiących przesłanki do wypadku lotniczego, o których wiadomo było z dużym wyprzedzeniem czasowym. W większości tych przypadków siły i środki PSP zdążyły zgromadzić się w rejonie koncentracji, oczekując na rozwój wydarzeń.

Na dozę uwagi zasługuje kolejna wypowiedź: „przeprowadzanie ćwiczeń teoretycznych i praktycznych („na spokojnie" – pisownia oryginalna)". W opinii autora to sygnał wysłany przez strażaków PSP do chęci udziału w szkoleniach na lotnisku. Wskazuje na to używane słownictwo: „bez pośpiechu i stresu, na spokojnie". Ta forma wypowiedzi uwidacznia chęć nauczenia się czegoś nowego poprzez np. udział w zajęciach prowadzonych w formie instruktażu.

Jako szczególnie ważna dla autora przytoczona zostanie ostatnia wypowiedź: „ankieta zrobiona profesjonalnie". Daje ona powód do dumy autorowi i pozostawia go w przeświadczeniu, że problem badawczy, jaki podjął jest ważny, a poprzez dobrze opracowane pytania w ankiecie wyniki badania będą obiektywne.

Podsumowanie

Doskonalenie zawodowe to według J. Bednarka i P. Bielickiego „pogłębianie wiedzy podporządkowane potrzebom zawodowym oraz usprawnianie nabytych umiejętności z zakresu stosunkowo wąskiego profilu kształcenia"[15]. Celem zaś doskonalenia zawodowego według autorów jest rozwijanie wiedzy, sprawności działania i myślenia jako

[15] J. Bednarek, P. Bielicki, *Podstawy psychologii pedagogiki i metodyki kształcenia pożarniczego*, Warszawa 1997, s. 82.

elementów potrzebnych do wykonywania zadań w nowych sytuacjach[16].

Strażacy z jednostek wytypowanych do badania stanowią doświadczoną grupę zawodową z zauważalną, naturalną rotacją personelu.

Przeprowadzone badania wskazują, że poziom wyszkolenia strażaków PSP w zakresie ratownictwa lotniskowego kształtuje się na poziomie średnim. Czynnikiem wpływającym na ten stan rzeczy jest: brak jednolitych zasad prowadzenia szkoleń i doskonalenia zawodowego w jednostkach PSP ukierunkowanych na działania ratowniczo-gaśnicze po wypadku statku powietrznego. Strażacy PSP posiadają ogólną, teoretyczną wiedzę, którą zdobywają na kursach strażaków jednostek ochrony przeciwpożarowej, w szkołach aspirantów i w uczelni branżowej, jaką jest Szkoła Główna Służby Pożarniczej. Badania pokazały, że zasady prowadzenia działań podczas wypadku lotniczego są im znane. Brak im zaś nader ważnego elementu, jakim jest wiedza praktyczna. Strażacy PSP nie mają dostępu do wiedzy w kwestii coraz dynamiczniej ewoluujących taktyk ratowniczo-gaśniczych. Stają się one dla nich szczególnie ważne podczas interwencji poza rejonem operacyjnym lotniska, do których LSR-G nie ma obowiązku przystępować (rejon operacyjny lotniska to obszar o promieniu 8 km od lotniska). Rozwój technologii konstrukcji statków powietrznych, jakim dla przykładu jest zastosowanie materiałów kompozytowych, niesie większe zagrożenie dla ratowników podczas wypadku i niejednokrotnie pożaru statku powietrznego, niż w przypadku konstrukcji tradycyjnych. Determinuje to stosowanie bardziej rozbudowanych taktyk ratowniczo-gaśniczych, a niewiedza staje się wówczas śmiertelnym zagrożeniem.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że strażacy PSP odczuwają potrzebę uczestniczenia w ćwiczeniach kompleksowych na lotnisku. W ich odczuciu ćwiczenia są ważnym elementem procesu doskonalenia zawodowego, a dla niektórych z nich szkolenia. Jak wcześniej wspomniano, termin przeprowadzenia ćwiczeń kompleksowych jest dostosowywany do LSR-G. Przeszkodą do cyklicznego

[16] Ibidem.

systematycznego udziału w ćwiczeniach kompleksowych strażaków PSP są systemy pracy obu formacji. Stąd też za szczególnie ważne należy uznać dopracowywanie koordynacji służb ratowniczych poprzez organizowanie wspólnych szkoleń i ćwiczeń częściowych. Ich główny temat powinno stanowić ogólnie rozumiane ratownictwo lotniskowe. Elementy te przyczynią się do polepszenia efektywności procesu szkolenia lub doskonalenia zawodowego strażaków PSP w zakresie ratownictwa lotniskowego. W tym miejscu można zadać pytanie: Czy strażakom każdej Jednostki Ratowniczo-Gaśniczej PSP, nawet tej nieplanowanej do działań na lotnisku, wiedza ta jest potrzebna? Otóż paradoksalnie można stwierdzić, że tak. Jako argument należy wysunąć fakt zagęszczenia korytarzy powietrznych nad terytorium naszego kraju. Uwidacznia to rosnące prawdopodobieństwo wypadku lotniczego poza rejonem operacyjnym lotniska, gdzie PSP jest zdana na własne umiejętności.

Najbardziej pożądanym rozwiązaniem, jakie chciałby zaproponować autor, byłoby uruchomienie ośrodka doskonalenia zawodowego, który pozwoliłby na symulację różnorakich wariantów sytuacji zagrożenia mogących zdarzyć się na lotnisku. Dawałby możliwość m.in:

- dopracowywania zasad współdziałania obu formacji w strefie zagrożenia,
- zapoznawania się z nowymi taktykami działania,
- wymiany doświadczeń zawodowych, co w szerszej perspektywie miałoby przełożenie na bezpieczeństwo lotniska, a patrząc jeszcze szerzej, na bezpieczeństwo państwa.

Na przestrzeni kilkunastu lat da się dostrzec dynamiczny rozwój transportu lotniczego. Wpływ na to ma m.in. znaczący spadek cen biletów lotniczych. Samolot stał się dla społeczeństwa powszechnym i łatwo dostępnym środkiem lokomocji. Statystyki pokazują, że lotnictwo to najbezpieczniejszy środek transportu. Nie należy zapominać jednak, że na pokładzie najbardziej popularnych samolotów znajduje się średnio około 200 osób, dlatego też sprawne współdziałanie służb ratowniczych podczas działań w strefie zagrożenia staje się szczególnie ważne.

Bibliografia:

Bednarek J. Bielicki P., *Podstawy psychologii pedagogiki i metodyki kształcenia pożarniczego*, Wyd. „Firex", Warszawa 1997.

Łuczak K. (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem w lotnictwie cywilnym,* Wyd. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice 2016.

Siadkowski A. K., *Prawodawstwo w ochronie lotnictwa cywilnego*, Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB, Dąbrowa Górnicza 2015.

Szczucki J, Gąsior M., Zając G., Szczelina M., *Zarządzanie bezpieczeństwem lotnictwa cywilnego. Skrypt dydaktyczny*, Wyd. Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2011.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483)

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (t.j. Dz.U. 1991, Nr 88, poz. 400)

Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (t.j. Dz.U. 2002, Nr 130, poz. 1112).

Konwencja o międzynarodowym lotnictwie cywilnym podpisana w Chicago dnia 7 grudnia 1944 r. (Dz.U. 1959, Nr 35, poz. 212 ze zm.)

Rozporządzenie Komisji (UE) NR 139/2014 z dnia 12 lutego 2014 r. ustanawiające wymagania oraz procedury administracyjne dotyczące lotnisk zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 216/2008 (Dz.U. UE L 44 z 14.02.2014 r.)

Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 4 kwietnia 2013 r. w sprawie przygotowania lotnisk do sytuacji zagrożenia oraz lotniskowych służb ratowniczo-gaśniczych (Dz.U. 2013, poz. 487).

Załączniki do Konwencji o Międzynarodowym Lotnictwie Cywilnym

Załącznik 14, *Tom I, Projektowanie i eksploatacja lotnisk,* wydanie piąte, 2009 (Dz. Urz. ULC z 2011 r. Nr 4, poz. 4.)

Inne dokumenty:

Statistical Summary of Commercial Jet Airplane Accidents Worldwide Operations 1959–2017, dokument elektroniczny [dostęp: 12-04-2019].

Doc 9137-AN/898 Podręcznik służb lotniskowych Część 7 *Planowanie działań w sytuacjach zagrożenia w porcie lotniczym*, „Wytyczne nr 11 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 22 września 2016 r. w sprawie wprowadzenia do stosowania wymagań ustanowionych przez Organizację Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ICAO) – Doc 9137-AN/898 Część 1 i 7" (Dz. Urz. ULC z 2016 r. poz. 76)

Łatwo dostępne przepisy dla lotnisk (Rozporządzenie (UE) nr 139/2014) wersja w języku polskim opublikowana na podstawie dokumentu EASA: *Easy Acces Rules For Aerodromes (Regulation (EU) No 139/2014),* EASA maj 2019, dokument elektroniczny [dostęp:12-05-2019].

Netografia:

- http://www.boeing.com
- http://www.isip.sejm.gov.pl
- http://www.rjp.pan.pl
- http://www.ulc.gov.pl

Zeszyty Naukowe
Zbliżenia Cywilizacyjne XVI (1)/2020

ISSN: 1896-4087
http://dx.doi.org/10.21784/ZC.2020.006

ŻANETA NIECKARZ
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Funkcjonowanie dziecka w rodzinie z problemem alkoholowym

Functioning of a child in a family with the drinking problem

Streszczenie:
Artykuł koncentruje się wokół sytuacji dziecka w rodzinie z problemem alkoholowym. Zostaje przybliżone pojęcie dysfunkcjonalności rodziny, wynikającej z pojawienia się problemu alkoholowego. Uwydatniony zostaje system funkcjonowania rodziny. Zaprezentowana zostaje analiza pełnionych ról w dysfunkcjonalnej rodzinie z uwzględnieniem sfer działania członka rodziny. Wobec przyjętych faktów zostaje zaprezentowana pomoc i wsparcie w wyjściu z określonej roli przyjętej przez członka rodziny.
Słowa kluczowe: dysfunkcjonalność, problem alkoholowy, funkcjonowanie rodziny, dziecko, przyjmowane role, pomoc

Abstract:
The article focuses on the situation of a child in a family with the drinking problem and describes the concept of family dysfunctionality resulting from the emergence of such problem. It also highlights the family functioning system. Furthermore, it presents an analysis of the roles performed in a dysfunctional family taking into account the spheres of activity of family members. In the face of the adopted facts, assistance and support in getting out of the specific role assumed by a family member are presented.
Keywords: dysfunctionality, drinking problem, functioning of a family, child, assumed roles, assistance

Wprowadzenie

Rodzina stanowi najmniejszą grupę społeczną i ,,najbardziej powszechne środowisko życia człowieka. Rodzinna opieka jest najbardziej pierwotnym typem działalności ludzkiej w stosunku do potomstwa, zarówno w jej historycznym, jak i jednostkowym aspekcie"[1]. Rodzina towarzyszy każdej jednostce w różnych formach przez całe życie „wywierając istotny wpływ na zachowanie się jednostki, ich stosunek do innych osób, świata wartości, systemu norm i wzorców postępowania. Założenie rodziny kojarzy się z oczekiwaniem szczęścia, miłości, zaspokojenia potrzeb emocjonalnych"[2].

Rodzina to pierwsze naturalne środowisko wychowawcze, w którym rozpoczyna się proces wychowania jednostki[3]. Stanowi istotny element całościowego systemu wychowawczego[4]. Dziecko od chwili narodzin uczy się i zdobywa potrzebne umiejętności, by właściwie funkcjonować w społeczeństwie. W środowisku rodzinnym jednostka zostaje wyodrębniona oraz staje się członkiem społeczności, co skutkuje budowaniem najważniejszego fundamentu, jakim staje się dobro wspólne. W sytuacji pojawienia się w tej grupie nieprawidłowości, które trwają dłuższy okres czasu, nie jest możliwe powstanie wartościowego społeczeństwa[5]. Jedna z nieprawidłowości jest wynikiem nadużywania alkoholu. Powstaje ona, gdy w rodzinie pojawia się problem alkoholowy.

Historia pojawienia się pierwszych informacji o napojach alkoholowych sięga czasów paleolitu i neolitu, gdyż archeologowie natrafili na ślady alkoholu z tego okresu. Towarzyszy on od niepamiętnych czasów

[1] S. Badora, B. Czeredrecka, D. Marzec, *Rodzina i formy jej wspomagania*, Kraków 2001, s. 24.

[2] Ibidem.

[3] A. Piech, *Rodzina naturalnym środowiskiem wychowawczym*, [w:] D. Wosik-Kawala (red.), *Rodzinne i instytucjonalne środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, Lublin 2011, s. 17.

[4] B. Krzesińska-Żach, *Pedagogika rodziny. Przewodnik do ćwiczeń*, Białystok 2007, s. 10.

[5] R. Cichoń, *Formy pracy socjalnej z rodziną „trudną"*, [w:] H. Marzec (red.), *Z rodziną i dla rodziny w dobie globalizacji*, t. II, Piotrków Trybunalski 2011, s. 201–202.

człowiekowi na różnych imprezach i uroczystościach[6]. Natomiast za pierwszy przypadek problemu alkoholowego występującego w rodzinie można uznać konflikt Noego z Chamem w czasie niewoli egipskiej[7]. Współcześnie badania pokazują, iż dorosły Polak wypija 8,38 litra czystego spirytusu, a 2 miliony osób nadużywa alkoholu, natomiast według raportu PARPA z 2005 roku 800 tysięcy osób jest uzależnionych[8]. Według badań z 2011 roku w Polsce funkcjonuje około 1,5 miliona dzieci z rodzin, w których występuje problem alkoholowy. Dzieci odczuwają jego skutki, co niewątpliwie wpływa na ich rozwój[9]. Celem artykułu jest przedstawienie skutków nadużywania alkoholu w odniesieniu do osoby uzależnionej i członków jej rodziny na podstawie wybranej literatury.

1. Interpretacja problemu dysfunkcjonalności rodziny z problemem alkoholowym

Prawidłowo funkcjonująca rodzina stara się dbać o właściwy rozwój swych członków pod każdym względem. W praktyce jednak zdarzają się czasowe zaburzenia i konflikty, lecz sam fakt ich pojawienia się nie przesądza o dysfunkcji rodziny. Kwestią najistotniejszą w takiej sytuacji jest stwierdzenie problemu i wspólne poszukiwanie właściwego rozwiązania[10].

Rodzina z trwającymi w dłuższym okresie wieloma nieprawidłowościami występującymi w systemie jej funkcjonowania, jeśli nie zostaną poddane udanej próbie ich rozwiązania, może stać się rodziną dysfunk-

[6] Cz. Cekiera, *Uzależnienia – alkoholizm, narkomania, palenie tytoniu. Profilaktyka, terapia i resocjalizacja*, B. Urban, J. M. Stanik (red.), *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 2, Warszawa 2008, s. 22.

[7] E. Roman, *Alkoholizm*, [w:] E. Różycka (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, s. 93.

[8] Cz. Cekiera, *Uzależnienia – alkoholizm, narkomania*…, op. cit., s. 23.

[9] I. Grzegorzewska, *Dorastanie w rodzinach z problemem alkoholowym*, Warszawa 2011, s. 7.

[10] A. Kozłowska, *Znaczenie relacji rodzinnych dla pozytywnego rozwoju dziecka. Diagnoza i terapia*, Warszawa 2000, s. 13–14.

cyjną. Jedną z konsekwencji może być to, że zadania względem społeczeństwa nie są należycie spełniane. Członkowie nie mają zaspokajanych podstawowych potrzeb. W zaburzonym systemie funkcjonowania występują nieprawidłowe relacje, wobec tego zostaje zaburzone spełnianie właściwych funkcji. Chaos życia rodzinnego przekłada się na niewłaściwe kontakty z otoczeniem[11].

Problem alkoholowy w rodzinie staje się czynnikiem dysfunkcjonalności rodziny utrudniającym prawidłowy rozwój osobowości dziecka, może być również przeszkodą w osiągnięciu sukcesów edukacyjnych, ponieważ pojawiają się różne trudności i zakłócenia[12]. Obowiązki względem dzieci nie są właściwie wypełniane. Występują problemy, które wynikają z utrudnionego przystosowania się do nowej sytuacji. Potomstwo osoby uzależnionej szuka sposobu funkcjonowania w tych warunkach, w związku z tym przyjmuje role, które negatywnie wpływają na dalsze życie[13].

Definicja rodziny z problemem alkoholowym ukazuje zaistnienie sytuacji, podczas których jej członek nadmiernie spożywa alkohol i nie jest w stanie tego kontrolować. System funkcjonowania zostaje zaburzony. Spożywanie alkoholu przez jednego z rodziców zaczyna stanowić główną część tego systemu. Wywiera również wpływ na prezentowanie określonego nastawienia, jak również zachowania oraz wszystkich procesów mających miejsce w tej rodzinie. Osoba, która spożywa alkohol, dostarcza pozostałym wielu problemów życiowych, w związku z tym problem alkoholowy dotyczy nie tylko osoby spożywającej alkohol, ale wszystkich jej członków[14]. Rodzina zaczyna być niefunkcjonalna, nieodpowiadająca potrzebom, co oznacza, że stała się niezdolna do właściwego spełniania swych funkcji[15].

---

[11] M. Ryś, *Rodzina z problemem alkoholowym. Metody badań relacji interpersonalnych w dysfunkcyjnych systemach rodzinnych,* Warszawa 2014, s. 9.

[12] A. Lendzion, *Patologie środowiska życia dziecka,* [w:] J. Daszykowska, A. Łuczyńska (red.), *Dziecko w przestrzeni życia społecznego*, Stalowa Wola 2013, s. 136.

[13] M. Ryś, *Rodzina z problemem alkoholowym…*, op. cit., s. 10.

[14] Ibidem.

[15] K. Gąsior, *Funkcjonowanie noo-psychologiczne i problemy psychiczne dorosłych dzieci alkoholików,* Warszawa 2012, s. 64.

Problem alkoholowy występuje w wyniku utraty kontroli spożywania napojów alkoholowych i prowadzi do upajania alkoholowego, a nawet uzależnienia[16]. Nieprawidłowości w funkcjonowaniu osoby spożywającej alkohol pogłębiają się wraz z rozwojem problemu alkoholowego[17]. Odczuwane są zmiany, które wynikają z rozwijania się uzależnienia. Czego konsekwencją jest narastanie negatywnych sytuacji życia codziennego, a prawidłowe relacje członków rodziny są rzadkością. Rodzina zamyka się we własnym środowisku i wypiera istnienie sytuacji problemowej. Potrzeby emocjonalne jej członków nie są zaspokajane. Pojawia się brak organizacji, a pełnione role są zaburzone. Postrzeganie rzeczywistości jest odmienne. Występują negatywne emocje, które powodują, że rodzina nie chce ujawniać swojej sytuacji i wypiera problem. Nie stara się go wyjaśnić, co prowadzi do fałszowania rzeczywistości, braku szczerości. Uczucie wstydu i lęku powoduje, że występują notoryczne kłamstwa[18]. Dziecko, które wychowuje się w rodzinie z problemem alkoholowym, przeżywa wiele stresujących sytuacji i doświadcza różnych traum. Sytuacje te stanowią codzienność, czego konsekwencją może być zakłócony proces rozwojowy dziecka[19].

Osoby o niższym statusie społecznym, z problemem alkoholowym w rodzinie, funkcjonują według określonego modelu. Członkowie, jak i sam alkoholik, początkowo wypierają istnienie problemu. Rodzina broni się przed pomocą. Ze względu na występujące często sytuacje stresujące wzrasta napięcie. Usprawiedliwianie alkoholika i racjonalizowanie połączone z zaprzeczeniem istnienia problemu ma zdecydowanie bardziej negatywny wpływ na funkcjonowanie rodziny niż samo spożywanie alkoholu przez osobę uzależnioną. Występuje nieustanne zaprzeczanie wszystkiemu i nie zdawanie sobie sprawy z powagi sytuacji. W związku z tym rodzina zaczyna izolować się od otoczenia, aby

[16] I. Pospiszyl, *Patologie społeczne,* Warszawa 2009, s. 126.
[17] I. Grzegorzewska, *Dorastanie w rodzinach…,* op. cit., s. 77.
[18] P. Szczukiewicz, *Sposoby adaptacji dzieci w rodzinie alkoholowej,* „Świat Problemów" 2016, nr 10, s. 33.
[19] K. Gąsior, *Jak uwolnić się od destrukcyjnych przekazów rodzinnych?,* „Świat Problemów" 2011, nr 5, s. 21–22.

ujawniać jak najmniej faktów ze swojego życia. Nieprawidłowe zachowania pogłębiają się. Członkowie nie potrafią się właściwie komunikować, dlatego też stan całkowitego bezładu w relacjach jest na porządku dziennym. Z upływem czasu występuje poczucie bezradności wobec działań, jakie podejmuje osoba uzależniona. Załamuje się system obronny, czego wynikiem staje się doświadczanie silnych emocji[20].

Wówczas osoba z problemem alkoholowym również zaczyna zauważać swoje postepowanie, pojawiają się wyrzuty sumienia. Rodzina na tym etapie jest już na tyle bezradna, że dopuszcza możliwość przyjęcia pomocy, niekiedy zauważa, że jest ona konieczna. Kolejnym etapem jest izolacja alkoholika od uczestniczenia w życiu rodziny. Zostaje przejęta kontrola nad funkcją, jaką pełni, aby sytuacja została ustabilizowana. Dostrzegana jest zmiana, zauważone wsparcie i pomoc. Osoba uzależniona traci w oczach członków rodziny, gdyż stosuje kary, dręczy psychicznie i fizycznie swych bliskich. Współmałżonek przejmuje funkcje uzależnionego, odbywa wówczas terapię indywidualną jako współuzależniony i pomaga rodzinie. Motywuje osobę uzależnioną do podjęcia leczenia.

Decyzja o podjęciu leczenia wpływa na ustabilizowanie życia rodzinnego. Nierozpoczęcie leczenia powoduje wyizolowanie alkoholika od funkcjonowania czy też wywierania wpływu na sytuację rodzinną. W radykalnym przypadku może zostać separowany fizycznie, czego wynikiem staje się uwolnienie od uciążliwej i niepożądanej jego obecności w domu. W związku z tym pojawić może się wiele skutków tego działania, ponieważ rodzina przeżywa silny stres w wyniku rozpadu systemu rodzinnego. Drastyczna sytuacja może również pozytywnie wpłynąć na sytuację rodzinną. Rezultatem tego jest wzrost motywacji osoby uzależnionej do podjęcia leczenia odwykowego, ponieważ nie chce utracić więzi. Występuje mobilizująca panika. Stanowi to przełom, gdyż to właśnie od osoby uzależnionej zależy to, co będzie się działo w życiu rodziny. Może nastąpić jej rozpad lub będzie odbudowywać się

[20] L. Cierpiałkowska, M. Ziarko, *Psychologia uzależnień – alkoholizm,* Warszawa 2010, s. 189–191.

na nowo. Jednak w przypadku, kiedy następuje rozwód, traci się więzi i relacje. W tej sytuacji należy zastanowić się nad angażowaniem alkoholika w życie rodziny. System rodzinny musi zostać na nowo zorganizowany. Natomiast w innym przypadku, kiedy to alkoholik przestaje spożywać alkohol, relacje budowane są na nowo. Ustabilizowanie życia przez rodzinę polegać powinno na zadbaniu o każdego jej członka. Objęcie pomocą przyczyni się do tego, by mogła ona w pełni prawidłowo funkcjonować[21].

Natomiast osoby z problemem alkoholowym posiadające wykształcenie wyższe, aktywne zawodowo, zajmujące wysokie stanowiska służbowe, często posiadają przyjaciół oraz potrafią być duszą towarzystwa. Zawsze dbają o swój wizerunek, niejednokrotnie uczęszczają na siłownię lub uprawiają inne sporty. Osoby te piją alkohol „z klasą" i potrafią idealnie ukryć swój problem przed rodziną, współpracownikami, a nawet nie potrafią przyznać się przed samym sobą. Często spożywają alkohol samotnie w barach, czy wieczorami we własnym domu. Dla nich każdy powód jest dobry, by się napić: stresująca praca, sukces zawodowy, odreagowanie napięcia, a nawet fakt, że ciężko pracują, by zapewnić wysoki poziom życia swojej rodzinie. Dlatego też alkohol traktują jako nagrodę za ciężką pracę. Piją regularnie, w dużych ilościach, a codziennie rano regenerują się suplementami, witaminami oraz stosując odpowiednie kosmetyki, by nikt nie dostrzegł problemu. To osoby o dwóch twarzach, w pracy czują się spełnione, aktywne, twórcze, w domu unikają kontaktów z rodziną, trudno im się odnaleźć. Przez lata idealnie ukrywają swój problem. Dopiero w sytuacji, gdy dojdzie do szokującego wydarzenia, jak wypadek drogowy, zwolnienie z pracy, ciężka choroba, rozwód, to osoba ta może uświadomić sobie, że ma problem i wybierze się do poradni uzależnień[22].

[21] Ibidem.

[22] J. Seremak, *Alkoholik wysokofunkcjonujący – kto to taki?*, http://www.apteka-niezapominajka.pl/wp-content/uploads/2018/03/alkoholizm.pdf, [dostęp: 24-07-2020].

2. Relacje w rodzinie z problemem alkoholowym

W sytuacji, gdy w rodzinie pojawia się problem alkoholowy występujący u jednego jej członka, pozostali muszą podjąć decyzję, dokonując wyboru pomiędzy wyraźnym sprzeciwem wobec tego typu zachowania lub jego zaakceptowaniem. Czasem decyzja podejmowana zostaje nieświadomie i rodzina zmienia swoje zachowanie tak, aby było odpowiednie do zaistniałej sytuacji. Prowadzi to do tego, iż alkohol staje się normą postępowania, czynnikiem, od którego zależy funkcjonowanie życia rodzinnego[23].

Wychowywanie się w rodzinie z problemem alkoholowym dostarcza trudnych doświadczeń życiowych, silnych odczuć napięć, ciągłego lęku, samotności, dezintegracji. Przykre wydarzenia dnia codziennego, z którym przyszło się zmierzyć i im sprostać, sprzyjają powstawaniu obronnych postaw życiowych[24]. Dlatego też, chcąc przetrwać w rodzinie z problemem alkoholowym, jej członkowie, by zmniejszyć ciągły stan wzmożonego napięcia nerwowego, przyjmują określone role, które umożliwiają im egzystencję[25].

W literaturze możemy poznać kilka propozycji ról pełnionych w rodzinach dysfunkcyjnych. I tak w odniesieniu do dzieci ze wspomnianych rodzin M. Karpel i E Strasus przedstawili propozycję trzech typów ról pełnionych przez potomstwo: „dziecko infantylne", „kozioł ofiarny", „dziecko rodzicielskie". Natomiast D. Field wyróżnił sześć ról pełnionych przez dzieci: „dziecko odpowiedzialne", „dziecko-samotnik", „dziecko-Rambo", „manipulujące dziecko", „dziecko konformistyczne", „dziecko niedostosowane"[26].

[23] A. Margasiński, *Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu,* Kraków 2010, s. 61.

[24] M. Parzyszek, *Dziecko w rodzinie współczesnej*, J. Daszykowska, A. Łuczyński (red.), *Dziecko w przestrzeni życia społecznego*, Stalowa Wola 2013, s. 87.

[25] B. Maciejewska, *Dzieci z rodzin z problemem alkoholowym – szansa na rozwój czy droga ku destrukcji?,* „Nowa Szkoła" 2013, nr 8, s. 50.

[26] P. Bodzon, *Role pełnione w systemie rodziny pochodzenia a oczekiwania od małżeństwa i hierarchia wartości u młodych dorosłych*, „Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio" 2014, nr 3(19), s. 132, https://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/10Bodzon.pdf, [dostęp: 20-07-2020].

Z kolei Z. B. Gaś wyróżnia role: „ratownika", „prowokatora" i „ofiary" przyjmowane przez dzieci wychowujące się w rodzinach z problemem alkoholowym. C. Black wskazuje na zupełnie inne role: „dziecko odpowiedzialne", „dziecko dopasowujące", „dziecko łagodzące sytuację"[27]. Z uwagi na rozpowszechnienie w wielu publikacjach i powszechną znajomość ról pełnionych przez dzieci z rodzin z problemem alkoholowym autorka uznała za zasadny wybór jeszcze innej klasyfikacji: „wspólnika", „bohatera rodziny", „kozła ofiarnego", „zagubionego dziecka" i „maskotki"[28].

W przypadku natomiast współmałżonka ukazana w literaturze rola „wspólnika" polega na ochronie rodziny. Pełni ją zazwyczaj żona ewentualnie mąż, którzy chcą być lojalni wobec współmałżonka nadużywającego alkohol i w ten sposób okazują swoje uczucie. Jednak korzyści wynikające z takiego postępowania są krótkotrwałe. Wspólnik czuje się odpowiedzialny za alkoholika i uważa, że działania przez niego podejmowane pomogą utrzymać równowagę w rodzinie.

W aspekcie emocjonalnym rola wspólnika kształtuje się tym, że staje się przeciążony nadmiarem obowiązków. Niebagatelne znaczenie ma również fakt, że nieustannie musi łagodzić wiele konfliktów, przez co jest niestabilny emocjonalnie. Cierpi wewnętrznie, wzrasta w nim lęk. Obwinia się za każdą sytuację. Odkłada w czasie własne potrzeby lub całkowicie z nich rezygnuje. Poświęcenie się wprowadza w błędne koło i sprawia, że czuje się osobą beznadziejną.

W aspekcie umysłowym i podejmowania decyzji wspólnik na początku staje się osobą samodzielną i wykazuje się odpowiedzialnością. Jednakże ogrom emocji i nieskuteczność wynikająca z wykonywanych działań prowadzi do myślenia, które nie charakteryzuje się analizowaniem. Dlatego też nie jest w stanie realnie ocenić danej sytuacji[29].

W związku z tym w aspekcie społecznym wspólnik chce chronić alkoholika i całą rodzinę. Unika kontaktów ponieważ czuje wstyd, boi

[27] M. Ryś, *Rodzina z problemem alkoholowym…*, op. cit., s. 51.
[28] P. Bodzon, *Role pełnione w systemie…,* op. cit.
[29] K. Gąsior, *Funkcjonowanie noo-psychologiczne…*, op. cit., s. 75.

się odrzucenia i niezrozumienia. Izolowanie się w konsekwencji prowadzi do wyodrębniania rodziny i poczucia samotności. Pod względem fizycznym wspólnik odczuwa nieustający stres, a to wpływa niekorzystnie na jego zdrowie[30].

Rola „bohatera rodziny", którą przyjmuje najczęściej najstarsze dziecko, polega na zapewnieniu rodzinie właściwego funkcjonowania. Bohater udowadnia wszystkim wokół, że w rodzinie nic złego się nie dzieje i funkcjonuje ona we właściwy sposób. Bohater jest odpowiedzialny za całą rodzinę, co wykracza ponad jego wiek. Otrzymuje odpowiedzialne zadania, które spełnia. Można więc na nim polegać w każdej sytuacji. Dąży do osiągnięcia przesadnej doskonałości i potrzebuje wykazać się w działaniu. Posiada nadmierne kompetencje. Czuje się odpowiedzialny za rodzinę. Potrzebuje mieć nad kimś kontrolę i dominować nad jego życiem. W ten sposób ukazuje swoje tendencje do roli pełnionych w domu. Bierze odpowiedzialność za członków swojej rodziny. Troszczy się o nich i często wyręcza we wszystkim. Staje się czujny, dostrzega potrzeby innych, zapominając o własnych. Dziecko, które pełni w rodzinie tę rolę, wykazuje trudność z odbieraniem pomocy i troski innych. Nie potrafi się zrelaksować, odpocząć, bawić, jest poważne, brak w nim spontaniczności. W aktywnościach chętnie przyjmuje rolę opiekuna. Bohater przyjmuje dorosłe role, świadczą o tym jego wypowiedzi i emocjonalne podejście[31]. Dlatego też musi podejmować szereg działań, które w pewnym stopniu ustabilizują sytuację rodzinną. Podczas pozytywnego oddziaływania bohater buduje poczucie własnej wartości oraz wywiera pozytywny wpływ na system wartości całej rodziny. Wykazuje duży potencjał intelektualny, by zadbać o siebie i potrzeby swojej rodziny. Nie przywiązuje uwagi do własnego rozwoju. Często jest zły, jednak nie ujawnia tego uczucia, a wręcz go tłumi. Zdarza się, że może pojawić się u niego również obwinianie się. W aspekcie umysłowym i podejmowania decyzji bohaterowi stawiane są nadmierne wymagania, przez co funkcjonuje w błędnym przekonaniu, że musi

[30] Ibidem, s. 76.
[31] M. Goetz, *Dzieci w rodzinie dysfunkcyjnej,* „Świat Problemów" 2018, nr 4, s. 16.

stawać się jeszcze lepszy. Wpływa to niekorzystnie na jego osobowość. W aspekcie społecznym bohater jest w centrum uwagi, rówieśnicy go lubią. Wewnętrznie jednak czuje się samotny. Wykazuje chęć pomocy innym. Jednak wyuczony perfekcjonizm sprawia, że ma duże wymagania, jeżeli chodzi o dobór przyjaciół. Zachowuje dystans, który nasila uczucie samotności. W aspekcie fizycznym występuje stres i podatność na uzależnienie od środków uspokajających[32].

Rola „kozła ofiarnego" polega na zwracaniu w negatywny sposób na siebie uwagi przez dziecko. Często odnosi ono porażki, które wynikają z jego bezradności. Posiada słabą samokontrolę, czego konsekwencją są zachowania agresywne i niestosowne. Gdy to w pewnym sensie wołanie o pomoc nie zostanie dostrzeżone, tylko karane, problemy będą narastać[33]. Konsekwencją tego może być sytuacja, w której dziecko szybko opuszcza dom rodzinny, by pozbyć się gniewu. Często podejmuje ono błędne decyzje życiowe, stając się osobą uzależnioną lub należy do grup przestępczych. Chce w ten sposób być dostrzegane.

W aspekcie emocjonalnym przejawia złość, która wynika z braku okazywania przez rodziców miłości, nienawidzi osoby uzależnionej oraz zazdrości „bohaterowi rodziny", że jest zauważany. Silne uczucie złości sprawia, że postępuje niewłaściwie wobec innych. W aspekcie umysłowym i podejmowania decyzji posiada tak silne uczucie wzburzenia, gniewu i wrogości, że nie jest w stanie wykazać się zdolnościami. Motywacja występuje sporadycznie. Chce zaimponować rówieśnikom i przyjmuje rolę lidera. Zachowania impulsywne powodują, że zwraca na siebie uwagę. W aspekcie społecznym szuka osób podobnych do siebie, takich, które chcą być zauważane i kochane. „Kozioł ofiarny" nie zna uczucia miłości, nie jest w stanie nikogo nią obdarzyć. W kontakcie z innymi jest płytki. Jest osobą samolubną i dąży do manipulowania i wykorzystywania innych dla własnych korzyści[34].

[32] K. Gąsior, *Funkcjonowanie noo-psychologiczne…*, s. 76.
[33] M. Goetz, *Dzieci w rodzinie…,* op. cit., s. 19.
[34] K. Gąsior, *Funkcjonowanie noo-psychologiczne…*, op. cit*.*, s. 77.

Rola „zagubionego dziecka" zazwyczaj pełniona jest przez trzecie i kolejne dzieci w rodzinie. Starsze rodzeństwo przyjmowało określone role, więc aby odnaleźć się w nowej sytuacji, usuwa się na bok. Jego działania zmierzają do izolacji. Nie odczuwa zainteresowania swoją osobą, więc staje się tak jakby nieobecne i przestaje reagować na sytuację. Zachowanie dziecka jest więc korzystne dla rodziny z problemem alkoholowym, która nie musi poświęcać mu uwagi i sprawować nad nim opieki. W tej sytuacji dziecko zazwyczaj posiada swój własny świat, w którym marzy i rozmyśla[35]. Izoluje się nawet od środowiska, w którym przebywa. W aspekcie społecznym występują u niego negatywne zmiany i nie rozwija swojej osobowości. Nie ma możliwości odczuwania bliskości i intymności. Nie umie dogadać się z innymi, nie wie, jak współpracować i rywalizować. Dziecku nie są stawiane żadne wymagania, nikt niczego od niego nie oczekuje, co przyczynia się do zahamowania rozwoju umysłowego. W aspekcie fizycznym występują zaburzenia psychosomatyczne[36].

Ostatnia z pełnionych przez dziecko ról to „maskotka". Dziecko, które pełni tę rolę, tłumi emocje, nie potrafi poradzić sobie ze stresem. Celem jego oddziaływania jest bagatelizowanie napięcia w rodzinie przez żartowanie, wygłupianie się, bycie przesadnie miłym. Wobec takich działań przyjmuje rolę królewskiego błazna, którego zadaniem jest łagodzenie sytuacji. W każdej sytuacji wykazuje optymizm, nawet gdy wymaga ona okazywania innych emocji. Przybiera więc maskę, ukrywa to, co czuje. W rodzinie nikogo nie interesuje, co się z nim dzieje. Dziecko przyzwyczajone jest, że może zwrócić na siebie uwagę wyłącznie przez rozweselanie. Dlatego rzadko ujawnia emocje i mówi o problemach. W sytuacji, gdy się pojawiają, rozmawia o nich z niezwykłą łatwością. Dziecko pełniące tę rolę nie lubi się zwierzać, co powo-

[35] A. Gimerska, *Analiza treści bajek terapeutycznych dla dzieci z rodzin z problemem alkoholowym*, „Biblioterapeuta: Biuletyn Informacyjny Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego" 2014, nr 4, s. 21.

[36] K. Gąsior, *Funkcjonowanie noo-psychologiczne…*, op. cit., s. 78.

duje trudności w nawiązywaniu bliższych relacji z rówieśnikami. Potrafi żartować z tego, co sprawia mu trudność i ból[37].

Rola ta przyjmowana jest przez najmłodsze dziecko. Nie wie ono zazwyczaj, co się dzieje, ponieważ otrzymuje błędne sygnały. „Maskotka" zauważana jest wtedy, gdy pełni swoją rolę. Czuje się samotna, nawet gdy uwaga skierowana jest na jej osobę. W aspekcie społecznym posiada kontrolę nad sytuacjami, manipuluje nimi, osiągając zamierzone cele. Potrafi skoncentrować uwagę na samym sobie. Umie odnaleźć się społecznie, jednak pełniona rola sprawia, że ogranicza się do błaznowania. Często wykazuje nieadekwatne reakcje na zdarzenia wobec relacji z najbliższymi. W aspekcie umysłowym i podejmowania decyzji maskotka posiada zahamowany rozwój swojego intelektualnego potencjału. Przejawia trudności w radzeniu sobie ze stresem, a wobec trudnych sytuacji pozostaje bezradna[38]. Role, które przyjmują dzieci w rodzinach z problem alkoholowym, można określić jako przyjmowanie fałszywej osobowości. Stanowią one reakcje dążące do stawiania czoła zaistniałej sytuacji, to obrona istniejącej rzeczywistości. Pozwala to dziecku doraźnie przetrwać chorobę członka rodziny, ale też daje możliwości ukrycia tego faktu przed innymi ludźmi, którzy mogliby dostrzec problem i przyjść z pomocą. Ważnym elementem jest, by pomóc dzieciom w pozbyciu się fałszywej osobowości. Należy sprawić, aby zaakceptowały siebie bez roli, jaką pełnią w rodzinie dysfunkcyjnej[39].

3. Pomoc dzieciom przyjmującym określone role w rodzinie z problemem alkoholowym

Niezwykle istotne jest, by jak najszybciej dostrzec dzieci, które przyjmują określone role, po to, aby pomóc im wyjść z błędnego koła. Role te bowiem stanowią ich zdaniem rozwiązanie w tej trudnej sytua-

[37] M. Goetz, *Dzieci w rodzinie...,* op. cit., s. 17.
[38] K. Gąsior, *Funkcjonowanie noo-psychologiczne…*, op. cit., s. 78–79.
[39] B. E. Robinson, J. L. Rhoden, *Pomoc psychologiczna dla dzieci alkoholików,* Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2003, s. 63–64.

cji. Kształtują się one w różny sposób i wymagają różnego podejścia. Pomoc „bohaterowi rodziny" polegać powinna na stworzeniu warunków, aby mógł być dzieckiem. Z racji tego, że wykazuje przejawy bycia zbyt dojrzałym. Zasadne staje się umożliwienie mu wyrażania własnych uczuć i potrzeb. Dzieci powinny być obdarzone taką samą uwagą, jak inne, mimo tego, że dobrze sobie radzą. Dla bohatera konieczne jest wsparcie, by mógł dostrzec potrzebę zabawy i zrównoważyć ją z obowiązkami. Pożądane jest również stwarzanie różnych sytuacji, w których rola się zamienia i ktoś inny robi coś dla niego, wykazując troskę. Powinien mieć stawiane oczekiwania, jednak adekwatne do wieku. Należy uświadamiać bohatera, aby znalazł czas również dla siebie, na zabawę, odpoczynek, jak również realizowanie własnego hobby. Dziecko powinno dojść do wniosku, że poświęcanie czasu sobie nie powoduje tracenia go. Powinno mieć możliwość realizowania siebie, więc należy dążyć do stworzenia mu okazji, aby mógł poszukiwać i rozwijać własne zainteresowania. Należy dowartościowywać je i pokazywać, że jest się zadowolonym z jego sukcesów. Unikać należy uwag, że rodzice są z ciebie dumni, ponieważ potęguje to wgłębianie się w pełnioną przez niego rolę. Dziecko powinno umieć akceptować i przyjmować do wiadomości własne porażki. Wpajać należy, że jest to coś zupełnie naturalnego i każdy musi doświadczyć wszystkiego, by uczyć się na własnych błędach. Należy uświadamiać, że nikt nie jest doskonały i nie należy dążyć do perfekcjonizmu za wszelką cenę. Rozmowa o potrzebach, uczuciach, emocjach jest równie ważna. Dziecko będzie miało świadomość, że okazywane jest mu zainteresowanie. Należy zachęcać je do spontanicznych działań[40].

Z kolei pomoc „kozłowi ofiarnemu" powinna polegać na odpowiednim nastawieniu do dziecka. Jeżeli go nie lubimy ze względu na jego zachowanie, należy uzmysłowić sobie, że wynika ono z wołania o pomoc. Przede wszystkim należy dostrzec potencjał intelektualny i pracować nad nim. Uświadomić dziecku, że się w nie wierzy i spodziewa od niego czegoś dobrego. Należy wykazać się cierpliwością, zachowy-

[40] M. Goetz, *Dzieci w rodzinie...,* op. cit., s. 17.

wać spokój, kiedy źle postępuje. Nie karać, tylko przekazać konkretną informację zwrotną. Oceniać zachowanie, a nie jego samego. Pokazywać, że postępowanie jest niewłaściwe. Dziecko powinno być uczone wyrażania własnych emocji bez stosowania przemocy fizycznej. Istotne jest, aby doceniać nawet małe postępy, rozmawiać i przez rozmowę dotrzeć do prawdziwej jego osobowości. Dziecko nie będzie czuło dystansu i w końcu pozbędzie się maski, za którą ukrywa swoje uczucia[41].

Pomoc „zagubionemu dziecku" powinna polegać na wykazywaniu drobnych gestów zainteresowania. Należy nie dać nabrać się złudzeniu, że dziecko nas nie potrzebuje. Okazać troskę i uwagę, stwarzać sytuacje, podczas których może ono pokazać, że istnieje i się może zaprezentować w jakiś sposób. Dziecko powinno tworzyć pomysły i rozwiązania problemów, wobec tego istotne jest zachęcanie do podejmowania takich działań. Pozwolić mu wyrazić to, co czuje w innej formie, np. przez twórczość plastyczną. Omawiając jego wytwory, poznać można jego emocje i uczucia. Należy podnosić samoocenę przez chwalenie działań. Krytykę wyrażać w sposób konstruktywny. Starać się integrować dziecko z innymi osobami. Podbudować jego samoocenę przez odkrywanie wraz z nim jego mocnych stron, zdolności i szans rozwojowych[42].

Z kolei pomoc dziecku, które przyjmuje rolę „maskotki", powinna polegać na okazywaniu zainteresowania i przede wszystkim zrozumienia, które pozwoli mu z biegiem czasu się otworzyć. Należy uświadomić mu, że akceptuje się go jako osobę w pełni i nie musi zwracać na siebie uwagi przez żartowanie i błaznowanie. Dążyć do tego, by ukazywało prawdziwego siebie. Dać mu możliwość do wyrażania siebie w różnych formach, jednak nie należy narzucać presji. Należy raczej być empatycznym i umiejętnie wczuć się w sytuację. Pokazać dziecku, jak może reagować w różnych sytuacjach. Nauczyć, że wyrażanie emocji i słabości nie jest niczym złym. Można użyć do tego zabawek, czy też history-

[41] Ibidem, s. 19.
[42] Ibidem, s. 18.

jek, które w naturalnych warunkach będą wspierały w wyjawianiu emocji[43].

Pełnienie przez dzieci ról może stać się integralną częścią ich osobowości. Brak odpowiedniej pomocy już w dzieciństwie może być zagrożeniem dla ich życia w dorosłości, gdyż przez lata czerpały z tego faktu satysfakcję, a w dorosłym życiu przestają pełnić swą funkcję. Ważne jest, by wzorce zachowań nie zostały utrwalone, dlatego powinny otrzymać pomoc jak najwcześniej. W sytuacji, gdy pomoc nie zostanie udzielona, role mogą być przyczyną porażki życiowej, z powodu której dorosłe dzieci alkoholików szukają pomocy, ucieczki lub pociechy w alkoholu, narkotykach, seksie, pracy, jedzeniu i różnych innych kompulsywnych sposobach postępowania i zachowania[44].

Rodzina, pokonując wiele problemów towarzyszących nadużywaniu alkoholu przez jednego rodzica lub nawet obojga, potrzebuje pomocy i wsparcia instytucjonalnego[45]. Mogą go udzielić: Centrum Pomocy Dziecku i Rodzinie, poradnia psychologiczno-pedagogiczna, ośrodek pomocy społecznej, placówka wsparcia dziennego, ośrodek terapii i leczenia uzależnień. Są to miejsca, w których rodziny mogą szukać stosownej pomocy[46].

Niezwykle ważne jest przy tym to, żeby pomoc udzielana takim dzieciom przebiegała wieloaspektowo. Do pracy z dzieckiem należy odpowiednio przygotować wychowawców, pedagogów, psychologów oraz nauczycieli, by potrafili dostrzec problem, zdobyć zaufanie dziecka i udzielić właściwej pomocy. Istotna jest również nieinstytucjonalna pomoc: wsparcie rówieśników, sąsiadów i dalszej rodziny[47].

[43] B. E. Robinson, J. L. Rhoden, *Pomoc psychologiczna dla dzieci…*, op. cit., s. 70–71.

[44] Ibidem, s. 72-73.

[45] A. Witkowska-Paleń, *Placówki wsparcia dziennego w systemie pomocy rodzinie dysfunkcyjnej*, „Pedagogia Ojcostwa" 2012, nr 5, http://www.pedkat.pl/images/czasopisma/po5/PO513.pdf, [dostęp: 7-07-2020].

[46] S. Badora, B. Czeredrecka, *Rodzina i formy…*, op. cit., s. 128-129.

[47] B. Bocian-Waszkiewicz, *Dziecko niewidzialne – dziecko „we mgle" – charakterystyka dziecka krzywdzonego i wieloaspektowa pomoc*, „Student Niepełnosprawny: szkice i rozprawy" 2018, nr 18(11), s. 159.

Podsumowanie

W artykule ukazano nadużywanie alkoholu jako czynnik wywołujący dysfunkcjonalność rodziny. Przedstawiony został zaburzony w wyniku tego system funkcjonowania całej rodziny. Ukazane zagadnienie zostało omówione według specyfiki dysfunkcjonalności systemu rodzinnego. Omówiono sytuację dziecka, bazując na pełnionych przez niego rolach. Podjęto próbę ukazania działań pozwalających porzucić deprecjonujące role i zadania, wskazano możliwości właściwego oddziaływania na rozwój dziecka. Zwrócono uwagę na fakt, że dysfunkcjonalność wynikająca z zaistniałej sytuacji problemowej burzy właściwe relacje i ma negatywny wpływ na funkcjonowanie systemu rodzinnego. Zaprezentowana problematyka została przedstawiona ze szczególnym uwzględnieniem rodziny jako całości. Na podstawie tych informacji można dostrzec, że dziecko trwając w tym systemie i pełniąc określone role, każdego dnia zaburza swój potencjał intelektualny i rozwój. Wybrana literatura przedstawia w sposób przekonujący, że problem alkoholowy ma wpływ na całą rodzinę, a konsekwencje stają się szczególnie bolesne i stresujące. Funkcjonowanie dziecka w takich warunkach ma ogromny wpływ na jego życie codzienne i przyszłość.

Bibliografia:

Badora S., Czeredrecka B., Marzec D., *Rodzina i formy jej wspomagania*, Oficyna Wyd. Impuls, Kraków 2001.

Bocian-Waszkiewicz B., *Dziecko niewidzialne – dziecko „we mgle" – charakterystyka dziecka krzywdzonego i wieloaspektowa pomoc*, „Student Niepełnosprawny: szkice i rozprawy" 2018, nr 18 (11).

Cierpiałkowska L., Ziarko M., *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Wyd. Akademickie i Profesjonalne Spółka z o.o., Warszawa 2010.

Daszykowska J., Łuczyński A. (red.), *Dziecko w przestrzeni życia społecznego*, Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli, Stalowa Wola 2013.

Gąsior K., *Funkcjonowanie noo-psychologiczne i problemy psychiczne dorosłych dzieci alkoholików,* Wyd. Delfin SA, Warszawa 2012.

Gąsior K., *Jak uwolnić się od destrukcyjnych przekazów rodzinnych?*, „Świat Problemów" 2011, nr 5.

Gimerska A., *Analiza treści bajek terapeutycznych dla dzieci z rodzin z problemem alkoholowym*, „Biblioterapeuta: Biuletyn Informacyjny Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego" 2014, nr 4.

Goetz M., *Dzieci w rodzinie dysfunkcjonalnej*, „Świat Problemów" 2018, nr 4.

Grzegorzewska I., *Dorastanie w rodzinach z problemem alkoholowym,* Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2011.

Kozłowska A., *Znaczenie relacji rodzinnych dla pozytywnego rozwoju dziecka. Diagnoza i terapia*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2000.

Krzesińska-Żach B., *Pedagogika rodziny. Przewodnik do ćwiczeń*, Wyd. Uniwersytetu Trans Humana, Białystok 2007.

Maciejewska B., *Dzieci z rodzin z problemem alkoholowym – szansa na rozwój czy droga ku destrukcji?,* „Nowa Szkoła" 2013, nr 8.

Margasiński A., *Rodzina alkoholowa w uzależnionym w leczeniu,* Wyd. Oficyna Wydawnicza „Impuls", Kraków 2010.

Marzec H. (red.), *Z rodziną i dla rodziny w dobie globalizacji*, T. II, Wyd. Piotrkowskie przy Filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2011.

Pospiszyl I., *Patologie społeczne,* Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2009.

Robinson E. B., Rhoden L. J., *Pomoc psychologiczna dla dzieci alkoholików*, Wyd. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 2003.

Różycka E. (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. I, Wyd. Akademickie „Żak", Warszawa 2003.

Ryś M., *Rodzina z problemem alkoholowym. Metody badań relacji interpersonalnych w dysfunkcyjnych systemach rodzinnych,* Drukarnia Dimograf, Warszawa 2014.

Szczukiewicz P., *Sposoby adaptacji dzieci w rodzinie alkoholowej,* „Świat Problemów" 2016, nr 10, s. 33-36.

Urban B., Stanik M. J., (red.), *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*, T. 2, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Wosik-Kawala D. (red.), *Rodzinne i instytucjonalne środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.

Netografia:

Bodzon P., *Role pełnione w systemie rodziny pochodzenia a oczekiwania od małżeństwa i hierarchia wartości u młodych dorosłych*, „Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio", 2014, nr 3(19), https://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl/Presentations0/10Bodzon.pdf, [dostęp: 20-07-2020].

Seremak J. *Alkoholik wysokofunkcjonujący – kto to taki*?, http://www.apteka-niezapominajka.pl/wp-content/uploads/2018/03/alkoholizm.pdf, [dostęp: 24-07-2020].

Witkowska-Paleń A., *Placówki wsparcia dziennego w systemie pomocy rodzinie dysfunkcyjnej*, „Pedagogia Ojcostwa" 2012, nr 5, http://www.pedkat.pl/images/czasopisma/po5/PO513.pdf, [dostęp: 7-07-2020].